ڪميونسٽ پڌرنامو

ڪارل مارڪس - فريڊرڪ اينگلس

ابتدا

رسول بخش پليجو

ڪميونسٽ پڊرنامو

ڪارل مارڪس - فريڊرڪ اينگلس

ابتدا

رسول بخش پليجو

روشني پبليڪيشن، ڪنڊيارو
١٩٨٧ع

ڇپائيندڙ: ادارو
ڇپيندڙ: فردوس پرنٽنگ پريس
ڪراچي
ڪاپيون: هڪ هزار
مهينو، سال: ١٩٨٧ع

قيمت: پندرهن روپيه

مهاڳ

اسين ماڻهو چوڌاري سونجهارن ۽ مسئلن ۾ گهيريل آهيون. جهڙوڪ: مهانگائي، ڏڪار، ڌارين جي ڌرلٽ ۽ غلامي، پنهنجن جي ڦرلٽ ۽ غلامي، هڪٻئي کان نفرت، ڌاريائي، ساڙ، گذر جي تنگي، بي علمي، بيماري، ۽ سماجي تعصب، گهٽ وڌايون ۽ بڇڙيون ۽ ظالم ريتون رسمون وغيره.

دنيا جي ٻين قومن ۽ ملڪن جا ماڻهو به انهن ڳالهين ۽ مصيبتن کان ٻنهي آجا ڪونهن. ڪي گهڙي ويل ۾ آهن ته ڪي گهڙي ۾. تاريخ پڙهي ڏسجي ته اڳين زمانن ۾ ماڻهو، قومون ۽ عوام اڄ کان اجا به وڌيڪ مصيبتن ۾ مبتلا هئا.

ڪي ماڻهو چون ٿا ته اهو اسان جو مقدر آهي. اتفاق سان ڪنهن جو ڪو بخت ورڻ پوي يا ڪنهن پلاري جي دعا سان ڪا ڪرامت ٿي پوي ته ٻي ڳالهه آهي، نه ته انسان ويچاري جو مقدر ئي ڏک آهي.

اهڙين دعائن ۽ ڪرامتن جي برڪت سان ماڻهن تان مصيبتن لهڻ، سندن بختن ورڻ جا سوين، هزارين، لکين قصا ۽ ڪهاڻيون مشهور آهن.

ڪي ماڻهو دعائن ۽ ڪرامتن بدران وري پنهنجي ذاتي ڪوشش تي ڀاڙين ٿا. هو پنهنجي محنت، اٽڪل، چالاڪي ۽ ڪن ڪن حالتن ۾ ته ٺڳي، دغا، دولاب،

بي رحمي، ظلم يا دلاليءَ سان پنهنجي انفرادي ۽ ذاتي حالت بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪن ٿا. پر ڪي ماڻهو بنهه عجيب غريب ٿيندا آهن. اهي دعا توڙي محنت يا ٺڳي ۽ بدمعاشي ذريعي پنهنجي ذاتي يا خانداني حالت بهتر بنائڻ کي ڪا اهميت ئي نہ ڏيندا آهن. هو پنهنجن انفرادي، ذاتي ۽ خانداني معاملن کي نظرانداز ڪري، اهڙين ڳالهين ۽ مسئلن بابت سوچيندا آهن ۽ انهن جا حل ڳوليندا آهن، جيڪي هڪڙي ماڻهو، ٽولي، قبيلي يا قوم جا انفرادي مسئلا نہ پر سمورن انسانن جا گڏيل ۽ دائمي مسئلا هوندا آهن. منجهانئن ڪي ماڻهو تہ مورڳو اهڙين ڳالهين ۽ اهڙن مسئلن جا حل ڳولڻ لڳن ٿا، جن جو سڌو ۽ فوري طرح واسطو سندن ذات، گهر، قبيلي، قوم يا ملڪ سان تہ نهيو پر ان وقت ۽ انهن حالتن ۾ مجموعي طرح سموري انسان ذات سان ئي ڪونہ هوندو آهي يا گهٽ ۾ گهٽ ان وقت نظر ڪونہ ايندو آهي. اهڙي قسم جا ماڻهو هن قسم جا هوائي ۽ خفتاني، سوال ڪرڻ جي ڪوشش ڪندا آهن تہ 'ذرڙتي ڇڏ ڪنڊي آهي، مستطيل يا گول آهي؟ چنڊ گهٽو پنڌ پري آهي؟ سج ٻيٺو آهي يا هلي پيو؟ ڪائنات ڪڏهن پيدا ٿي آهي ۽ ڇو؟' وغيره.

اهڙن ماڻهن کي سائنسدان سڏبو آهي. جيئن ولين ۽ پيرن جي غير معمولي ڳالهين کي ڪرامتون سڏجي ٿو، تيئن سائنسدانن جي کوجنائن کي بہ هڪڙي خاص

۽ محدود معنيٰ ۾ انساني ڪرامتون سڏجي ٿو وڃائي ڇڏيندو.

پيرن ۽ ولين جي ڪرامتن جا قصا ۽ داستان تاريخ جي هر دور ۽ هر زماني ۾ مشهور رهيا آهن. سنڌ جهڙا درويشن جا ديس ته خدا جي فضل ۽ ڪرم سان هر شهر، هر ڳوٺ ۽ هر پاڙي ۾ پنهنجو پنهنجو الڳ ڪاني ڪرامت جو صاحب رکن ٿا. انهن جي برڪتن ۽ ڀلاين، ڪانين ۽ ڪرامتن جو ڀلارو قصو تمام ڏکيو ۽ اڻ کٽ آهي. انهن ڪرامتن سان ٽڪر هڻڻ جي ڪوشش ڪير ڪري!

پر جيڪڏهن روحاني ۽ غيبي قوتن جي طاقت جي ڪرشمي کي هڪ طرف پاسيرو ڪري عقيدي ۽ مذهب جي ڳالهه کي پنهنجي جاء تي رکي، دنيا تي نظر وجهبي ته پوء انصاف روء اها ڳالهه قبول ڪرڻي پوندي ته سائنسدانن جي عقل، عمل ۽ تجربي جي کوجنائن هن دنيا ۾ جيڪي تبديليون آنديون آهن سي ڪنهن به وليءَ، پير يا فقير جي ڪرامتن کان گهٽ ناهن. دنيا جي سيني مذهبن وارن پنهن جي پنهن جي مذهب ۽ عقيدي جي پيرن،فقيرن ۽ ولين جي ڪانين ڪرامت بابت جيڪي دعوائون ڪيون آهن، سي سڀ جيڪڏهن سچيون ڪري مڃجن ته به ڪي ڪي سائنسي کوجنائون ايڏيون ته حيرت انگيز آهن ۽ انهن جو اثر انسان ذات تي ايڏو ته اٿاهه پيو آهي جو

ڪنهن هڪڙي رشيءَ، منيءَ پادريءَ، وليءَ يا پير جي ڪنهن ڪا هڪڙي ڪرامت ته ڏيکاري پر سيني ڳڻيو سڀ ڪافيون ڪرامتون هڪڙي پاسي ته ڪنهن هڪڙي سائنسدان جي کوجنا ۽ ان جو اثر ٻئي پاسي! ڀلا ويچار ته ڪريو ته ڪهڙي رشيءَ، منيءَ، پير يا فقير جي ڪرامت ريڊيو، ٽيليويزن، ٽيليفون، هوائي جهاز، ايڪسري، ڪونين، پينسلين، چنڊ تي پهچڻ، سمنڊ جي تري مان تيل ڪڍڻ، ڪروڙين ميلن تان فوٽا ڪڍڻ، ستارن جي گردش جا صحيح انگ اکر معلوم ڪرڻ، هزارين ميلن تي راڪيٽ صحيح نشاني تي ڦٽو ڪري سگهڻ جهڙا ڪم ڪري سگهي آهي؟ اچا ته ڪو پادري، ڀائو يا اولياءَ سڳورو اهڙو ته ڪونهي ٻڌو سئو آهي، جو بنا ڪنهن تعويذ ڦيٽي جي، بنا ڪنهن ڌمي چاليهي ڪڍڻ جي، بنا ڪنهن اڃي يا ڪاري ڪڪڙ ڪهڻ جي، فقط هڪڙي ٻٽڻ دٻائڻ سان، ڪنهن پنجاهه يا سو سال اڳ مئل ماڻهوءَ يا پنج هزار ميل پري ويٺل ماڻهوءَ جو آواز جڏهن ڪڏهن ٻڌرائي سگهي؛ يا مورڳو سندس هوبهو تصوير اکين اڳيان آڻي بيهاري کيس هلرائي چلرائي، ڳالهارائي ٻولهارائي ڏيکاري جيئن ٽيليفون، ريڊيو، ٽيليويزن ۽ سئنيما وارا ڪن ٿا! عيبدار ۽ گنهگار انسانن جي عقل جون هزارين، لکين ڪرامتون اهڙيون آهن، جن جهڙي ڪرامت ڪنهن پير فقير هٿان ٿيڻ جو ماڻهو سوچي به ڪو نه سگهي.

انساني عقل جي انهن ايجادن، ڪرامتن ۽ معجزن انسان کي هڪڙي ڪمزور، بي پهچ ۽ اکين هوندي انڌي جانور مان ڦيرائي زمين ۽ آسمانن جو ۽ ذري گهٽ فطرت جو مالڪ بنائي ڇڏو آهي. هي جو صوفي سڳورا چوندا آهن ته انسان خدا جو جلوو آهي. هر اوست 'سڀ ۾ پنهون پاڻ آهي، ڪوئي بيو ٻروچ ري.' يا هي جو سچل سائين چيو آهي ته 'الله الله ڇو ڪرين پاڻ ئي الله ڄاڻ.' آهي عقيدا جيڪڏهن ڪڏهن به سچا ثابت ٿي سگهن ٿا ۽ جيتري به حد تائين ثابت ٿي سگهن ٿا ته اهي اڄ ان حد تائين چئو ته اسان جي اکين اڳيان ثابت پيا ٿين، اڄوڪو انسان چئو ته سچ پچ 'پنهون پاڻ' ٿي ويو آهي.

اڄ مجموعي طرح انسان کي جيڪا ڄاڻ آهي، وٽس جيڪو هنر، فن ۽ تجربو آهي، منجهس جيڪي ڳولا، جاچ، تخليق، کوجنا ۽ ايجاد ڪرڻ جون صلاحيتون پيدا ٿي چڪيون آهن، تن جي زور تي هو اڄوڪي انسان ذات جو هر هڪ مسئلو ۽ سڀ فوري مشڪلاتون دور ڪري سگهي ٿو. انهن صلاحيتن جي هوندي، ڪنهن هڪڙي به ماڻهوءَ جو هن ترتيءَ جي ٽڪري تي هڪڙو به ڏينهن بکيو رهڻ، بيمار رهڻ، اجهي ۽ لٽي بنا رهڻ، خوف ۽ دهشت جو شڪار هجڻ، اڻڄاڻائي، جهالت ۽ تعصب ۾ گرفتار هجڻ، هرگز هرگز لازم ناهي. اڄ انساني ذهن جي برڪتن ۽

تخليق سبب ھيءَ ڌرتي پنھنجي ھر پٽ ۽ ھر ڌيءَ، ھر ٻار ۽ ھر ٻڍي جي سمورين جائز گھرجن جي پورائي ڪري سگھي ٿي، اڄ انسان ذات ان منزل تي پھچي ويئي آھي، جتي سنڌس صدين جون تمنائون ۽ ھزارين سالن جا خواب پورا ٿي سگھن ٿا. شاعرن، اديبن، فيلسوفن ۽ ٻين سمورن نيڪ نيت انسانن، انسانن جي ڀلائي، بھبودي ۽ ترقي جا جيڪي خيالي بھشت ۽ تصوراتي جنتون پنھنجي ذھن ۾ خلقيون ھيون، اھي سڀ ڪنھن نہ ڪنھن روپ ۾ حقيقت جو روپ اختيار ڪري سگھن ٿيون.

پر اڄ ھن ڌرتيءَ تي ھزارين سال جيئڻ ۽ مرڻ ، مرڻ ۽ جيئڻ، پورھيا ڪرڻ، سوچڻ، سمجھڻ، ڳولڻ ، خلقڻ کان پوءِ بہ انسان ٿلھي ليکي چئون تہ اتي ئي آھي جتي ھو ھزارين سال اڳ ھو. اڄ بہ ڌرتيءَ جي وڏي اڪثريت بکي آھي، بيمار آھي، اڻ پڙھيل آھي، غلام آھي . وھمن ، وسوسن ، انديشن ، تعصبن ۽ نفرتن جو شڪار آھي. اڄ بہ فطرت ۽ ھن ڌرتيءَ جون نوانوي سيڪڙو قوتون، طاقتون ۽ وسيلا يا تہ ڪنھن بہ ڪم ۾ ڪتيون اچن يا تہ انھن جو ڪجھ حصو زيان ٿي وڃي ٿو. ڪن حالتن ۾ تہ انھن قوتن، طاقتن ۽ وسيلن جو وڏو حصو الٽو انسان ذات جي وڏي گھڻائيءَ خلاف استعمال ٿئي ٿو . انساني عقل جا بھترين ۽ حيرت ۾ وجھندڙ ڪرشما جھڙوڪ: ايٽمي طاقت جو راز ھٿ اچڻ

وغيره، جن تي انسان کي ناز هئڻ گهرجي ۽ جيڪي انسان ذات جي ابدي ڇوٽڪاري ۽ نجات جا وسيلا ٿي سگهن ٿا ۽ سندس صدين ۽ هزارين سالن جون ڪسرون پوريون ڪري سگهن ٿا، سي عام انسان لاءِ ڦري هيبت ناڪ ويري ۽ دشمن نهي پيا آهن.

سيٺي سيلهه تيام، پڙهيام جي پاٿان!' ڇو؟ ڪي چون ٿا ته 'مصيبتون، ڏک ۽ ناڪاميون انسانن جو مقدر آهي. انسان ڪٿي ڇا ڪري ته به پنهنجي انهي مقدر کان بچي نٿو سگهي.' سهڻي لطيف مائهن جي انهيءَ عقيدي کي هنن لفظن سان بيان ڪيو آهي:-

توڻي هلين تڪڙو، توڻي هلين وڪ
ته به لکئي منجهان لِکَ، ذرو ضايع نه ٿئي!'

ڪن جو چوڻ آهي ته 'در حقيقت انسان کي هن ڌرتيءَ تي خوش رهڻ جي ضرورت ئي ناهي. هيءَ ڌرتي ته ٿڪ پيڻ جي جڳهه آهي. سراءِ ۽ مسافرخانو آهي. هتي خوش رهي ڇا ڪبو؟ خوش رهڻ جي منزل ته اڳتي آهي، جتي ابديت آهي، بقا آهي. فنا سان ڪهڙيون مائٽيون ۽ ڪهڙا لاڳاپا؟'

انسان ذات جي هاڻوڪي 'ڪُڌيل بدقسمتي ۽ مصيبت جي سمجهاڻي ڪئي ڪهڙي به ڏجي پر انسان ذات يا گهٽ ۾ گهٽ ان جي وڏي ۾ وڏي گهڻائي هوندي سوندي ويل ۽ عذاب ۾ آهي، انهيءَ ڳالهه ۾ ڪوبه

شڪ ڪونهي. ائين ٿو لڳي ڄڻ انسان ذات کي صدين کان ڪو ڪجهه داعمي مرض لڳل آهي، جنهن مان سندس جند ئي نٿي ڇٽي. ان موذي مرض جو ذڪر مون هڪڙي ٻئي ڪتاب * ۾ هن ريت ڪيو آهي:

"موري انسان ذات کي روز ازل کان وٺي هڪڙو موذي مرض لڳل آهي. جنهن سبب انسان ذات ڄڻ ڄائي ڄم کان لولي، لنگڙي ۽ ڄڏي ٿي پيئي آهي.

عام انسانن جي حياتي زهر آهي. هو ڄڻ ته جيئري ئي مئا پيا آهن. اهو مرض آهي، اهو بي انصافيءَ ۽ ظلم وارو سماجي چرخو. جنهن ۾ ڇاڻ ڪڻ ۽ ڪوليرا ڪاٽين ٿا.

هر دؤر ۽ هر زماني ۾ هڪڙي پاسي لکين ڪروڙين انسان پورهيو ڪندا، اَن اپائيندا، ڪتيندا، ڪمائيندا ۽ ناهيندا جوڙيندا رهيا آهن ۽ ان هوندي به سدائين بکيا، ڏکيا، هيڻا، ابوجهه، اڻ ڄاڻ، بي زبان، بيوس، ماريل، پيڙهيل، هيسل ۽ ڏتل رهندا آيا آهن ته ٻئي پاسي هر دؤر ۾ ڪي آٽي ۾ لوڻ جيترا تمام ٿورڙا ماڻهو ٿين ٿا جي ڪروڙن ماڻهن جي ڪرتي ڪمائي، ظلم، زبردستيءَ ٺڳيءَ ۽ دولاب سان ڪاٺن ڪسيو وٺن. ان مان هڪڙو پاڻ ڄاوا ڪن ٿا ۽ پيو پنهنجن چاڙتن کي پالين ۽

---

*پڙهجو رسول بخش پليجي جي لکيل ڪتاب "لينن" جو پهريون باب.

ڪارائين ٿا، تيو ڦڏن فسادن ۽ جهيڙن جنگين ۾ زيان ڪري ڇڏين ٿا.

دؤر بدلجندا رهن ٿا. هڪڙي دؤر ۾ اهي گهڻا ڪاٽائو غلام آهن ۽ ٿورڙا ڦورو ۽ زيان خور سندن مالڪ. ٻئي دؤر ۾ گهڻا هاري آهن ته ٿورڙا وڏيرا، زميندار، جاگيردار ۽ سردار. ٽئين دؤر ۾ گهڻا مزور ٿين ٿا ۽ ٿورڙا واپاري، مل مالڪ ۽ سرمائيدار، پر ورهاست جو دستور هر دؤر ۾ ساڳيو رهندو آيو آهي. يعني زبردست گهڻائي کي پتيءَ ۾ بک، ڏک، بيماري، جهالت، ظلم، زبردستي، ڏاڍ ۽ ڌڪاءُ ملي ٿو ۽ ٿورڙن کي مال ملڪيت، چڱلائي، عيش، عشرت، علم، طاقت ۽ حڪومت ملن ٿيون. مطلب ته سواءِ ڪن تمام ٿورڙن ڏاڍاگيرن ۽ ٺڳن جي ٻيا سڀ انسان جا ٻچڙا هر دؤر، هر زماني ۾ ڏاڍا ڏکي ۽ ڏکويل رهيا آهن. اهو دستور هزارين نسلن کان هليو اچي، وقت بدلبو رهي ٿو. هڪڙا آيا، ٻيا ويا، هڪڙيون حڪومتون، سلطنتون ۽ تهذيبون نهيون، ٻيون ڦٽيون. لکين پير ۽ فقير ساڌو ۽ صوفي، عارف ۽ سالڪ، ولي ۽ قلندر، قطب ۽ غوث، امام ۽ اوتار، نبي ۽ رسول آيا، ملائڪ سڳورا ڀلارا نياپا کڻي زمين ۽ آسمان جي وچ ۾ پنهنجا نوراني پرڙا ڦڙڪائيندا رهيا، وقت بوقت رهبري ۽ هدايت جا نوان واهڙ وهي ٿي هليا. حقيقت ۽ معرفت جا نوان درياهه پلٽي ٿي پيا. ٿرن، برن، وادين ۽ جبلن ۾ آسماني

وايون گونجڻ تي لڳيون. هر پيري چوطرف ڪيرون مبارڪرن هلي تي ويون ته 'هاڻ دنيا جو چرخو اڪوٽي نموني نه هلندو. هاڻ ڦرلٽ جو نظام ختم ٿي ويندو. حقدارن کي حق ملندو، ڦورن ۽ ڌاڙيلن کي ظلم زبردستي ڪرڻ نه ڏني ويندي.' پر ظلم جو دستور نه بدليو سو نه بدليو. وڏا وڏا عاشق، شاعر، اديب ۽ فنڪار پيدا ٿيا. حسن ۽ عشق جا لافاني داستان چاوا. ادب ۽ فن جا ابدي تاج محل اڏيا. دنيا کي سونهن ۽ سک، سچائي ۽ خلوص، پيار ۽ وفا جا سبق مليا. وڏا وڏا عالم، فيلسوف، تاريخ جا ڄاڻو، سائنسدان ۽ کوجنائون ڪندڙ آيا. علم جا سمنڊ چولبون هڻڻ لڳا. ڏاهپ ۽ حڪمت جا ماڻڪ موتي مٿين ورهائجڻ لڳا. انسان جي ڪهاڻي الف کان ي تائين بيان ٿيڻ لڳي. فطرت جا سوين هزارين گهونگهٽ هڪ هڪ ٿي لهڻ لڳا. انسان فطرت سان آهستي آهستي گهرو پوندو ويو. هوا، باهه، پاڻي، وڄ، تارن، چنڊن، سجن، ڏينهن ۽ راتين، مُندن ۽ موسمن جا اسرار کلي پيا. سمنڊ جا ترا ڇانڇوليا ويا. ڌرتيءَ کان سج تائين پنڌ ماپيا ويا. انسان فطرت تي غالب پوندو ويو. پر دنيا جي چرخي جو اونڌو ڦيرو نه بدليو، ڪروڙين پورهيت خان ڪٽندا رهيا ۽ بکرڻ مرندا رهيا. مٺ جيترا مفت خور ڪوليرا کائيندا ۽ خرمستيون ڪندا رهيا. مرضيل سماج جو مرض نه ويو.

ان پراڻي مرض مان دنيا جا ويچ ورچي ويا ۽ ڏس
جي کوٽ ڪانہ هئي. صدين کان ڏاها ۽ طبيب، ماڻهن
کي چوٽڪاري جا قسمين قسمين ڏس ڏيندا رهيا. ڪن
چيو تہ "نانگن ۽ ڀوتن جي پوڄا ڪريو تہ اوهان تان
دنيا جون آفتون ٽرن!" ڪن ديرين، ديوتائن جا ڏس
ڏنا. ڪن چيو "تپسيائون ڪري نفس ماريو!" ڪن
چيو تہ "اها رب جي رضا آهي، قدرت جو قانون آهي،
اهو ڪڏهن بہ ڪونہ بدلجندو. اجايو پاڻ کي هلاڪ
نہ ڪريو. هن دنيا کي مسافر خانو سمجهو. ان جو
فڪر ڇڏيو. آخرت جي ڪريو!" مطلب تہ جيترا طبيب
اوترا ڏس. ماڻهن هر ڏاهي جو ڏس آزمايو. هر ويڄ
جي ڦڪي پيتي. هنن سج، چنڊ ۽ تارن کي پوڄيو.
هوا، پاڻي ۽ باهہ کي پوڄيو. هنن جانورن ۽ نانگن
کي پوڄيو. هنن پٿرن اڳيان سيس نمايو. هنن قبرن،
مسانن، ديولن، درگاهن ۽ خانقاهن جي خاڪ ڇاڻي،
ناٿ ۽ نائيون، ڪعبا ۽ ڪاشيون پيئيون. هنن جوڳ
پڇايا، چاليها ڪڍيا، انگ ڀڀوت ڪيا. مڙهيون، مسجدون،
ديوليون، آشرم اڏيا ۽ وسايا. جهاديون ڪيون. پنهنجا
جهڳا جهڙ ڪيا. هڪ ٻئي کي ڪٺائون. پنهنجا ٻچا
ڪهاياتون. ان جي عيوض هن دنيا ۾ جنت ۾ جاء
ملڻ جون خوشخبريون ٻڌائون. پر هن ترتيب تي منڊن
پير نہ ٽڪيا. هن ترتيب جا مالڪ آهي ئي ٿورڙا سٺ
جيترڙا، غلامن جا آقا، وڏيرا، زميندار، سردار ۽

شاهوڪار رهيا. ان دستور ۾ ڪوبه فرق نه آيو.
هنن زاريءَ ڪان سواءِ زور به آزمايو. هنن ڦورن ۾ ڏاڙيلن يعني آقائن، وڏيرن، زميندارن، سردارن، شاهوڪارن، بادشاهن، شهنشاهن، خليفن، قيصرن، ۽ ڪسرائن خلاف هزارين لکين ڀيرا بغاوتون ڪيون. هو گهاڻن ۾ پيڙهيا، سورين تي لٽڪيا، جيئري کلون لهرايائون، نانگن سان پيريل کوهن ۾ اڇلايا ويا. هنن چٽ پٽن سان هٿي چڙهيا. بادشاهتون ۽ سلطنتون ٽڪرا ٽڪرا ڪري ڇڏيائون. هو ڪو نه ڪو جهنڊو کڻي، ڪنهن نه ڪنهن جي پوبان، بحرن ۽ برن ۾ لتاڙي، دنيا جي آخري ڇيڙي تائين وڃي پهتا. پر ڪين ڪجهه به وريو سريو ڪونه. هر دفعي ڪين ٺڳيو ويو. استعمال ڪيو ويو. ڪم ڪڍي پوءِ پيرن هيٺ چيپاڻيو ويو. دنيا جي چرخي جو اونڌو ۽ ابتو ڦيرو اهوئي هلندو رهيو. دنيا جا سڀ ڀلارا ۽ نيڪ ماڻهو، پير، فقير، ولي، بزرگ، اوليا، اوتار، عالم، پنڊت، ڏاها، فيلسوف، شاعر، سائنسدان، سڌارڪ، انقلابي سورما ۽ سرويچ انهيءَ اونڌي چرخي کي سڌو ڪرڻ جي حسرت دل ۾ کڻي پنهنجي راهه رمي ويا. سماج کي ازل کان وٺي ڇهتل مرض ڪنهن به دوا دارونءَ سان دفع نه ٿي سگهيو.
اهو موذي مرض مجموعي طرح اڄ به انسان ذات کي لڳل آهي. اڄ به ان جو مڪمل علاج نه ٿي سگهيو آهي.

۾ ٽڏهن ٻه فقط هڪ سؤ سال اڳ جي دنيا ۽ اڄ جي دنيا جي وچ ۾ ڀيٽ ڪري ڏسجي ٿو ته زمين ۽ آسمان جو فرق نظر اچي ٿو. انهن هڪ سؤ سالن ۾ ماڻهن، طبقن، ملڪن، قومن، بلڪ ڪنڊن جون قسمتون ڏري گهڻ بدلجي ويون آهن. مثال طور هڪ سئو سال اڳي انگريز بهادر دنيا جي ٻرن ۽ بحرن جو مالڪ هو. سندس سلطنت تان سج لٿو ئي نه ٿي. اڄ انگريز سلطنت سُسي، سُڪي پنهنجي اصلوڪن پيٽن ۽ ٻن ٽن ٻين علائقن تائين محدود ٿي ويئي آهي. سئو سوا سال اڳي يورپي فوج ”اڪ رانجها لکان دا مٺ“ هوندي هئي ۽ هڪڙي گوري پلٽڻ ديسي سپاهين جا ڪٽڪن جا ڪٽڪ ماري ختم ڪري ڇڏيندي هئي. اڄ سٺ جيترا ٻکيا، اگهاڙا، ڪارا، پيلا، آفريڪي ۽ ويٽنامي، عرب ۽ چيني هاري آمريڪا ۽ يورپ جي بهترين فوجن کي ڊوڙائي ڊوڙائي ساڻو ڪري چڪا آهن ۽ هو گيسيون ڪري جند ڇڏائڻ ۾ پورا آهن. اڄ عمل، جوش، جذبي ۽ تخليق جو مرڪز اولهه مان ڦري اوڀر طرف اچي رهيو آهي. اڳي ايشيائي ۽ آفريڪي ماڻهن لاءِ آمريڪا ۽ يورپ جي هر ڳالهه جڻ آسماني صحيفو هئي. اڄ آمريڪا ۽ يورپ جا نوجوان نسل ايشيائي، لئٽن آمريڪي ۽ آفريڪي انقلابين جي نالي کي احترام ۽ ادب سان اچارين ٿا ۽ سندن تصويرون کڻي مارچ ڪرڻ ۽ مظاهرا ڪرڻ ۾ فخر محسوس ڪن ٿا. اڄ دنيا جون نيڙيون مظلوم

هيسيل ۽ غلام قومون، دنيا جي اجگرن ۽ ڏاڍن سان سينو ساهي ڪين ڳوڙن پر جُهڪائي رهيون آهن. دنيا جي ڪيترن ئي حصن ۾ هڪ نئون انسان پيدا ٿي چڪو آهي. هڪ نئون نظام اڏجي رهيو آهي. دنيا ۾ ڪيترائي اهڙا علائقا آهن، جتي انسانن جون سموريون صلاحيتون ، انسانن جي ڀلائيءَ لاءِ ڪتب اچن ٿيون ، جتي ترقيءَ کي بک، بيروزگاري، غلامي، خوف، ڏاڍ، ڏهڪاءُ کان پاڪ ڪيو ويو آهي . جتي ماڻهن ڏيهي وڏيرن، سيٺين ۽ پرڏيهي غلام بنائيندڙن جي ظالم راڄ جو تختو اونڌو ڪري ڇڏيو آهي. عام انسانن، ٻارن ٻڍن، مردن ۽ عورتن اهڙيون اهڙيون قربانيون ڏنيون آهن ، اهڙيون اهڙيون نيڪيون ۽ سورهيائون ڪيون آهن جو انهن تي اڳوڻي زماني جا وڏي ۾ وڏا جوڌا جوان ، نيڪ کان نيڪ ۽ اعليٰ کان اعليٰ انسان ۽ قربانيءَ جا پتلا به فخر بلڪ رشڪ ڪن ها.

اڄ دنيا ۾ ان بنيادي ڦير گهير ۽ انقلاب جي شروعات ٿي چڪي آهي. جنهن ڦير گهير ۽ انقلاب لاءِ هو هزارين سالن کان واجهائيندو ۽ خواب ڏسندو رهيو آهي، ان جو هڪ مکيه ڪارڻ اهو آهي جو اڄ انسان ذات هزارين سالن جي تاريخ ۾ پهريون ڀيرو پنهنجي مجموعي تاريخ کي صحيح نموني پرکڻ ۽ پروڙڻ جا اوزار ۽ ڪسوٽيون ڳولي هٿ ڪري چڪي آهي. اڄ جي دور ۾ انسان پنهنجي سماجي وجود جي راز جو

انت کُولي لڌو آهي . ان کان سواءِ هن اهو راز به ڳولي لڌو آهي ته انسان ذات جي ڳنڍيل تقدير کيئن بدلائي سگهجي ٿي ۽ ڪير بدلائي سگهي ٿو . انسان ذات پنهنجي لاعلاج موذي مرض جي سڃاڻپ ڪري ورتي آهي . ۽ ان جي علاج جو هڪ لڳ نسخو به نيٺ ڳولي ورتو آهي. ان علاج جي هڪ لڳ نسخي کي انقلاب جي سائنس ڪوٺجي ٿو. اها ان علاج ۽ نسخي جي ڪرامت آهي جو اڄ دنيا جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ اسان کي اهڙيون قومون ۽ ملڪ ملن ٿا جي يا ته چڱا ڀلا ۽ جان مڙد ٿي ويا آهن يا انهي بيمارين مان ڇڙهيا آهن ۽ جاڙ سيني مرضن ۽ مصيبتن مان آزاد ٿيا. فلسطين ، الجزائر ، يمن، ڪوريا، ڪيوبا، ويٽنام، البانيه، چين ، روس، ڪي اُکتي ڪي پوئتي، پر سڀ پنڌ ۾ آهن. سڀ آزادي، خوشحالي ۽ نجات جي منزل ڏانهن ڪاهيندا پيا وڃن.

انقلابي عمل جو اهو نئون سلسلو اتفاقي نموني خوش قسمتيءَ سان ٿيا سڪيءَ ۾ ٽيهون هٽن سان شروع ڪونه ٿيو آهي. اهو هڪڙي نئين انقلابي سوچ جي لاٽ جي روشنيءَ ۾ ٿيو آهي. نئين انقلابي سوچ جو اهو سلسلو هونئن ته هرويرو ايترو نئون ڪونهي ۽ هزارين سالن کان نت نوان جنم وٺندو رهي ٿو، پر ان ۾ جهڪو هن دور ۾ خاص نئون وڏو چال آيو آهي. سو هڪ خاص نئين انقلابي سائنس آندو آهي. ان نئين ۽ خاص

انقلابي سائنس جو سلسلو سڀ کان پهرين پن مائهن شروع ڪيو - ”مارڪس ۽ اينجلس.“ هنن سڀ کان پهرين هڪڙي ننڍڙي ڪتابڙي سان شروعات ڪئي. اهو ڪتابڙو اوهان جي هٿن ۾ آهي. اهو اڳ به سنڌيءَ ۾ ترجمو ٿيل آهي. پر هيستائين ههڙن ڪتابن جي ترجمي ۾ اڪثر رڳو ثواب خاطر بيگر لاٿي ويندي آهي. جنهن ڪري رڪارڊ جي پورائي ٿيندي آهي. پيو ٿيو خير، هن ڀيري اها خاص ڪوشش ڪئي ويئي آهي ته ان ۾ ڪوبه اهڙو ڏکيو ۽ اوپرو لفظ، جملو يا محاورو نه هجي، جنهن جي ڪري مائهو حملا ڪري ويهي رهن ته به ڳالهه سمجهي نه سگهن. هي ڪتاب آهي ننڍڙو پر جيڪڏهن غور سان ڏٺو وڃي ته تاريخي خيال کان ان جو لفظ لفظ جڙ اينٽ برابر آهي. اهو وحي يا قرآن ڪونهي. ان ۾ سموري انقلابي سائنس جا سڀ اصول ۽ سڀ نڪتا بيان ڪيل ناهن. ان جون ڪيتريون ڳالهيون زندگي ۽ تاريخ مدي خارج ثابت ڪيون آهن. ڪيترا نقطا ان کان پوءِ بهتر نموني بيان ڪيا ويا آهن. ڪيتريون اڳڪٿيون صحيح ثابت نه ٿيون آهن. پر مجموعي طرح هن ڪتابڙي ۾ انساني تاريخ جون اهڙيون وڏي ۾ وڏيون سماجي ڪوجنائون سمايل آهن. جن جي سماجي حيثيت ۽ اهميت انهي نظريي جي آندل انقلاب کان به وڌيڪ بنيادي ۽ دائمي آهي.

ڪميونسٽ پڌرنامي انساني تاريخ جي رنگين، ڊرامائي ۽ حيرت انگيز داستان جي سڀ کان رنگين، ڊرامائي ۽ حيرت انگيز باب جي جڙ ته بسم الله ڪئي. ان ڪان پوءِ انسانن جي گڏجي تقدير بدلائڻ بابت عظيم الشان ۽ لافاني تخليقون ڪيون ويون آهن، شعر، ناول، ڊراما، ڪهاڻيون لکيون ويون آهن، انقلابي اقتصاديات، سياست، جنگ، جدوجهد، اڏاوت، اخلاقيات ۽ ٻين ڪيترن زندگيءَ جي شعبن بابت شاندار ايجادون، کوجنائون ۽ تخليقون پيش ٿيون آهن، ٿين پيون ۽ ٿينديون رهنديون، پر اهڙي ڪابه تخليق، تصنيف يا سماجي کوجنا ڪانهي، جنهن جي راهه يا ڏس پتو ڪنهن نه ڪنهن نموني ڪميونسٽ پڌرنامي ۾ نه ڏنل هجي.

انساني عقل، انساني عمل جي پيداوار آهي پر جڏهن عمل مان عقل نهي پوي ٿو ۽ اهو عوام جي ذهنن ۾ گهر ڪري وڃي ٿو تڏهن اهو عقل خود عوام جو هٿيار بڻجيو وڃي، سندن عمل جي ڪايا پلٽيو ڇڏي ۽ سندن زندگين ۾ انقلاب آڻيو ڇڏي. اهڙي طرح عقل ڦريو عوامي عمل ٿيو پوي. دنيا ۾ انساني هٿن جو لکيل اڄ تائين ڪوبه اهڙو ڪتاب ڪونهي، جنهن جي ڏسيل عقل انسان ذات جي گڏيل تقدير تي ڪميونسٽ پڌرنامي کان وڌيڪ اثر وڌو هجي ۽ ان ۾ انقلاب آندو هجي.

هن ڪتاب جو موضوع اسان سنڌي ماڻهن لاءِ ڏکيو ۽ اوپرو آهي. تنهنڪري ان جي پڙهڻ پڙهائڻ ۾ ان جي پوري تاريخي اهميت اسان تي ظاهر نہ ٿئي ۽ اسان کي ڪو خاص مزو نہ اچي تہ اسان کي عجب ڪانہ ڪپي. انساني تاريخ ۽ گڏيل انساني تقدير بابت جيڪي نظريا هن ڪتاب ۾ پيش ڪيا ويا آهن سي اسان لاءِ مڪمل طرح ڌاريا ۽ اوپرا آهن. انهن تائين پهچڻ لاءِ اسان کي پنهنجي سامراجي نصاب مطابق حاصل ڪيل تعليم جي سامراجي مفروضن کي وسارڻو پوندو يا درست ڪرڻو پوندو. ان ۾ ڪافي دير لڳندي، ڪافي ذهني جاکوڙ ڪرڻي پوندي، پر ڪن ماڻهن وانگر ڪي ڪتاب ۽ ڪي علم بہ اهڙا هوندا آهن جن سان رکيو ڇڪيو رکڻ يا دعا سلام هجڻ بہ وڏي ڳالهہ آهي. لطيف سائين جي لفظن ۾ ائين چئجي.

'جي ملسو مائيءَ مال تہ پوڄارا پُر ٿئين!'

جيڪڏهن هن ترجمي ڪري اسان جا سنڌي عوام انقلاب جي نئين سائنس جيَ رکيو الف ب کان بہ واقف ٿي پون يا ڪين رکيو اهو سماءُ پئجي وڃي تہ ان نالي ۽ انهن رنگن ٻارن واري ڪا "علمي ۽ عقلي بلا" بہ ٿيندي آهي تہ بہ چئبو تہ اسان لک ڪٽيا. اهو تنهن کان سواءِ هرو ڀرو لازمي ناهي تہ اسين فقط اهي شيون پڙهون جن سان اسين سٺو سيڪڙو اتفاق ڪريون. مگر ڳالهہ اها آهي تہ اسين دنيا جي عظيم سائنس

۽ سوچ جي طاقتور وهڪرن کان اهڙا اڻ واقف نہ هجون جو ماڻهو پيا انهن بابت ڄاڻ ۾ ڳالهائين، بحث مباحثا ڪن ۽ هڪٻئي جا متا ٽاڙين ۽ اسين وات ڦاڙيو ويٺا هجون ۽ ويٺا سوچيون تہ 'هي الائي ڪنهن جي بارار پئي لتجي!'

هيستائين ائين ٿيندو آيو آهي. هاڻي ائين نہ ٿيڻ کپي، سنڌي قوم وڏيڪ وقت اڄاڻ، جاهل ۽ ذهني طرح بي هٿيار رهڻ جو جوکم کڻي نٿي سگهي.

هيءُ ڪتاب سنڌي ۾ ترجمو ڪرڻ جو بنيادي سبب ۽ مقصد اهوئي آهي.

پڇاڙيءَ ۾ باقي هڪڙي ڳالهہ.

هي ڪتاب سوا سؤ سال اڳ يورپ ۾ ۽ گهڻي قدر يورپ بابت لکيو ويو هو. ان وقت يورپ سماجي ترقيءَ جي واڌاري جي ان منزل تي هو، جنهن منزل تي پهچڻ لاءِ عام حالتن ۾ اسان کي سؤ سوا سؤ سال پيا ٻہ کپن، اسان جو ملڪ اڃا قبائلي سردارن ۽ وڏيرن جي راڄ واري دور ۾ قائل آهي. هي ڪتاب ان کان اڳتي جي يعني سرمائيدارن جي راڄ جي ڳالهہ ٿو ڪري. عام حالتن ۾ قبائلي سردارن، وڏيرن ۽ زميندارن جي راڄ کان پوءِ لازمي طرح سرمائيدارن جي راڄ جو دور اچڻو آهي. عام حالتن ۾ * اسان جي

---

* عام حالتن ۾ انهيءَ ڪري ٿا چئون جو اڄوڪي دور جي خاص حالتن ۾ جڏهن هزارين سالن جي جدوجهد کان پوءِ دنيا ۾ پورن ۽ ڦرجندڙن، ظالمن

ملڪ ڪي ان سرمائيداري دور تائين پهچڻ لاءِ سؤ سوا سال پيا ٻه گهرجن.

ايشيا، آفريقا ۽ ڏکڻ آمريڪا جا ملڪ جن جي اجا قبائلي وڏيرڪي نظام مان ئي جند نه ڇٽي آهي، تن ۾ اتان جا حاڪم طبقا انهيءَ پروپئگنڊا جي ڌم لڳايو بيٺا آهن ته "اسان جي حڪومت ۾ رنڊڪ نه وجهو! ڇڏيو ته هڪڙو پيرو اوهان کي ڪارخانا لڳائي، ملڪ ترقي يافته بنائي ڏيون پوءِ ڏسجو ويهي دنيا جا رنگ، اوهين پاڻ ته سڄي عمر پيا مرا مائيندا پر اوهان جا پويان به پيا اوهان کي ڪايو دعائون ڪندا" جنهن ترقيءَ جون هو بشارتون پيا ڏين، سا ترقي جيڪڏهن ۽ مظلومن، غلام بنائيندڙن ۽ غلامن، گهر ڌڻين ۽ ڌاڙيلن جي وچ ۾ طاقت جو توازن بنيادي طرح سڄي بدمعاشن بدران مظلومن جي فائدي ۾ ڦري پيو آهي، جڏهن هيٺا آهستي آهستي ڏاڍن تي زور پوندا وڃن، جڏهن دنيا جو ٽيو حصو سردارن، وڏيرن ۽ گبر سيٺين جي قبضي کان نڪري ويو آهي، جڏهن باقي رهيل دنيا ۾ آزادي، ڇوٽڪاري ۽ ترقي لاءِ جدوجهد جا شعلا ٻڙڪي رهيا آهن، جڏهن دنيا جو غلام ۽ مظلوم عوام نت نئين تيزيءَ سان قومي آزادي، عوامي جمهوريت ۽ سوشلزم جي شاندار منزل ڏانهن ڪاهيندو وڃي، جڏهن سڄي دنيا تي ڦرلٽ، آپيشاهي، هڪ هٽي ۽ غلاميءَ جو راڄ مڙهيندڙ گبر سيٺين ۽ سندن جوڙيوال ۽ دلال

سچ پچ تي ٻه ڪٿي ته اها چا جي ترقي هوندي؟ اها هوندي وڏيرڪي نظام جي جاءِ تي سرمائيداري نظام قائم ڪرڻ ۾ ترقي ۽ وڏيرڪي ڏُرلت ۽ غلامي سان گڏ يا ان بدران سيٺڻي طبقي جي ڏُرلت ۽ غلامي جو رواج پوڻ ۾ ترقي. ان ترقي جي ڪري عوام لاءِ فقط ڏورو ۽ غلام بنائيندڙن جو انگ وڌندو ۽ هڪڙن ڏورن جي جاءِ پيا وٺندا ۽ ڏُرلت ۽ غلامي جو روپ ڪجهه بدلبو ۽ باقي ڏُرلت ۽ غلامي جو نظام اهوئي قائم رهندو. پر ڳڻ ڳو اها سرمائيدارن واري ترقي اچي سا به ڪا سولي ڳالهه ڪانهي. اول ته انهن ملڪن جا

سردارن، وڏيرن ۽ زميندارن جي گهر ۾ نظرياتي، سياسي، اقتصادي ۽ فوجي گهوٽالا ئي گهوٽالا آهن ۽ سندن چوڌاري طرف ڦٽي بيٺي آهي، تڏهن لازم ناهي ته قومون ۽ عوام سرداري، وڏيرڪي ۽ زميندارين نظام جو ڳٽ ڳچيءَ مان ڪڍي ان جي جاءِ تي وري به سرمائيداري راڄ جو ڦاهو ڪائين. اڄ جي خاص فائدي وارين حالتن ۾ قومون ۽ عوام قبائلي دور مان لنگهي وڏيرڪي زميندارين دور ۾ گهڙڻ ۽ اتان وري سرمائيداري دور مان لنگهڻ لاءِ پابند ناهن. اڄ قبائلي راڄ جا ڏنگ سهڻ کان پوءِ وڏيرڪي راڄ جو وهم پيڻ ۽ ان کان پوءِ وري سرمائيداري راڄ جا عذاب سهڻ ۽ اهڙي طرح پنهنجا سؤ سوا سؤ سال پيا به خراب ڪرڻ ۽ پنهنجون ڏهه پندرهن پيڙهيون به پيڙهيون برباد ڪرڻ جي ڪانه

حاڪم طبقا اڪثر وڏيري طبقي، قبائلي سردار، وڏيرا ۽ جاگيردار هوندا آهن، تنهنڪري اهي سرمائيداري ٻه فقط اوتري اٿيندا ۽ آڻي سگهن ٿا. جيتري سرمائيداري سندن ڦورو ۽ ظالم وڏيرڪي راڄ جي اوگهڙ ڍڪي سگهي ۽ ڪين عوام جي غصي، بغاوت ۽ جنگ جهان جي خواريءَ کان بچائي سگهي. باقي ٻيو جيترو پهچي سگهندن اوترو مڪمل وڏيرڪو راڄ قائم رکندا، ان کي بچائيندا ۽ ان ۾ واڌارو آڻيندا. ان لاءِ جيڪي ٻه اٿلون سٿڪلون، فريب، ڦندا ۽ مڪر ڪرڻا پون سي ڪندا.

ضرورت ڪانهي. اڄ دنيا جي ڪابه قوم جيڪا قبائلي يا وڏيرڪي نظام جي گهينگهر ۾ گهاريندڙ هجي سا جيڪڏهن سوچ سمجهي، رٿابندي ۽ ضابطي سان هڪڙي باقاعدي ۽ مڪمل نسخي تي مضبوطيءَ سان عمل ڪري يعني پورهيت طبقي جي اڳواڻي قبول ڪري، پورهيت پارٽي جي ضابطي ۽ ڪمان هيٺ لڙڻ جو فيصلو ڪري، انقلابي قومي گڏيل مورچو ناهي، طبقاتي ۽ قومي ٻڌي قائم ۽ مضبوط ڪري، سمورن وطن دوست طبقن ۽ خاص ڪري پورهيت عوام تي پاڙي، عوامي واٽ وٺي، يعني فردن جي ذاتي سورهيائي بدران 'جهجهن ڪنڌي چپر ٻه ڪچي پوي' واري ڳالهه وانگر سيني جي گڏيل جدوجهد، ڏاهپ، مڙسي، همت ۽ عقل تي دارومدار رکي، قومي ۽ طبقاتي جدوجهد کي ملائي هڪ ڪري، ڪنهن ٻه

پيو ته هن دڪ هتي ۽ سامراج جي ڏاڪي واري سرمائيداري دور ۾ غريب ۽ پوئتي پيل ملڪ پوري ۽ ڀرپور سرمائيداري قائم ڪري به نٿا سگهن. دنيا جا گبر سينيون ڪين انهن ڪرڻ ئي ڪونه ڏيندا. جيئن وڏو نر ٻلو ننڍڙي نر ٻلي کي جيئرو نه ڇڏيندو آهي، تيئن دنيا جا گبر سرمائيدار دنير ٻلا ڪنهن به ننڍڙي سرمائيدار ٻلي کي ساهه کڻڻ ئي نٿا ڏين. ان هوندي به اسان جو

تڪليف يا قربانيءَ کان نه ڊڄي، ڪڏهن به آڻ نه مڃي ۽ هٿيار ڦٽا ڪري پيش نه پئي، نا اميد ۽ بزدل نه ٿئي، وڏي صبر، حوصلي، يقين، دليري، سورهيائي ڏاهپ، دور انديشي، مستحڪم ارادي سان ڊگهي، لڳاتار، اڻٿڪ ورن وڪڙن، لاهين چاڙهين واري عظيم ۽ شاندار نظرياتي ۽ سياسي، اقتصادي ۽ فوجي جدوجهد هلائي، ڦرڻيءَ ڦرڻيءَ تلاءَ واري ڳالهه وانگر ڏاڪي به ڏاڪي گهٽيون ننڍيون ننڍيون ۽ وچٿريون سوڀون ڪٽي تجربو گڏ ڪري، نيٺ فيصلو ڪندڙ ۽ عظيم الشان سوڀ حاصل ڪري ته پوءِ هو پنهنجي جدوجهد ۾ اجابو ڊگهو فيرو ڪاٽي ۽ سالن ۽ صدين لاءِ وڃي سرمائيداري نظام جي دنيا ۾ قاسم بنا وڃان گس ڪڍي، سڌوئي سڌو عوامي جمهوريت جو گس وٺي وڃي قومي آزادي، سياسي ۽ اقتصادي خودمختياري، چوڪاري، ترقيءَ ۽ ثقافتي ۽ روحاني خوشيءَ جي اعليٰ ۽ عظيم سرشاست منزل ماڻي سگهي ٿي.

سرمائيداري نظام سان ڪجهه نه ڪجهه واسطو آهي ۽ ڪاني وقت ٻڌندو. ان ڪري انسان لاءِ ان جي ڄاڻ لازمي آهي. وڏيري ڪي نظام جي ڪک مان سرمائيداري نظام ڪيئن ٿو پيدا ٿئي، ڇو ٿو پيدا ٿئي، ڪهڙو طبقو دائي بڻجي ان کي ڇڙائي ٿو؟ اهو نظام ڪهڙا رنگ، ڏو ڪري، ان جو پس پيش انت ڪهڙو ايندو، ڪير آئيندو، ڇو آئيندو؟ انهن سوالن جا جواب هر سمجهو ماڻهو ۽ خاص ڪري مظلوم قوم جي هر وطن دوست لاءِ ڄاڻڻ ضروري آهي.

ڇو ته پوءِ ئي کين خبر پوندي ته سندس قوم جا حاڪم طبقا سندن قوم کي جنهن آئيندي طرف ڪاهيندا وڃن سو آئيندو حقيقت ۾ ڪهڙو آهي ۽ ان کان بچڻ ۽ ان کي بدلائڻ لاءِ عوام کي ڇا ڪرڻ کپي. اهي سڀ خبرون هن ڪتاب مان معلوم ٿينديون.

رسول بخش پليجو

کمیونسٹ پترنامو

مارکس ۽ اینجلس

مهاڳ

(۱۸۸۸ع واري انگريزي ڇاپي جو)

هي پڌرنامون يورپائين پورهيتن جي هڪ جماعت ”ڪميونسٽ ليگ“ پاران شايع ڪيو ويو. اها جماعت اول رڳو هڪڙي ملڪ جرمنيءَ تائين محدود هئي. پوءِ اڳتي هلي اها بين‌الاقوامي بنجي ويئي، يعني دنيا جي گهڻن ملڪن تائين ڦهلجي ويئي.

۱۸۴۸ع کان اڳ يورپ کنڊ جون جيڪي سياسي حالتون هيون، تن جي ڪري اها جماعت لاچار ڳجهه ڳوهه ۾ ڪم ڪندي هئي. ۱۸۴۷ع ۾ انهي ليگ جي عيوضين جي هڪڙي ڪانفرنس لنڊن ۾ ٿي. ڪانفرنس مارڪس ۽ اينجلس تي ڪم رکيو ته ’هو ليگ پاران هڪ مڪمل نظرياتي ۽ عملي پارٽي پروگرام جوڙي ڇپائڻ لاءِ تيار ڪن.‘ هن جنوري ۱۸۴۸ع ۾ هن پڌرنامي جو اصل مسود و جرمن ٻوليءَ ۾ لکي تيار ڪيو. اهو ۲۴ فبروري ۱۸۴۸ع واري فرينچ انقلاب کان ڪجهه هفتا اڳ ڇپائيءَ لاءِ لنڊن موڪليو ويو. ان جو فرينچ ترجمو جون ۱۸۴۸ع واري (فرينچ انقلابي) بغاوت کان ٿورو اڳ پئرس مان شايع ڪيو

ويو. مس هيلن ميڪ فرلين پڌرنامي جو پهريون انگريزي ترجمو ڪيو. اهو جارج جولين هارني جي اداري "ريڊ ريپبليڪن" لنڊن ١٨٥٠ع ۾ شايع ڪيو. ان بعد ستت ئي ان جا ڊئنش ۽ پولش پولين ۾ ترجما به شايع ٿي ويا.

جون ١٨٤٨ع ۾ پئرس بغاوت ٿي. اها ناڪام ٿي. اها بغاوت پورهيتن (پرولتاري *Proletriat*) ۽ سرمائيدارن (بورجوا *Borgeoise*) جي وچ ۾ پهرين وڏي لڙائي هئي. ان جي ناڪام ٿيڻ ڪري يورپ جي پورهيت طبقي جون سماجي ۽ سياسي امنگون ڪجهه وقت لاءِ دٻجي ماٺيون ٿي ويون. ان ڪان پوءِ (فرانس ۾) وري به فيبروري واري انقلاب کان اڳ واري زماني وانگر رڳو ملڪيت وارن طبقن جا ڌار ڌار ٽولا پاڻ ۾ ئي اقتدار لاءِ چڪتاڻ ڪندا رهيا. (فرينچ) پورهيت هائي وڌ ۾ وڌ اهو ٿي ڪري سگهيا ته جيئن تيئن ڪري فرانس جي سياسي اسٽيج جي ڪنهن ڪنڊ پاسي ۾ بيهڻ لاءِ ٿورڙي جڳهه هٿ ڪن. ان مقصد لاءِ ڪين لاچار غير انقلابي وچين طبقي جو هڪ جوشيلو حصو بڻجي رهڻو پيو. عوام دشمنن جيئي به ڏنو ٿي ته پورهيتن جي آزاد هلچل ۾ اڃا به ڪجهه ساهه پساهه آهي ته اتي ان کي هڪدم ڪچلي ٿي ڇڏيائون. اهڙيءَ ريت (ان وقت جي مکيه جرمن سرڪار) جي پوليس، ڪميونسٽ ليگ جي مرڪزي بورڊ کي جو

ان وقت ڪلون شهر ۾ هو، تنهن ڪـي گولي هٿ ڪيو. بورڊ جي ميمبرن کي گرفتار ڪيو ويو. ڪين ارڙهن مهينا بي دريافت نظربند رکيو ويو. تنهن کان پوءِ مٿن آڪٽوبر ۱۸۵۲ع ۾ مقدمو هلايو ويو. اهو مشهور "ڪلون وارو ڪميونسٽ ڪيس" ۴- آڪٽوبر کان ۱۲ نومبر تائين هليو. ستن ڄڻن کي ٽن کان ڇهن سالن جي جيل جي سزا ڏيئي هڪ قلعي ۾ بند ڪيو ويو. سزا کان پوءِ ستت ئي باقي رهيل ميمبرن ليگ کي ٽوڙي ڇڏيو. هاڻ انهن پٺي لڳو ته "ڪميونسٽ پڌرنامو" ويسر جي وهڪري ۾ لڙهي غرق ٿي ويندو.

جڏهين يورپ جي پورهيت طبقي ساهي پٽي، حاڪم طبقي تي ٻئي حملي ڪرڻ لاءِ سگهه سهيڙي ورتي، تڏهين "پورهيتن جي بين الاقوامي جماعت" آسري پئي. پر هيءَ جماعت نه ئي رڳو يورپ ۽ آمريڪا جي جانباز پورهيتن کي هڪ جاءِ ڪٺي ڪرڻ لاءِ هئي. تنهن ڪري اها "ڪميونسٽ پڌرنامي" جي اصولن کي هڪدم هٿ ۾ ڪٿي نه سگهي. هن بين الاقوامي جماعت کي مجبوراً اهڙو ڪشادو پروگرام ڪٿو پيو جو ساڳئي وقت انگريز ٽريڊ يونين وارن مزدورن فرانس، بيلجم، اٽلي ۽ اسپين ۾ پروڌن جي پورهيت پوئلڳن ۽ جرمني ۾ لاسيل جي پورهيت پوئلڳن کي قبول پوي. مارڪس اهڙي ڪشادي پروگرام جو

مسودو سيني پارٽين جي مرضيءَ موجب تيار ڪيو.
مارڪس کي پڪ هئي تہ پورهيت طبقي جا ماڻهو جڏهين ڪجھ وقت پاڻ ۾ گڏجي ڪم ڪندا ۽ پاڻ ۾ بحث مباحثا ڪندا، تڏهين آهستي آهستي ضرور سندن سمجھہ ۽ شعور ۾ واڌارو ايندو. جڏهين هو گڏجي سرمائيداريءَ خلاف جدوجهد ڪندا، تڏهين جيڪي واقعا ٿيندا ۽ جيڪي فتحون ۽ شڪستون اينديون تن مان هو ضرور انقلابي سبق پرائيندا. خاص ڪري ناڪاميون ۽ شڪستون سندن اکيون کوليندين. تان جو نيٺ هو اها ڳالھہ سمجهي ويندا تہ هيستائين پورهيت طبقي جي چوٽڪاري لاءِ پاڻ جن سياسي ۽ نظرياتي نوڙن، ڦيٽن ۽ ٽوٽڪن تي اندو ويساھ رکيو پئي آيا تن مان ڀڃيءَ جو بہ فائدو ٿيڻو ناهي. نيٺ سندن ذهن اها ڳالھہ سمجھڻ لاءِ تيار ٿي ويندا تہ سندن دردن جو صحيح ۽ حقيقي علاج ڪهڙو آهي؟

مارڪس جو اهو اندازو صحيح نڪتو. سال ١٨٧٤ع ۾ جڏهين سڄي دنيا جي پورهيتن جي بين الاقوامي جماعت ٽٽي، تنهن وقت جي مزدور ۽ سال ١٨٦٤ع ۾ جڏهن "بين الاقوامي" قائم ٿي هئي، تنهن وقت جي مزدور ۾ زمين آسمان جو فرق هو. ١٨٧٤ ۾ فرانس جي پروڌن ۽ جرمني ۾ لاسيل جا (نام نهاد انقلابي پورهيت) فرقا پوڙن پساهن ۾ هيا. ايتري قدر جو ڪٽر رجعت پسند انگريز مزدور ٽريڊ يونينون جن گهٽو

اگ "بين‌الاقوامي" سان ناتا ٽوڙي چڏيا هيا سي به
ان وقت هوريان هوريان ان حد تي پهتيون هيون جو
سندن صدر گذريل سال سندن پاران سوانسي شهر ۾
ڪايو ڪلايو اعلان ڪيو ته "اسان کي يورپي سوشلزم
کان جيڪو ڏهڪاءُ هو سو هاڻ لهي ويو آهي."
حقيقت ۾ ڪميونسٽ پڌرنامو سيني ماڪن جي پورهيتن
۾ ڪافي مقبوليت حاصل ڪري چڪو هو. اهڙي ريت
خود، هي پڌرنامو وري ميدان ۾ آيو. اصل جرمن
مسودو ١٨٥٠ع کان وٺي ڪيترائي ڀيرا سئٽزرلينڊ،
انگلينڊ ۽ آمريڪا ۾ وري ڇپجي چڪو آهي. نيوبارڪ
۾ ان جو انگريزي ترجمو ٿيو، جو ١٨٧٢ع ۾ اتان
جي هڪ هفتيوار رسالي "ووڊهل اينڊ ڪلئفلن" ۾
ڇپيو. انگريزي تان وري فرينچ ۾ ترجمو ٿيو جو نيويارڪ
جي هڪ فرينچ اخبار "سوشلسٽ" (*LeSocialistic*)
۾ ڇپيو. تڏهانڪر آمريڪا ۾ گهٽ ۾ گهٽ به وڌيڪ
انگريزي ترجما ٿيا آهن. انهن مان هڪ وري انگلنڊ
۾ ڇپيو آهي. انهن انگريزي ترجمن ۾ ٿوري گهڻي
ردوبدل ٿيل آهي. پهريون روسي ترجمو، باڪونن
(*Bakounine*) ڪيو. اهو هرزن (*Herzen*) جي
جنيوا واري اشاعتي اداري ڪولوڪل (*Kolokol*)
جي آفيس مان، ١٨٨٢ع ۾ شايع ڪيو ويو. ١٨٨٥ع
۾ ڪوپن هيگ مان نئون ڊئنش ڇاپو نڪتو. ساڳي

ٿي سال نئون فرينچ ترجمو پئرس جي ”سوشلسٽ“ اخبار ۾ شايع ٿيو، جنهن تان اسپيني ترجمو تيار ڪري، مئڊرڊ مان ١٨٨٦ع ۾ پڌرو ڪيو ويو. جرمن ترجمن جو ته ڳاڻاٽو ئي ڪونهي. اهي گهٽ ۾ گهٽ ٻارهن آهن. پڌرنامي جو هڪڙو آرميني ڇاپو، ڪجهه وقت اڳ قسطنطنيه مان شايع ٿيڻو هو، پر ٿي نه سگهيو. ڇو ته ڇپائيندڙ اهو مارڪس جي نالي سان ڇپرائڻ لاءِ تيار نه هيو ۽ ترجمو ڪندڙ وري ان کي پنهنجو تخليق ڪري ڇاپائڻ نٿي گهريو. ٻڌو اٿم ته اهو ٻين ٻولين ۾ به ترجمو ٿيو آهي، پر اهي ترجما ڏٺا ڪين اٿم. اهڙيءَ ريت هن پڌرنامي جي تاريخ ۾ اسان کي هن دور جي پورهيت هاچل جي تاريخ جي جهلڪ ملي ٿي. هن وقت بنا شڪ شبهي جي هيءُ پڌرنامو سوشلسٽ سياسي ادب جي سڀ کان وڌيڪ پکڙيل ۽ عام ٿيل ۽ سڀ کان وڏي بين‌الاقوامي تخليق آهي. اهو سائيبيريا کان وٺي ڪئليفورنيا تائين سڄي دنيا جي ڪروڙين پورهيتن جو مڃيل ۽ تسليم ڪيل پروگرام آهي.

ان هوندي به، جڏهن اهو پڌرنامون لکيو سون، تڏهن اسان ان کي ”سوشلسٽ پڌرنامو“ ڪوٺي نٿي سگهياسين.

١٨٤٧ع ڌاري اهڙن ماڻهن کي سوشلسٽ سڏبو

هو جيڪي سوشلزم بابت خيالي ۽ هوائي ڳالهيون سوچيندا هئا ۽ خيالي پلاءُ پچائيندا هئا: جهڙوڪ: انگلينڊ ۾ اووين (Owen) جا پوئلڳ ۽ فرانس ۾ فوريئر (Fovrier) جا پوئلڳ. اهي ٻئي ٽولا گهڻي وڃي فرقن جي درجي تي پهتا هئا؛ پيو سوشلسٽ انهن قسمين قسمين سماجي تونڪاين ۽ نيم حڪيمن کي مڃيو هو، جيڪي اها هام هڻندا هئا ته فلاڻن فلاڻن ٽوٽڪن سان اسين سرمايي (Ca: ital) ۽ نفعي (Profit) کي هٿ لائڻ کان سواءِ، سماج جا سڀ درد دور ڪري ڇڏينداسين. انهن ٻنهي قسمن جا ماڻهو پورهيتن جي هلچل کان پري هيا ۽ گهڻو تڻو پڙهيل طبقن ڏي مدد لاءِ پئي واجهايائون. ان ڪري پورهيتن جو اهو حصو جيڪو سمجهي ويو هو ته رڳو سياسي قسم جي انقلاب مان ڪجهه ڪونه ورندو ۽ جنهن اعلان ڪيو هو ته سڄي سماجي نظام کي مڪمل طرح بدلائڻ ضروري آهي، سو پاڻ کي ڪميونسٽ چوائڻ لڳو. سندن ڪميونسٽ نظريو اڻ گهڙيل، کهرو ۽ جذباتي قسم جو نظريو هيو. تنهن هوندي به اهو حقيقت کي ويجهو هيو ۽ پورهيت طبقي ۾ ايترو مقبول ۽ زور وارو هيو جو فرانس ۾ ڪئبيٽ (Cabet) ۽ جرمني ۾ ويٽلنگ (Weitling) جو خيالي ڪميونزم (mmuismn پيدا ڪيائين. ان ڪري چئي سگهجي (Ut)pian Co-

تو تہ ١٨٤٧ع ڌاري سوشلزم وچين طبقي جي هلچل هئي ۽ ڪميونزم پورهيتن جي هلچل. گهٽ ۾ گهٽ يورپ ۾ سوشلزم هڪ ”باعزت“ فلسفو هيو ۽ ڪميونزم ان جي بلڪل ابتڙ. جيئن تہ اسان جو تون کان ئي اهو عقيدو آهي تہ ”پورهيتن جو ڇوٽڪارو خود پورهيت طبقي جي هٿان ئي ٿي سگهي ٿو. ان ڪري ان ۾ ڪنهن شڪ يا مونجهاري جي گنجائش نہ رهي تہ انهن ٻنهي نالن مان اسان پنهنجي لاءِ ڪهڙو نالو چونڊيون (يعني ڪميونزم). اسان ڪي هيل تائين ڪڏهن بہ ان نالي مٽائڻ جو ڪو خيال-ئي نہ آيو آهي.

جيئن جو هي ”پڌرنامو“ اسان جي (مارڪس ۽ اينجلس) جي گڏيل تصنيف آهي، ان ڪري مان اهو ڄاڻائڻ ضروري ٿو سمجهان تہ ان جو بنيادي اصول، جيڪو سڄي پڌرنامي جو گهر يا تت آهي، سو مارڪس جو ئي تخليق ڪيل آهي. اهو اصول هي آهي.

هر تاريخي دور جي سياسي ۽ ذهني تاريخ جو دارومدار ان دور جي هلندڙ اقتصادي پيداوار ۽ مٽا سٽا جي دستور، طريقي ۽ ان مان لازمي طرح پيدا ٿيل سماجي تنظيم تي هوندو آهي. انهن مان ئي ان دور

جي سياسي ۽ ذهني تاريخ جي سمجهاڻي ملي ٿي. *

انهيءَ ڪري (جڏهن اوائلي قبائلي سماج، جنهن ۾ سڄي قبيلي جي گڏيل ملڪيت هوندي هئي، سو ختم ٿيو تڏهن کان وٺي) انسان ذات جي سموري تاريخ طبقاتي ويڙهه جي تاريخ پڙهي رهي آهي. اها ويڙهه ڦريل (*Exploited*) ۽ ڦريندڙن (*Fxploiting*) حاڪم ۽ محڪوم طبقن جي وچ ۾ هميشه هلندي

---

* مطلب ته هر سماجي تنظيم لازمي طرح ڪنهن نه ڪنهن خاص اقتصادي پيداوار ۽ مٽا سٽا جي دستور ۽ ڍنگ سان پيدا ٿئي ٿي. ڌار ڌار تاريخي دورن ۾ اقتصادي پيداوار ۽ مٽا سٽا جا ڌار ڌار طريقا ۽ نمونا رائج هوندا آهن. جنهن دور ۾ پيداوار ۽ مٽا سٽا جو جهڙو طريقو ۽ نمونو رائج هوندو، تنهن ۾ ئي سڄي سماجي تنظيم به اوس اهڙي ئي هوندي. ان دور جي سياست ۽ ذهني سوچ به وري اهڙي ئي هوندي، جهڙو پيداوار ۽ مٽا سٽا جو دستور ان دور ۾ رائج هوندو. جيڪڏهن ڪنهن دور جي سياسي ۽ ذهني تاريخ سمجهڻي هجي ته پهريائين ان دور جي اقتصادي پيداوار ۽ مٽا سٽا جي دستورن ۽ ڍنگن کي ۽ انهن مان پيدا ٿيل اقتصادي تنظيم کي سمجهڻ گهرجي نه ته اها سياسي ۽ ذهني تاريخ صحيح نموني سمجهه ۾ نه ايندي.

رهي آهي؛ طبقيوار جنگين جي هيءَ تاريخ آهستي آهستي
ڏاڪي به ڏاڪي وڌي هاڻ اهڙي ڏاڪي تي پهتي آهي،
جنهن پيڙهيل ۽ محڪوم طبقو يعني پورهيت طبقو پيڙيندڙ ۽
حاڪم طبقي يعني سرمائيدار طبقي کان تيستائين
ڇوٽڪارو حاصل نه ڪري سگهندو، جيستائين اهو طبقو
ساڳي ئي وقت ۽ هميشه لاءِ، سڄي سماج کي هر نموني
جي پر ماريت، ڦرلٽ (*Explitation*) ظلم، طبقاتي
گهٽ- وڌائي ۽ طبقاتي ڪشمڪش کان آزاد نٿو ڪرائي.
منهنجي نظر ۾ انهيءَ نظريي جو تاريخ ۾ اهو درجو
آهي جيڪو ڊارون (*Darwin*) جي ارتقا جي
نظريي، علم حيات (*Biology*) ۾ حاصل ڪيو
آهي. اسين انهيءَ نظريي ڏانهن ۱۸۴۵ع کان اڳ
درجي بدرجي وڌي رهيا هياسين. مان اڳ پنهنجي
ليکي ان نظريي کي ڪيترو ويجهو پهتو هوس، سو
منهنجي ڪتاب "انگلنڊ ۾ مزدور طبقي جي حالت"
مان ظاهر آهي. پر جڏهن مان مارڪس سان پيهر
۱۸۴۵ع جي بهار ۾ بروسيلز ۾ گڏيم ته هن اهو نظريو
اڳ ئي تيار ڪري ڇڏيو هيو ۽ مون آڏو اهڙن ئي
چٽن لفظن ۾ ۽ صاف نموني پيش ڪيائين. جيئن مان
هت پيش ڪري رهيو آهيان.

۱۸۷۲ع واري جرمن ڇاپي لاءِ اسان بنهي جيڪو
گڏيل مهاڳ لکيو هيو، ان مان هيٺيون ٽڪرو هت

پيش ڪريان ٿو:

”گذريل ٢٥ سالن ۾ حالتن ۾ ڪئي ڪيترو به ڦيرو آيو هجي، پر هن پڌرنامي ۾ ڄاڻايل عام اصول، سچي جا سچا، اڄ به اونروئي صحيح آهن. جيترو اڳ هيا. ڪٿي ڪي سنهيون سنهيون ڳالهيون سڌاري سگهجن ٿيون. انهن اصولن کي عملي طرح استعمال ڪيئن ڪجي؟ تنهن جو مدار هر جاءِ تي ۽ هر دور ۾، اتان جي تاريخي حالتن تي هوندو. اها ڳالهه خود پڌرنامي ۾ ڄاڻايل آهي. ان ڪري ئي ان جي ٻئي ڀاڱي جي پڇاڙيءَ ۾ تجويز ڪيل ”انقلابي ڪاروائين“ تي خاص زور نه ڏنو ويو آهي. اهو ٽڪرو، ڪيترين ڳالهين ۾، اڄ بدليل لفظن ۾ لکي سگهجي ها. ١٨٤٨ع کان پوءِ اڇوڪي صنعت ۾ جيڪا اتاهه ترقي ٿي آهي، ۽ ان سان گڏ پورهيتن جي تنظيم ۾ جيڪو سڌارو ۽ واڌارو ٿيو آهي- اول فيبروري واري انقلاب ۽ پوءِ ان کان به سرس ”پئرس ڪميون“ (*Paris Commune*) جنهن ۾ تاريخ ۾ پهريون ڀيرو پورهيتن ٻن مهينن لاءِ حڪومت جون واڳون پنهنجي وس رکيون. انهن انقلابن اسان کي جيڪو عملي تجربو ڏنو، انهن سڀني واقعن ۽ راين جي مدنظر هي پروگرام ڪن ڳالهين ۾ پراڻو ٿي چڪو آهي. ”پئرس ڪميون“ هڪ ڳالهه خاص طرح ثابت ڪئي، اها هيءَ آهي:

"پورهيت طبقو ڪنهن حڪومت جي نهيل نڪيل چرخي تي قبضو ڪري، ان کي پنهنجي مقصد لاءِ ڪم نٿو آڻي سگهي" (ان لاءِ ڏسو مارڪس جو ڪتاب "فرانس ۾ گهرو لڙائي" *Civil War in France* جنهن ۾ هن نڪتي جي وڌيڪ وضاحت ڪيل آهي) تنهن کان سواءِ ظاهر آهي ته ان (پڌرنامي) ۾ سوشلسٽ سياسي ادب تي جيڪا تيڪا ٽپڻي ڪيل آهي سا موجوده حالتن ۾ اڻپوري آهي. ڇو ته اها رڳو ١٨٤٧ع تائين ڪيل آهي ۽ ان کان پوءِ جي پيدا ٿيل ادب بابت ڪجهه نه چيل آهي.

ڪميونسٽن جا ٻين مخالف پارٽين سان ناتا ڪهڙا آهن؟ تنهن بابت رايا به (ڀاڱو ٤) جيتوڻيڪ اصولي طور اڄا برابر ۽ صحيح آهن، پر عمل جي لحاظ کان اهي به پراڻا ٿي ويا آهن، ڇاڪاڻ ته سياسي حالتون صفا ڦري ويون آهن. ٻيو ته جن سياسي تحريڪن جو پڌرنامي ۾ ذڪر ڪيو ويو آهي، تن جي گهڻي حصي کي تاريخ جي ترقيءَ ميساري ختم ڪري ڇڏيو آهي. پر هينئر، هي پڌرنامو هڪ تاريخي دستاويز ٿي چڪو آهي، جنهن ۾ ڪنهن به ڦير ڦار ڪرڻ جو اسان کي ڪوبه حق ناهي."

هي انگريزي ترجمو جناب سيميوئل مور* (*Moore*)

---

* جنهن تان هي سنڌي ترجمو تيار ڪيو ويو آهي.

(*Samuel* جو ڪيل آهي. جنهن مارڪس جي "سرمائي" (*Capital*) جو ٻه ڪجھ حصو ترجمو ڪيو آهي. مون ۽ مارڪس گڏجي ان (ترجمي) جي نظر ثاني ڪئي آهي ۽ مون ان ۾ ڪن تاريخي اشارن جون سمجهاڻيون ٻه ڏنيون آهن.

لنڊن

۳۰ جنوري ۱۸۸۸ع

فريڊرڪ اينجلس.

ڪميونسٽ پارٽيءَ جو پڌرنامو

يورپ سان هڪ ڀوت ڀيو لامارا ڏئي. اهو آهي ڪميونزم جو ڀوت. پراڻي يورپ جي سڀني طاقتن جهڙوڪ: پوپ ۽ زار، ميٽرنخ ۽ گيزو، * فرينچ باغي سڌارڪن (Radicals) ۽ جرمن پوليس جي جاسوسن، گڏ ٿي، ان ڀوت کي تڙي ڪڍڻ لاءِ پاڻ ۾ هڪ "مقدس معاهدو" ڪيو آهي.

آهي ڪا اهڙي مخالف پارٽي، جنهن کي سندس مخالف حڪمران پارٽيءَ ڪميونسٽ ڪري نه ننديو هجي؟ آهي ڪا اهڙي مخالف پارٽي جنهن پاڻ کان وڌيڪ اڳڀري مخالف پارٽيءَ تي توڙي پاڻ کان وڌيڪ مردار مخالف پارٽيءَ تي ڪميونزم جو ٺپو نه هنيو هجي؟

ان حقيقت مان ٻه نتيجا نڪرن ٿا:

(۱) يورپ جون سڀ طاقتون هينئر ئي ڪميونزم کي هڪ طاقت ڪري مڃين ٿيون.

---

* اهي ٻه مشهور سرمائيدار سياستدان هئا.

(٢) وقت آيو آهي جو ڪميونسٽ، کليو کلايو، سڄي دنيا آڏو، پنهنجا نظريا، پنهنجا مقصد ۽ پنهنجا لاڙا ظاهر ڪن، ۽ دشمن ڪميونزم جي باري ۾ جيڪي جنن ڀوتن وارا قصا بنائي ماڻهن کي ڊيڄارين پيا، تن جي مقابلي ۾ خود پنهنجي پارٽيءَ جو پڌرنامو شايع ڪن.

انهيءَ ڪري ڌار ڌار قومن جي ڪميونسٽن لنڊن ۾ گڏ ٿي، هيٺيون پڌرنامو تيار ڪيو آهي، جو انگريزي، فرينچ، جرمن، اٽالين، فليش ۽ ڊئنش ٻولين ۾ شايع ڪيو ويندو.

سرمائيدار (بورجوا) ۽ پورهيت (پرولتاري) *

Borgeois and Proletarains

هن وقت تائين جيڪي به سماج وجود ۾ آيا آهن تن جي تاريخ ● حقيقت ۾ ڌار ڌار طبقن جي وچ ۾ هليل طبقيوار ڪشمڪش ۽ ويڙهه جي تاريخ آهي. سمورا پيڙيندڙ (*Opperesser*) ۽ پيڙبل (*Opperessed*) طبقا هميشه هڪ ٻئي خلاف وڙهندا رهيا آهن. جهڙوڪ:

---

* بورجوا مان مراد آهي هن دور جا اهي سرمائيدار، جي سماجي پيداوار جي ذريعن جا مالڪ آهن ۽ مزوريءَ تي مزور رکن ٿا. پرولتاري مزوريءَ تي ڪم ڪندڙ مزورن جو اهو طبقو آهي جن کي پيدائش جو پنهنجو ڪو به ذريعو ناهي ۽ جيئري رهڻ لاءِ پنهنجي محنت واري سگهه وڪڻڻ تي مجبور ٿين ٿا.

● تاريخ مان مراد آهي سموري لکيل تاريخ ۱۸۴۷ع تائين. سماج جي آڳاٽي تاريخ جو احوال يعني لکيل (هلندڙ)

هڪڙي پاسي آزاد ماڻهو ته ٻي پاسي ٻانها، هڪڙي پاسي امير ته ٻي پاسي غريب، هڪڙي پاسي جاگيردار ته ٻي پاسي غلام هاري، هڪڙي پاسي استاد ڪاريگر ته ٻئي پاسي سندن ٻالڪا، سندن وچ ۾ ويڙهه لڳاتار هلندي رهي آهي. ڪڏهن ڳجهي ته ڪڏهن پڌري، ان

-تاريخ کان اڳ جي دور واري سماجي جوڙ جڪ بابت احوال اجا اڻ ڄاتل هو. هاڪستاسن (Hoxthausen) ڏيکاريو ته روس ۾ زمين تي گڏيل مالڪي هوندي هئي ۽ مارر (Maurer) ان کي اهڙي سماجي پيڙهه ثابت ڪيو، جنهن تان تاريخ جا سمورا تيوٽانڪ (Teutonic) نسل آسريا، پوء هوريان هوريان "ڳوٺاڻيون جماعتون" (VillageCommunities) ٿيون، جي هندستان کان آئرلينڊ تائين، جتي ڪٿي آڳاٺيون سماجي ايڪايون ٿي پيون. مارگن (Morgan) ذاتين ۽ سندن قبيلي سان لاڳاپي بابت زبردست ڪتاب لکي، ان اوائلي ڪميونسٽ سماج جي اندروني مفصل تنظيم کي کولي پڌرو ڪيو. انهن اوائلي جماعتن جي خاتمي کان پوء سماج موجوده مختلف طبقن ۾ ورهائجي ويو. خاتمي جي ان عمل کي مون پنهنجي ڪتاب "ڪٽنب، ذاتي ملڪيت ۽ حڪومت جي شروعات"
TheOriginofthefamily,privatepropertyandthestate
۾ پڌرو ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي آهي. (فريڊرڪ اينجلس)

ويڙهه جي ڪري هر دفعي يا ته ڪڏهن سماج ڊهي ڀڃي وري نئين انقلابي نموني ٻيهر اڏيو آهي يا وري ڪڏهن مقابلو ڪندڙ ٻئي ڌريون وڙهي ناس ٿي ويندا آهن.

تاريخ جي اوائلي دور ۾ اسان کي ذري گهٽ هر هنڌ، سماج منجهيل سنجهيل نموني ڌار ڌار درجن ۾ ورهايل نظر اچي ٿو. ان دور ۾ اسان کي سماجي رتبي جا اڪيچار هيٺانهان ۽ مٿانهان ڏاڪا نظر اچن ٿا. قديم روم ۾ اسان کي امير، وڏيرو سردار، مسڪين پورهيت ۽ ٻانها نظر اچن ٿا. وچين دور ۾ جاگيردار، وڏيرا، ڪاريگر، گهورڙيا، ٻالڪا، غلام ۽ راهڪ هاري ملن ٿا. انهن سڀني طبقن اندر هر هڪ ۾ گهڻو ڪري ٻيا هيٺانهان درجا ۽ ڏاڪا آهن.

هاڻوڪو سرمائيدار سماج، جو جاگيرداري ۽ وڏيرڪي (*Feudal*) سماج جي ڪنڊرن مان ٿٽي نڪتو آهي، سو به طبقيوار دشمنين کي ختم ڪري نه سگهيو آهي. ان فقط ايترو ڪيو آهي جو اڳين جي جاء تي نوان طبقا پيدا ڪيا اٿس، ڏولت جون نيون حالتون پيدا ڪيون اٿس. جدوجهد جي پراڻن طريقن جي جاء تي نوان طريقا پيدا ڪيا اٿس. اسان جي دور يعني سرمائيداري دور جي هڪڙي خاصيت البت نرالي آهي. هن طبقاتي دشمنين کي وڌيڪ صاف ۽ سولو ڪري ڇڏيو آهي. سماج هوريان هوريان ٻن

وڏين مخالف ڌرين ۾، ٻن وڏن طبقن ۾ ورهائجي رهيو آهي. اهي مخالف ڌريون ۽ طبقا سنوان سدا هڪ ٻئي جي مخالفت ۾ ڪڙا ٿيا بيٺا آهن: اهي آهن، سرمائيدار ۽ پورهيت.

وچين دور جي غلام راهڪ هارين جي طبقي مان شروعاتي شهرن وارا پروانيدار شهري پيدا ٿيا ۽ انهن پروانيدار شهرين مان سرمائيدارن جو پهريون جزو اسريو. آمريڪا جي ليڄڻ ۽ "ڪئيپ آف گڊ هوپ" واري رستي نڪرڻ ڪري اسرندڙ سرمائيدارن جي ڦهلاءَ لاءِ نئون ميدان تيار ٿيو. ولايتي مال جي کپت لاءِ اوير هندستان ۽ چين ۾ مارڪيٽن جي هٿ اچڻ، آمريڪا جي والارجڻ، ٻيٺڪن مان واپار ۽ سٽا سٽا جي وسيلن ۽ وڪري لاءِ تيار ٿيل مال ۾ عام واڌاري ٿيڻ، انهن سيني گڏجي واپار، جهازراني ۽ صنعت کي اهڙو زور وڌرايو جو اڳ ڪو سوچي به نه سگهي ها. اهڙيءَ ريت جهرندڙ جاگيرداري سماج جي انقلابي جزن يعني اسرندڙ سرمائيدارن کي تمام تڪڙي واڌ ملي.

ڪارخانن جو جاگيرداري سرشتو، جنهن ۾ صنعتي پيداوار تي ڪاريگرن جي جماعت (*Guilds*) جي هڪ هٽي هوندي هئي، سو مال جي کپت جي نون مارڪيٽن جي وڌندڙ گهرن کي منهن ڏيڻ لاءِ ڪافي نه رهيو. ان ڪري ان جي جاءِ تي ڪارخانيداري

(*Manufacturing*) سرشتو پيدا ٿيو. وچين طبقي جي
ڪارخاني وارن ۾ هنڌ استاد- ڪاريگرن (*GuildMasters*)
کي ڌڪي پاسيرو ڪري ڇڏيو.

ٻي طرف وري ڪاريگرن جي مختلف جماعتن پاڻ ۾ جيڪا ڌار ڌار ڪمن جي ورهاست ڪئي ٿي، تنهن جي جاءِ وچين طبقي جي ڪارخانيدارن ورتي، جن هرهڪ ڪارخاني اندر ڪم جي نئين ورڇ ڪري ڇڏي.

ان وچ ۾ مال جي کپت جا مارڪيٽ ۽ ڏيساور وڌندا رهيا ۽ مال لاءِ گهر به وڌندي رهي. هاڻ ته خود ڪارخانا به ان کي منهن نه ٿي ڏيئي سگهيا. ان کان پوءِ ٻاڦ (*Steam*) ۽ مشين، صنعتي پيداوار ۾ انقلاب آڻي ڇڏيا. ڪارخانن جي جاءِ هاٿو ڪين وڏين ۽ ڳرين صنعتن ورتي ۽ وچين طبقي جي ڪارخانيدارن جي گادي وري صنعتي ڪروڙ پتين ۽ صنعتي فوج جي مهندارن يعني اڄ جي سرمائيدارن والاري.

اڄوڪي صنعت عالمي منڊيءَ (*World Market*) کي جنم ڏنو، يعني سڄي دنيا کپت جي مارڪيٽ بنجي ويئي. ان لاءِ آمريڪا جي لڀجڻ ڀريون پيرو رستو صاف ڪيو. سڄي جهان جيڏي مارڪيٽ واپار، جهازراني ۽ خشڪي جي آمدورفت جي وسيلن ۾ به زبردست واڌارو آندو آهي. انهن واڌارن وري موٽ ۾ صنعت ۾ به زبردست واڌارو آندو. جيئن جيئن واپار،

جهازرانيءَ ۽ ريلوانيءَ ۾ واڌارو آيو آهي، تيئن تيئن سرمائيدارن به اوتري ترقي ڪئي. هنن سرمايو(*Capital*) وڌايو ۽ وچولي زماني کان اسان جي زماني کي جيڪي طبقا ورثي ۾ مليا هئا، تن کي ڏکي پوئتي هٽائي ڇڏيائون.

انهيءَ مان اسين ڏسي سگهون ٿا ته ڪيئن نه خود هاڻوڪو سرمائيدار طبقو ترقيءَ جي هڪ لمبي سلسلي جو ۽ پيداوار ۽ مٽا سٽا جي طريقن ۾ لڳاتار انقلابن جو پيدا ڪيل آهي.

سرمائيدار طبقي جيئن جيئن ترقي ڪئي، تيئن تيئن هو سياسي ميدان ۾ به اڳتي وڌيو. جاگيرداري سماج ۾ هو هڪ پيڙيل طبقو هيو. وچين دور جي آسرانڌڙ شهر يعني (*Commune*) * ۾ سرمائيدار هٿيار بند ۽ خودمختيار جماعت هئا؛ ڪٿي هو ”آزاد شهري رعيتي

---

* ڪميون فرانس ۾ انهن نون ايرندڙ شهرن کي تنهن وقت ڪوٺيو ويندو هيو، جڏهن هنن اڃا جاگيرداري نوابن سان سياسي حقن حاصل ڪرڻ لاءِ جنگ جوٽي ”ٽين رياست“ (*Third State*) ڏالي مڪاني خود۔ حڪومت قائم نه ڪئي هئي. اٽلي ۽ فرانس ۾ جاگيردارن کان مڪاني خود حڪومت جي حق ماڻڻ بعد شهري جماعتن کي اهو ڏالو ڏنو ويو.

راڄ" هئا (جيئن اٽلي ۽ جرمنيءَ ۾). ته ڪٿي هو بادشاهه جي ڏيل پرينڊز ٽيون طبقو (*Third State*) هئا (جيئن فرانس ۾). ان بعد جڏهن ڪارخانيداريءَ باقائدي زور ورتو، تڏهن هو ڪٿي ڪنهن اڌ جاگيردار بادشاهه يا ڪٿي وري ڪنهن آپيشاهه بادشاهه جا حامي ۽ پشت پناهه بنجي جاگيردارن ۽ اميرن جي مخالفت ڪندا هئا. حقيقت ۾ ان زماني ۾ جيڪي به وڏيون بادشاهيون قائم ٿيون، تن جا پيڙهه جا پٿر سرمائيدار ئي هئا. آخرڪار، اڄوڪي صنعت ۽ سڄي جهان جي مارڪيٽ قائم ٿيڻ کان پوءِ، سرمائيدار طبقو، اڄوڪي چونڊيل حڪومت جو اڪيلو مالڪ بنجي ويو.

اڄوڪي حڪومت جي وزارت حقيقت ۾ رڳو سموري سرمائيدار طبقي جو عام ڪاروبار سنڀاليندڙ ۽ هلائيندڙ ڪميٽي آهي، ٻيو ڪجهه به ناهي.

۽ سرمائيدار طبقي، تاريخي خيال کان، هڪ تمام انقلابي پارٽ ۽ ڪردار ادا ڪيو آهي.

سرمائيدار طبقو جتي به طاقت ۾ آيو آهي، اتي ان جاگيردار، قبائلي ۽ راڄوڻي لاڳاپن کي ختم ڪري ڇڏيو آهي. هن بي رحميءَ سان انهن رنگين جاگيرداري، ۽ وڏيرڪن سماجي بندشن کي پرزا پرزا ڪري ڇڏيو آهي، جن سان عام ماڻهو پنهنجي "قدرتي وڏن" سان ٻڌا پيا هوندا هئا. ان ماڻهوءَ ماڻهوءَ جي وچ ۾

سواء آگهاڙي جوش ۽ لالچ ، بي رحمي ۽ "روڪڙي ڏيتي ليتي" جي بيو ڪوبہ لاڳاپو ڪونہ ڇڏيو آهي. اڳي ماڻهو جنهن مذهبي جوش ، جذبي، سورهيائي جا شوقين ۽ ڪوڪلاڻ همدردين جي جذبن پٺيان چريا هوندا هئا ، انهن ڳالهين کي سرمائيدارن هٿي پنهنجي لالچ جي برف جهڙي ٺريل پاڻيءَ ۾ غرق ڪري ڇڏيو آهي.

هنن ذاتي قابليت کي هٽي بازار ۾ وٺڻ ۽ وڪڻڻ جهڙو مال بنائي ڇڏيو آهي. ڳڻتين اڻ ۽ مڃيل سڃيل آزادين جي جاءِ تي هنن هڪڙي اڪيلي نا حقي آزادي ڪڍي ڪئي آهي . يعني آزاد واپار جي آزادي. مطلب تہ هيستائين جيڪا ڦرلٽ مذهبي ۽ سياسي وهمن ۽ خوش فهمين جي پڙدي ۾ ڍڪي ٿي، تنهن جي جاءِ تي هنن مڙي منهن ۽ کلي ڪلائي بي حيا ۽ حيواني ڦرلٽ قائم ڪئي آهي.

هن ڪان اڳ ڪيترين ڪرتين ۽ ڌنڌن وارن ماڻهن کي ماڻهو عزت جي نظر سان ڏسندا هئا، سندن ادب ڪندا هئا، ڪانئن ڊڄندا هئا، پر سرمائيداري سندن اها عزت واري ڀڳ لاهي ڦٽي ڪري ڇڏي آهي . هن ڊاڪٽرن ، وڪيلن ، پادرين ، شاعرن ، سائنسدانن کي پنهنجو مزوريءَ تي ڪم ڪندڙ پورهيت (*Wage Labour*) بنائي ڇڏيو آهي.

سرمائيداريءَ گهر جي عيال ۽ ڪٽنب تان جذبات جو پڙدو لاهي ڇڏيو آهي ۽ رت جي مائٽيءَ کي هٽي

رکيو پئسي جي مانئي بنائي ڇڏيو اٿس.

تاريخ جي وچين دور ۾ مڙسيءَ جو وحشي ڏيک ڏنو ويندو هو. مردار خيالن جا ماڻهو ان ڳالهه جي سهاري مان ڏاڍا ٿي ڪين آهن پر سرمائيداري .ابت ڪري ڏيکاريو ته اهو زور مڙسيءَ جو ڏيک ان دور جي تصوير جو فقط هڪ پاسو هو. ان جو ٻيو لازمي پاسو هو، نڪمائي ۽ سستي. سرمائيداري پهريون ڀيرو ثابت ڪري ڏيکاريو ته ماڻهو جي محنت ڇا ڇا ڪري سگهي ٿي. ان اهڙا عجيب ڪارناما ڪري ڏيکاريا آهن، جن آڏو اڳوڻي زماني جا حيرت ۾ وجهندڙ ڪارناما جهڙوڪ: مصر جا مخروطي منارا (اهرام *Pyramid*)، رومي واهه گوٿ قوم جون ٺاهيل (*Gothic*) ديوليون ڪجهه به نه آهن. ان ايڏيون ڪاهون ۽ چڙهايون ڪيون آهن، جن آڏو قومن جون اڳاٽيون صليبي جنگيون (*Crusad* ز) جڙ ڪجهه به نه هيون.

سرمائيدار طبقي کي هر وقت پيداوار جي اوزارن ۾ انقلاب آڻڻو ۽ انهن کي بدلائيندو رهڻو پوي ٿو. اوزارن ۾ انقلاب آڻي هو پيداوار جي ناتن ۾ به انقلاب آڻيندو رهي ٿو. انهن سان گڏ وري پڻ سمورن سماجي ناتن ۾ لڳاتار انقلاب آڻڻو پويس ٿو. انهن انقلابي ڦيرين گهيرين کان سواءِ هو جيئرو رهي ئي نٿو سگهي.

ان جي ابتڙ، اڳاٽن صنعتي طبقن جي جيئري رهڻ لاءِ سڀ کان پهرين ضرورت اها هئي ته هو پيداوار جي پراڻن طريقن کي جيئن جو تيئن بنا ڦير ڦار جي

قائم رکن، پيداوار ۾ لاڳيتو انقلاب آئيندو رهڻ، سڄي سماجي حالتن ۾ لڳاتار هنگاما کڙا ڪندو رهڻ، اهي آهن، اهي ڳالهيون جن جي ڪري سرمائيداري دور تاريخ جي اڳين سمورن دورن کان يگانو ۽ نرالو آهي. اڳوڻا سڀ پختا ڪٽل ناتا، سڀ ڄميل برف تيل لاڳاپا پنهنجن پراڻن ۽ مانَ جوڳن تعصبن ۽ وهمن جي لشڪر سميت ڀاڄي ويا آهن. نوان ناتا اڃا نهي جڙي راس ٿي مس ٿين تا ته مدي خارج ٿيو وڃن. ٿاه نهريون ۽ نوس ڳالهيون رجي، ٻاڦ ٿي، غائب ٿيو وڃن. جيڪي ٻه مقدس آهي سو ناپاڪ ٿيو وڃي. تان جو ماڻهو آخر مجبور ٿي وهمن ۽ خوابن جي دنيا مان نڪري پنهنجي زندگيءَ جي حقيقتن ۽ انساني ناتن کي سالم هوش حواس سان منهن ڏيڻ لڳي ٿو.

سرمائيدار کي پنهنجي پيداوار جي وڪري لاءِ هر وقت نون نون مارڪيٽن جي ڳولا ڪرڻي پوي ٿي. اها ڳولا کيس ساري ڌرتيءَ تي رلائي ۽ ڊوڙائي ٿي.

هڻ کي هر هنڌ آستانو بنائڻو آهي. هرهنڌ کپ کوڙڻو آهي. هرهنڌ لاڳاپا رکڻا آهن.

سرمائيداري سڄي دنيا جي مارڪيٽ کي قري ٿي. انهيءَ جي وسيلي هن (*Production and Consumption*) هر ملڪ ۾ مال جي اپت ۽ کپت کي عالمي رنگ ڏنو آهي.

اڳي صنعت هرهنڌ قومي بنياد تي ٻيٺل هئي.

سرمائيداري صنعت جي پيرن هيٺان اهو قومي ڏنڌو ڪيري ورتو آهي ۽ رجعت پرستن کي ڪاوڙائي وڌو اٿس. سڀ پراڻيون قائم ٿيل قومي صنعتون يا ته تباهه ٿي ويون آهن يا روز بروز تباهه ٿي رهيون آهن. انهن جو ڏنڌو نيون صنعتون پٽي رهيون آهن. انهن نين صنعتن قائم ڪرڻ کان سواءِ ڪابه سڌريل قوم جيئري رهي نٿي سگهي. اهي صنعتون پنهنجي ملڪ جي ڪچي مال بجاءِ ڏورانهين ڏيساورن جو ڪچو مال واپرائين ٿيون. سندن اپت جي کپت نه رڳو پنهنجي ملڪ ۾ ٿي ٿي، پر دنيا جي هر حصي ۾ ٿئي ٿي. اڳي جن پراڻين گهرجن جي پورائي ملڪي پيداوار مان ٿي ويندي هئي، تن جي جاءِ تي نيون گهرجون پيدا ٿي رهيون آهن. انهن جي پورائي ڏورانهن ملڪن ۽ علائقن ۾ پيدا ٿيل مال مان ٿئي ٿي. سرمائيداري دور کان اڳي دنيا جا ملڪ ۽ قومون سڄي دنيا کان پاسيرا، پنهنجي ۾ پورا ۽ پنهنجي حال تي مست هوندا هئا. هاڻ اها ڳالهه ڪانهي. هاڻ هر ڏس ۾ ڏي وٺ ٿي رهي آهي. سڄي دنيا جون قومون هڪٻئي جون محتاج ٿي پيون آهن. اها حالت مادي (*Material*) پيداوار ۾ به آهي ته ذهني (*Intellectual*) پيداوار ۾ به آهي. ڌار ڌار قومن جيڪي ذهني جوڙون ۽ جنسار ڪيا آهن، سي سڀني قومن جي گڏيل ملڪيت ٿي پيون آهن. هاڻ قومن لاءِ فقط پنهنجي ڳالهه جو عاشق ٿيڻ ۽ تنگ نظري ڪرڻ روزبروز

وڏيڪ ناممڪن ٿيندو وڃي. اڪيچار قومي ۽ مڪاني ادبن مان گڏيل يڪو ۽ عالمگير ادب پيدا ٿي رهيو آهي.

سرمائيدار پيداوار جي اوزارن ۾ تمام تڪڙي واڌ آئي، آمدورفت جا بيحد آسان طريقا پيدا ڪري، سيني قومن، ويندي انتهائي جهنگلي قومن کي به تهذيب جي دائري ۾ آئي رهيا آهن. سندس جنس جو سستو اگهه اهو توبخانو آهي، جيڪو ڏار ڏار ملڪن جي وچ ۾ جيڪي به شاهي ديواريون ڪڙيون ڪيل آهن، تن کي اڏائي ٿو ڇڏي. اهو وحشي ۽ جهنگلي قومن جي دل ۾ ڌارين لاءِ جيڪا نفرت آهي، تنهن کي به جهڪائي آڻ مڃائي ٿو ڇڏي. سرمائيدار سيني قومن کي مجبور ٿا ڪن ته پنهنجي بقاءَ لاءِ پيداوار جا سرمائيدار طريقا اختيار ڪن. هو سيني قومن کي مجبور ٿا ڪن ته سندن نالي نهاد ”تهذيب“ اختيار ڪن. يعني خود سرمائيدار ٿين. مطلب ته سرمائيداري سموري دنيا کي پنهنجي مهانديءَ جهڙو ناهي ٿي.

سرمائيدارن ٻهراڙيءَ کي شهرن جو زيردست بنايو آهي. هنن اٿاهه شهر اڏيا آهن. ٻهراڙي جي ڀيٽ ۾ شهري آبادي وڌائي آهي ۽ اهڙيءَ ريت آباديءَ جي چڱي چوکي حصي کي ٻهراڙين جي ڇسي زندگيءَ کان ڇوٽڪارو ڏياريو آهي. هنن جهڙي ريت ٻهراڙين کي شهرن جو محتاج بنايو آهي، اهڙيءَ ريت هنن اڻ سڌريل ۽ پٺتي پيل ملڪن کي وري سڌريل ملڪن جي تابع

بڻايو آهي. هنن هارين جي ملڪن کي سرمائيدارن جي ملڪن جو زيردست ڪيو آهي ۽ دنيا جي اوڀر کي اولهه جو زيردست بڻايو آهي.

اڳي سڄي دنيا جي انساني آبادي، پيداوار جا وسيلا ۽ ملڪيت ڀري ڀري ٽڙيا پکڙيا پيا هئا. سرمائيداري انهن جي اها ٽڙيل پکڙيل ۽ دوريءَ جي حالت ختم ڪري رهي آهي. هن عام انساني آبادي کي ڪٺو ڪيو آهي. هن پيداوار جي وسيلن کي هڪ هنڌ گڏ ڪيو آهي ۽ ملڪيت ٿورڙن ماڻهن جي هٿن ۾ ڪٺي ڪئي آهي. ان جو لازمي نتيجو اهو نڪتو جو سياسي طاقت به هڪڙي هنڌ ڪٺي ٿي ويئي. آهي صوبا ۽ پرڳڻا جيڪي يا ته آزاد هئا يا وري نالي ماتر پاڻ ۾ گڏ هئا، جن جا مفاد الڳ، سرڪاريون الڳ، قانون الڳ ۽ ڍلن جا سرشتا الڳ هئا، سي گڏجي سنڌجي يڪي هڪڙي قوم بڻجي پيا. هاڻ ان قوم جي سرڪار هڪڙي، قانون هڪڙو، قومي طبقاتي مفاد هڪڙو، سرحد هڪڙي ۽ محصولي سرشتو هڪڙو بڻجي ويو آهي.

اڳئين سمورن انساني نسلن جيڪي پيداواري قوتون پيدا ڪيون، سرمائيداريءَ پنهن جي هڪ سؤ سالن جي ٿوري اپامڪاريءَ ۾ انهن کان ڪئين ڀيرا وڌيڪ اتاهه ۽ زبردست پيداواري قوتون پيدا ڪيون آهن.

(سرمائيداري دور ۾) فطرت جون قوتون ماڻهوءَ جون زيردست ٿيون آهن. مشينري پيدا ٿي آهي. علم

ڪيميا ڪي صنعت ۽ زراعت لاءِ ڪتب آندو ويو آهي. آگبوٽ، ريلوايون، ٽيليگراف ايجاد ٿيا آهن. سڄن سارن ڪندن کي صاف ڪري آبادي ۽ لاءِ تيار ڪيو ويو آهي. دريائن مان واهه ڪڍيا ويا آهن. ڄڻ ڪنهن جادوءَ جي زور سان ڌرتيءَ جي پيٽ کي چيري وڏيون انساني آباديون پيدا ڪيون ويون آهن. اڳ ڪهڙي صديءَ جي خواب خيال ۾ به اها ڳالهه هئي ته سماجي پورهيي جي هنج ۾ اهڙيون زبردست پيداواري قوتون سمايل هيون؟

انهيءَ مان اسين ڏسون ٿا ته پيداوار ۽ مٽا سٽا جي جن وسيلن تي سرمائيدار طبقي پاڻ کي اڏيو هو، اهي وڏيرڪي ۽ جاگيرداري سماج ۾ جڙيا تيا هئا. پيداوار ۽ مٽا سٽا جا اهي وسيلا وڌندي ۽ ويجهندي نيٺ هڪڙي اهڙي ڏاڪي تي اچي پهتا، جتي ملڪيت جا وڏيرڪا ۽ جاگيرداري ناتا وڌيل ويجهيل پيداواري قوتن سان ٺهڪي نٿي سگهيا. جن حالتن ۾ وڏيرڪو ۽ جاگيرداري سماج اقتصادي پيداوار ۽ مٽا سٽا ڪندو هو، سي حالتون نئون زراعت ۽ ڪارخانن جو وڏيرڪو جاگيرداري نظام نئين پيداواري قوتن سان ٽڪر کائڻ لڳو. وڏيرڪي جاگيرداري نظام جو ماحول ۽ سندس حالتون وڏيرڪي جاگيرداري دور ۾ وڌيل ويجهيل پيداواري قوتن لاءِ زنجيرون بڻجي پيون. انهن زنجيرن کي ڀڃي ڏيڻ ڄڻ لازمي ٿي

پيو. ڪين چني ٿوڙي ڇڏيو ويو. انهن جي جاءِ تي ڪليل ڇنا پيني ورتي. ان سان گڏ، ان سان نهڪندڙ سماجي دستور پيدا ٿيا ۽ سرمائيدار طبقي اقتصادي ۽ سياسي غلبو حاصل ڪري ورتو.

اهڙي ئي قسم جي هلچل اسان جي اکين آڏو ايري رهي آهي. هاڻوڪو سرمائيدار سماج ۽ سندس پيداوار، مٺا سٺا ملڪيت جا سرمائيدار لاڳاپا جن ڇڻ ڪنهن ڇو منتر سان پيداوار ۽ مٺا سٺا جا ههڙا اجگر جيڏا وسيلا پيدا ڪري ورتا آهن، تن جي حالت ان جادوگر جيان آهي، جنهن ڪنهن اسم اعظم سان جن گهرائي ورتا آهن، پر انهن کي بنهنجي وس ۾ رکي نٿو سگهي. سرمائيدار طبقو فقط تڏهن قائم رهي سگهي ٿو ۽ راڄ ڪري سگهي ٿو، جڏهن پيداوار ۾ [illegible]ت جون هاڻوڪيون سرمائيدار حالتون موجود هجن. [illegible] ورهين کان صنعت ۽ واپار جي تاريخ حقيقت ۾ آهي ئي پيداوار جي اچوڪين سرمائيدار حالتن ۽ سرمائيدار ملڪيتي لاڳاپن خلاف پيداوار جي هاڻوڪين قوتن جي بغاوت جي تاريخ. ان باري ۾ رکو واباري گهوٽالن (Crises) جو ذڪر ئي ڪافي ٿيندو. اهي گهوٽالا ٿورو ٿورو عرصو رکي ورتي ورتي ايندا آهن ۽ ساري سرمائيدار سماج جي هستيءَ کي نت نون جوکن ۽ امتحانن ۾ وجهي ڇڏيندا آهن. انهن گهوٽالن ۾ وقت بوقت نه رکو تئين پيداوار جو وڏو حصو زيان ٿي

ويندو آهي، پر اڳين پيداواري قوتن جو بہ چڱو چوکو حصو هوريان هوريان ناس ٿيو وڃي. انهن گهوٽالن ۾ هڪڙي اهڙي وبا اچي منهن ڪندي، جنهن جي ڳالهہ پڇاڙي اڳوڻن زمانن جا ماڻهو جيڪر ڏندين آڱريون ڏيئي ها. اها وبا هوندي آهي حد کان وڌيڪ پيداوار جي وبا. سماج اوچتو پاڻ کي ڏسندو آهي تہ ٿوري وقت لاءِ ٽڪجي وڃي، قديم ۽ پراڻي وحشانيت جي دور ۾ ڪريو آهيان. اها حالت ڏسي ماڻهو پائيندو تہ ڪنهن ڏڪار يا عالمي جنگ جي تباهي سيني گذر جي وسيلن ملڻ جو رستو ڪاٽي ڇڏيو آهي. ڪارخانا ۽ واپار جي تباهہ ٿي ويندا آهن. ڇو؟ ڇاڪاڻ تہ تهذيب حد کان وڌي ويندي آهي. گذر جا وسيلا حد کان گهڻا ٿي ويندا آهن. ڪارخانا ۽ واپار اجايا گهڻا ٿي پوندا آهن. سماج جي وس ۾ جيڪي پيداواري قوتن هونديون آهن، سي سرمائيدار طبقي جي ملڪيت ناهہ لاءِ جيڪي سازگار حالتون گهربل آهن تن کي وڌائڻ، ويجهائڻ کان پڙ ڪيدي بيهنديون آهن. سرمائيدار ملڪيت وڌائڻ لاءِ جن حالتن جو هجڻ ضروري آهي، سي حالتون پيداواري قوتن جي پيرن ۾ ڇڙ زنجيرون ٿيو پون. گهوٽالي واري زماني ۾ پيداواري قوتون سرمائيدار ملڪيت لاءِ ڦاٽندي وارين حالتن تي غالب پئجي ويندي يون آهن ۽ ستلن زنجيرن کي ٽڪرا ٽڪرا ڪري سموري سرمائيدار سماج ۾

انرانتري ڦهلائي، سرمائيدار ملڪيت کي خطري ۾ وجهي ڇڏينديون آهن. سرمائيدار سماج جون حالتون تمام تنگ ۽ سوڙهيون آهن. انهن حالتن جي گهيري اندر جيڪا دولت پيدا ٿئي ٿي سا اينتري ته گهڻي هوندي آهي جو اها تنگ ڪارب ۾ ماپجي نه سگهندي آهي. سرمائيدار طبقو انهن گهوٽالن کي ڪيئن منهن ڏيندو آهي؟ آهو هيئن ڪندو آهي جو هڪڙي پاسي پيداوار ڪندڙ قوتن مان ڪجهه جيتريون قوتون هٿ وٺي ناس ڪري ڇڏيندو آهي. ٻئي پاسي پنهنجي مال جي کپت لاءِ نوان مارڪيٽ هٿ ڪندو آهي. ٽئين پاسي اڳوڻن مارڪيٽن مان اڳي کان وڌيڪ رت سٽ چوسيندو آهي. اهڙيءَ ريت هو اڳي کان وڌن ۽ وڌيڪ تباهه ڪندڙ گهوٽالن لاءِ رستو صاف ڪندو آهي ۽ انهن گهوٽالن کي جن وسيلن سان منهن ڏيئي سگهجي ٿو، تن وسيلن کي گهٽائيندو آهي.

جن هٿيارن سان سرمائيدار طبقي وڏيرا شاهيءَ ۽ جاگيرداريءَ کي واڍوڙي ڪيرايو هو، آهي ساڳيا هٿيار خود سرمائيدار طبقي جي سامهون ٿيندا آهن.

سرمائيدار طبقو نه رڳو اهي هٿيار گهڙي ٿو، جن سان سندس موت اچڻو آهي، پر آهي ماڻهو به خلقي ٿو جيڪي انهن هٿيارن سان مٿس حملو ڪندا، يعني اڄوڪو پورهيت طبقو يا پرولتاري.

سرمائيدار طبقو يا سرمايو جيترو وڌن ٿا

اوتروئي اڄوڪو پورهيت طبقو وڌي ٿو. اڄوڪو پورهيت طبقو اهو طبقو آهي جنهن جا ماڻهو فقط اوترو ئي وقت جيئندا آهن، جيترو وقت کين پورهيو هٿ چڙهي سگهندو آهي. کين پورهيو فقط اوترو وقت هٿ چڙهي سگهندو آهي، جيترو وقت سندن پورهيو سرمائي کي وڌائي سگهندو آهي. اهي پورهيت واپار جي ٻين شين وانگر بازار ۾ وٺڻ ۽ وڪڻڻ جي شيءِ آهن. هو پاڻ کي ذرو ذرو ڪري وڪڻن ٿا. هو هردم بازار جي اگهن جي لاهين ۽ چاڙهين ۽ چٽاڀيٽين جو شڪار آهن.

مشينريءَ جي تمام گهڻي استعمال ڪري ۽ پورهيي جي ورڇ سبب اڄوڪن پورهيتن جي ڪم ۾ ذاتي هنر ۽ قابليت جو ڪم ڪونهي. تنهن ڪري پورهيتن کي ان سان ڪوبه مزو نٿو اچي. هو مشين جو هڪڙو پرزو بڻجيو پوي ۽ کانئس تمام سادا، خسيس ۽ معمولي ڪم ورتا وڃن ٿا، تنهن ڪري هڪڙي پورهيت جي پيداوار جو خرچ سندس کاڌي پيتي ۽ ٻارن پيدا ڪرڻ جي خرچ جيترو مس آهي. پر بازار جي شيءِ جي قيمت ۽ پورهيي جي قيمت اوتري هوندي آهي، جيترو ان تي آيل خرچ. تنهن ڪري جيئن جيئن پورهيو وڃي اڻ وڻندڙ ٿيندو، تيئن تيئن مزوري وڃي گهٽبي. اڃان به هيئن چئجي ته جيئن جيئن مشينريءَ جو استعمال ۽ پورهيي جي ورڇ وڃن وڌندا، تيئن پورهيي جو

ٻار وڃي وڌندو، يا تہ پوڙهپ جو وقت وڌايو ويندو
آهي يا ساڳئي وقت ۾ وڌيڪ ڪم ورتو ويندو آهي،
يا مشينري جي رفتار وڌيڪ تيز ڪئي ويندي آهي.
اڄوڪي صنعت اڳوڻي استاد ڪاريگر جي ننڍڙي
ڪارخاني کي بدلائي صنعتي سرمائيدار جو وڏو ڪارخانو
بنائي وڌو آهي. ڪارخاني ۾ مزورن جا هجوم گهاٽ
ٿيل هوندا آهن. انهن کي فوجي سپاهين وانگر منظم
ڪيو ويندو آهي. هو جڻ تہ صنعتي فوج جا ڇوٽا
سپاهي هوندا آهن، ڪين آفيسرن ۽ نائڪن جي ڪمان
هيٺ رکيو ويندو آهي. هو نہ رڳو سرمائيدار طبقي
۽ سرمائيدار سرڪار جا غلام هوندا آهن بر ساڳئي
وقت مشين ۽ جماندار (جمعدار) ۽ خاص ڪري
ڪارخانيدار هر پل ۽ هر گهڙي ڪين غلام بنايو ويندا
هوندا آهن. انهن غلام بنائيندڙن جي ڊڪٽيٽرشپ جيتن
جيتن کلم کلا اعلان ڪندي آهي تہ "اسان جو مقصد
نفعو ڪمائڻ آهي" تيئن تيئن پورهيت جي غلامي وڌيڪ
خسيس قسم جي، وڌيڪ نفرت جهڙي ۽ وڌيڪ ڏکوئيندڙ
ٿيندي ويندي آهي.

هٿ جي پورهيي ۾ جيئن جيئن قابليت ۽ چاڪوڙ
جي گهرج گهٽ ٿيندي ويندي آهي، يعني جيئن جيئن
اڄوڪي صنعت وڌندي ويندي آهي، تيئن تيئن مردن
جي پورهيي جي جاء عورتن جو پورهيو وٺندو ويندو،
آهي. عمر جو فرق ۽ مرد زال جو تفاوت پورهيت

طبقي لاءِ پوءِ ڪابہ سماجي اهميت ڪانہ رکندو آهي، سڀ پورهيت پورهيي جا اوزار ٿي ويندا آهن. ڪي سستا تہ ڪي مهانگا.

پورهيت ڪي ڪارخاني وارو نيوڙيو اڃا مس بس ڪري ۽ پورهيت مزوريون وانيو ڍنگ مس ڪري تہ سرمائيدار طبقي جا پيا لشڪر مٿس چڙهيو وڃن. جهڙوڪ: جاءِ جي مسواڙ ونڌ وارا، دڪاندار، وياج خور وغيره.

وچين طبقي جي هيٺين خانن وارا ماڻهو جهڙوڪ: ننڍا واپاري، دڪاندار، پوڙها ٿي ويل ننيڍڙا واپاري، ڪاريگر، آبادگار بہ آهستي آهستي ڪريو وڃيو پورهيت طبقي ۾ گڏجن. ان جو هڪڙو سبب اهو هوندو آهي تہ جنهن پيماني تي اچوڪين صنعتون ۽ ڪارخانا هلن ٿا، ان پيماني جي ڪاروبار لاءِ هنن جي ٿورڙي موڙي پوري نہ پوندي آهي. يا وري پيداوار جي اچوڪن نون نمونن ڪري سندن خاص هنر ۽ قابليت بيڪار ۽ اجايا ٿي پوندا آهن. انهن سببن جي ڪري اچوڪو پورهيت طبقو ملڪ جي آباديءَ جي سمورن طبقن مان ڀرتي ٿيندو آهي.

پورهيت طبقو واڌاري جي ڪيترين منزلن مان لنگهندو آهي. جڏهن اهو ٻالپڻ ۾ هوندو آهي، تڏهن کان وٺي سندس سرمائيدار طبقي سان جدوجهد ۽ زور آزمائي شروع ٿي ويندي آهي. پهريائين پهريائين هر ڪو

مزور پنهنجي ليکي اڪيلي سر مقابلو ڪندو آهي. پوءِ هڪڙي ڪارخاني جا سڀ مزور گڏجي مقابلو ڪندا آهن. تنهن کان پوءِ هڪڙي هنر يا بستيءَ ۾ ساڳيو ڪم ڪندڙ مزور گڏجي ان سرمائيدار سان مقابلو ڪندا آهن؛ جيڪو سندن طرح کين پيڙهي ۽ ڦري لٽي ٿو. هو آهي حملا سرمائيدار پيداوار جي حالتن تي نه، پر پيداوار جي اوزارن تي ڪندا آهن. هو ٻاهران آندل اهي شيون ناس ڪندا آهن جي سندن پورهئي سان مقابلو ڪنديون آهن. هو مشينريءَ جا پرزا ٽوڙيندا آهن. ڪارخانن کي باهيون ڏيندا آهن. هو چاهيندا آهن ته اڳوڻي دؤر ۾ مزور جو جيڪو مرتبو هو سو زبردستيءَ وري قائم ڪريون.

هن ڏاڪي تي مزور سڄي ملڪ ۾ ٽڙيل پکڙيل هجوم وانگر هوندا آهن. کين پنهن جي ڳالهه چٽيءَ طرح ڪرڻ نه ايندي آهي. سندن پاڻ ۾ ڇڙا پيٽي هوندي آهي. تنهن ڪري هو ٽُڪر ٽڪر ٿيل هوندا آهن. جي ڪٿي ڪٿي هو گڏجي سڄي يڪا ٽولا تيار ڪندا آهن ته ان جو سبب به اهو نه هوندو آهي ته ڪو هو ڪوشش وٺي پاڻ ۾ ٻڌي ٿا ڪن. ان جو ڪارڻ اهو هوندو آهي جو سرمائيدار پنهنجا سياسي مطلب حاصل ڪرڻ لاءِ سڄي پورهيت طبقي کي حرڪت ۾ آڻڻ لاءِ مجبور ٿيندو آهي ۽ ان وقت تائين هو ائين ڪري سگهندو آهي. تنهنڪري

مزور ان منزل تي پنهنجي دشمن سان نه وڙهندا آهن. پر پنهن جي دشمن جي دشمنن سان، يعني آپيشاهي کنڊڙ بادشاهن، زميندارن، جاگيردارن، غير جانبدار دولتمندن ۽ چوڻي وچين طبقي وارن سان وڙهندا آهن. اهڙيءَ ريت سموري تاريخي تحريڪ سرمائيدارن جي مٺ ۾ اچي ويندي آهي. ان وقت تائين جيڪا فتح حاصل ڪئي ويندي آهي سا سرمائيدارن جي فتح هوندي آهي. پر جڏهن ڪارخانا وڌندا آهن تڏهن نه رڳو پورهيتن جو تعداد وڌي ويندو آهي پر هو وڏي تعداد ۾ هڪ هنڌ ڪٺا ٿي ويندا آهن. پورهيت طبقو وڌندو آهي ۽ کيس پنهنجي طاقت جو وڌيڪ احساس ٿيندو آهي. جيئن جيئن مشينري پورهيي جا سمورا فرق ميساريندي ويندي آهي ۽ ذري گهٽ هر هنڌ مزوريءَ جا اگهه گهٽائي هڪ جهڙا هيٺ ڪري ڇڏيندي آهي، تيئن تيئن پورهيت طبقي اندر پورهيتن جا جيڪي ڌار ڌار مفاد هوندا آهن ۽ جياپي جون جيڪي ڌار ڌار حالتون هونديون آهن، سي قري گهري هڪ جهڙيون ٿي وينديون آهن. جڏهن سرمائيدار طبقي ۾ چٽا ڀيٽي وڌندي آهي ۽ واپاري گهوٽالا پيدا ٿيندا آهن، تڏهن مزورن جي مزوريءَ ۾ چاڙهه ۽ لاٿ وڌي ويندي آهي. مشينري روز روز ويندي آهي وڌيڪ سٺي ٿيندي ۽ وڌندي ويجهندي. تنهن ڪري پورهيتن جو گذران روز بروز ويندو آهي، وڌيڪ خطري ۾

پوندو. اڳي جو ڪنهن هڪڙي مزور ۽ هڪڙي سرمائيدار جي وچ ۾ ٽڪر هوندو هو سو ٻن طبقن جي وچ ۾ ٽڪر بنجي پوندو آهي. تنهن ڪانپوءِ پورهيت سرمائيدار طبقي جي برخلاف ٽولا (Trade Union) ٺاهيندا آهن، هو مزورين وڌائڻ لاءِ پاڻ ۾ ملي مٺ ٿيندا آهن. هو ڪڏهن ڪڏهن سرمائيدار طبقن خلاف بغاوتون ڪرڻ جو اڳواٽ بندوبست ڪرڻ لاءِ دائمي جماعتون ٺاهيندا آهن. ڪڏهن ڪڏهن انهن مقابلن مان فساد ٿي پوندا آهن، پورهيت ڪڏهن ڪامياب به ٿيندا آهن. پر رڳو ٿوري وقت لاءِ. انهن لڙاين مان اصلي فائدو اهو ٿيندو آهي جو سندن ٻڌي وڌندي آهي وڌندي. نه ته هوندن جيڪي ڪين ترت فائدا ٿيندا آهن، تن جي خاص اهميت نه هوندي آهي. پورهيتن جي ٻڌيءَ کي وڌڻ ۾ انهيءَ مان به مدد ملندي آهي جو هاڻوڪي صنعت ۽ ڪارخانن هڪ ٻئي سان لهه وچڙ ۾ اچڻ جا وڏيڪ سنا وسيلا پيدا ڪيا آهن، اهي ڌار ڌار جڳهين جي مزورن کي آسانيءَ سان لهه وچڙ ۾ آڻين ٿا. ملڪ ۾ گهڻائي مڪاني مقابلا پيا ٿيندا آهن. انهن کي هڪڙي مرڪز تي ڪٺو ڪرڻ ۽ ان کي يڪي قومي پيماني تي طبقاتي ٽڪر بنائڻ لاءِ انهن وسيلن جي ئي گهرج هئي. هر طبقاتي لڙائي سياسي لڙائي آهي. جنهن ٻڌيءَ قائم ڪرڻ لاءِ وچئين زماني جي شهرين پنهنجي جڏين سڏين سڙڪن وسيلي ڪوشش

ڪئي ۽ ان ۾ صدين جون صديون لڳاتار چڙهايون، اها پڻ هن زماني جا پورهيت ريلواين جي مهرباني ۽ سبب ٿورن سالن اندر ناهيو وئي.

پورهيت هڪ طبقي جي حيثيت ۾ منظم ٿين ٿا ۽ ان کان پوءِ هڪ سياسي پارٽي بنجن ٿا. خود پورهيتن جي وچ ۾ چٽا پيٽي ٿيو پوي. ان ڪري سندن يڪي تنظيم ۽ يڪي پارٽي ناهڻ جي ڪم ۾ رخنو پوي ٿو. پر اها پڻ وري وري اڀري اچي ۽ هر ڀيري اڳي کان وڌيڪ طاقتور، وڌيڪ مضبوط ۽ وڌيڪ جبري ٿيو پوي. اها قانون ناهيندڙن کي مجبور ٿي ڪري ته هو مزورن جي فائدي وارين ڳالهين کي قبول ڪن. اهو انهي ڪري ٿي سگهي ٿو جو سرمائيدار طبقي اندر ڦيٽارو هوندو آهي. اهوئي سبب آهي جو انگلينڊ ۾ هڪڙي ڏينهن ۾ فقط ڏهه ڪلاڪ ڪم ڪرڻ جو قانون منظور ٿيو.

پراڻي سماج جي طبقن ۾ جيڪي ٽڪر هوندا آهن سي ٿلهي ليکي ڪيترين ئي ڳالهين ۾ پورهيت طبقي جو واڌارو آڻيندا آهن. پورهيت طبقو پاڻ کي سدائين لڙائيءَ ۾ رڌل ڏسندو آهي. پهريائين جاگيردار طبقي سان، پوءِ سرمائيدار طبقي جي انهن حصن سان جن جا مفاد ڪارخانن جي واڌاري کي سهي نه سگهندا آهن. ڌارين ملڪن جي سرمائيدارن سان ٽڪر ته هردم چالو رهندو آهي. انهن لڙاين ۾ سرمائيدار طبقو پورهيت طبقي کي منٿ

مبڙهه ڪرڻ ۽ ڪانئس مدد وٺڻ تي مجبور ٿيندو آهي. اهڙيءَ طرح هو لاچار پورهيت طبقي کي سياسي ميدان ۾ گهلي ايندو آهي. اهڙي ريت خود سرمائيدار طبقو پنهنجي سياسي ۽ عام تعليم جي هٿيارن مان ڪجهه هٿيار پورهيت طبقي کي ڏيندو آهي. مطلب ته هو پورهيت طبقي کي سرمائيدار طبقي سان وڙهڻ جا هٿيار ڏيندو آهي.

ان کان سواءِ اسين ڏسي چڪا آهيون ته جيئن جيئن ڪارخانن ۽ صنعت ۾ واڌ ايندي ويجي، تيئن تيئن حاڪم طبقن جا سڄا سارا ٽڪرا ڪريو اچيو پورهيت طبقي ۾ گڏجن. يا جي پيو نه ته به سندن وجود خطري ۾ پئجيو وڃي. اهي ٽڪرا به پورهيت طبقي کي نئين نئين روشنيءَ ۽ واڌاري جا جزا ڏين ٿا.

آخري ڳالهه ته جن ڏينهن ۾ طبقاتي جدوجهد فيصلي واري گهڙيءَ جي ويجهو اچي پهچندي آهي، تن ڏينهن ۾ حاڪم طبقي اندر يا اچا به هيئن چئجي ته پراڻي سماج جي سموري دائري اندر، جيڪو ڇڄڻ پرڻ جو سلسلو پيو هلندو آهي سو وڏي کلي کلائي زبردستيءَ جو نمونو وٺندو آهي. ايتريقدر جو حاڪم طبقي جو هڪڙو ننڍڙو حصو پاڻ کي حاڪم طبقي کان ڇني ڌار ڪري ڇڏيندو آهي ۽ وڃي انقلابي طبقي سان ملندو آهي، جنهن جي هٿ ۾ آئينده جون واڳون هونديون آهن. جيئن اڳئين دؤر ۾ جاگيردار ۽ امير

طبقي جو هڪڙو حصو وچي سرمائيدار طبقي سان مليو هو، تيئن هاڻ سرمائيدار طبقي جو هڪڙو حصو وچيو پورهيت طبقي سان مليو. خاص ڪري نظريي جا اهي سرمائيدار چانو جيڪي پاڻ کي وڏائي ان درجي تي پهچائين ٿا، جو هو نظرياتي طرح تاريخ جي سموري واڌاري کي سمجهي سگهن ٿا.

اڄ جيڪي به طبقا سرمائيدار طبقي جي دوبدو بيٺا آهن انهن ۾ فقط پورهيت طبقو ئي سچ پچ انقلابي طبقو آهي. ٻيا طبقا اڄوڪي دور جي صنعت جي مقابلي ۾ ڪومائجيو، ڳريو نيٺ غائب ٿيو وڃن. اڄوڪي دور جي صنعت جي خاص ۽ لازمي پيداوار آهي، پورهيت طبقو.

هيٺيون وچيون طبقو، ننڍڙا ڪارخانيدار، دڪاندار، ڪاريگر، هاري اهي سڀ سرمائيدار طبقي سان انهي لاءِ لڙن ٿا ته جيئن وچين طبقي اندر جيڪو سندن وجود آهي، تنهن کي ناس ٿيڻ کان بچائي سگهن. انهي ڪري هو انقلابي ناهن. هو جيڪا صورتحال اڄ آهي، تنهن کي قائم رکڻ جي فائدي ۾ آهن. نه رکيو ايترو، هو چاهين ٿا ته وقت جي واڳ پوئتي موٽي. هو تاريخ جي چڪر کي پوئتي ڦيرو ڏيڻ چاهين ٿا. جيڪڏهن هو اتفاق سان انقلابي ٿين ٿا ته رکيو انهي ڪري ته کين ڊپ آهي ته اڄهو ٿا وڃيو پورهيت طبقي سان ملون. اهڙي وقت هو پنهنجي موجوده

فائدن جو بچاءُ نہ ڪندا آهن. پر اينڊڙ مفادن جي حفاظت ڪندا آهن. هو پنهنجي طبقي جي موقف ۾ بيهڪ ڪان ڀڄي وڃي پورهيت طبقي جو موقف ۾ بيهڪ وٺندا آهن.

پورهيت انقلاب تي سگهي تو تہ ڪن ڪن هندن تي پراڻي سماج جي سڀ ڪان هيٺين خانن طرفان اڇلي ڦٽي ڪيل ”خطرناڪ طبقي“، سماجي گند ڪچري، يعني مات منيءَ ۾ ڪني ڦيندڙ ماڻهن جي ميڙ ڪي گهلي آئي انقلابي تحريڪ سان ملائي. پر انهن جي زندگيءَ جون حالتون حقيقت ۾ اهڙيون آهن جو هو رجعت پرست سازشين ڪان پاڙ وٺي سندن هٿيار بنجڻ لاءِ وڌيڪ موزون آهن.

پورهيت وٽ ڪا ملڪيت ڪانهي. سندس پنهنجن ٻارن ٻچن سان جيڪي لاڳاپا آهن تن ۾ ۽ سرمائيدار ڪٽنبن جي وچ ۾ جيڪي لاڳاپا هوندا آهن، تن جي وچ ۾ زمين آسمان جو فرق آهي. انگلينڊ توڙي فرانس، آمريڪا توڙي جرمنيءَ ۾ سرمائي جي هٿوڪي غلاميءَ مزور ڪان قوميت جي هر نشاني کسي ورتي آهي. هو سمجهي تو تہ قانون، اخلاق، مذهب اهي سڀ سرمائيدار تعصب آهن. سرمائيدار مفاد انهن تعصبن جي آڙ وٺيو گهٽ جهليو، سندس تاڙ ۾ لڪا ويٺا آهن.

اڳوڻي زماني ۾ جيڪي بہ طبقا پنهنجي ڪان زور تي ويا هئا تن چاهيو تي تہ سموري سماج کي انهن حالتن

جي تابع ڪريون جن حالتن ۾ سندن قبايلي ملڪيت وڏن ئي رهي ۽ پاڻ جيڪا حيثيت اڳ ۾ ئي حاصل ڪري چڪا هئا سا وڌيڪ مضبوط ٿئي.

پورهيت تيستائين سماج جي پيداواري قوتن جا مالڪ ٿي نٿا سگهن، جيستائين هو خود پنهنجي ملڪيت حاصل ڪرڻ جي طريقي کي ختم نه ڪندا ۽ پڻ اڳوڻن سڀني ملڪيت حاصل ڪرڻ جي طريقن کي ختم نه ڪندا. وٽن ڪابه اهڙي شيءِ ڪانهي، جنهن کي هو سلامت رکن ۽ مضبوط ڪن. سندن تاريخي فرض ۽ مقصد آهي ته هو ذاتي ملڪيت قائم رکڻ جون سموريون ضمانتون ۽ سمورا بچاءُ تباهه ڪري ڇڏين.

اڳوڻيون سموريون تاريخي تحريڪون يا ته ٿورائيءَ ۽ اقليتن جون هلايل تحريڪون هيون يا ٿورائيءَ ۽ اقليت جي فائدي لاءِ تحريڪون هيون. پورهيتن جي تحريڪ وڏي گهڻائيءَ جي سوچيل سمجهيل خودمختيار تحريڪ آهي ۽ هن وڏي گهڻائيءَ جي ئي فائدي لاءِ آهي. پورهيت طبقو يعني هاڻوڪي سماج جو سڀ کان ڪريل طبقو تيستائين چري به نٿو سگهي ۽ تيستائين پاڻ کي پنهنجن پيرن تي بيهاري نٿو سگهي، جيستائين هو سرڪاري سماج جي سموري مٿين نٿ ٿانگر ۽ طبقن کي ڏوڙ وانگر اڏائي نه ڇڏيندو.

متين جيڪ باطني طرح نه، ته به ظاهري طرح پورهيت طبقي جي سرمائيدار طبقي خلاف جدوجهد اول اول

هڪ قومي جهدوجهد هوندي اهي. ظاهر آهي ته هر ملڪ جي پورهيت طبقي کي پنهنجي ئي سرمائيدار طبقي سان صفائي ڪرڻي پوندي.

پورهيت طبقي جي واڌاري جي عام دورن جو نقشو چٽيندي اسان ان گهرو لڙائي جا پار پتا ڏنا آهن جا هاڻوڪي سماج ۾ اندر ئي اندر ذري گهٽ لڪ چڇپ ۾ هلي رهي آهي. اسين ان ڏاڪي تي پهتا آهيون جتي اها لڙائي کلي انقلاب جي صورت، ۾ ظاهر ٿئي ٿي ۽ سرمائيدار طبقي جو تختو اونڌو ٿئي ٿو ۽ پورهيت طبقي جي حاڪميءَ لاءِ ميدان تيار ٿئي ٿو.

اسان ڏٺو آهي ته هيستائين سماج جي هر صورت جو بنياد اهو پئي رهيو آهي ته ڦريندڙ ۽ ڦرجندڙ طبقي جي وچ ۾ ٽڪر ۽ دشمني پئي هلي. پر ڪنهن طبقي کي ڦرڻ لئه لاءِ ضروري آهي ته ان ڦرٻل طبقي لاءِ گهٽ ۾ گهٽ اهڙيون حالتون موجود ڪري ڏجن جو هو پيو نه ته به پنهنجي غلاميءَ وارو وجود قائم رکي سگهي. غلاميءَ واري دور ۾ غلام پاڻ کي آهستي آهستي چاڙهي وڃي گڏيل راڄ جو ميمبر بنايو. جاگيرداري راڄ جي پاڇاريءَ ۾ جڪڙيل ڇوٽي وڃين طبقي نيٺ هٿي هٿي پاڻ کي سرمائيدار طبقو وڃي بنايو. پر موجوده مزور، ڪارخانن سان گڏ مٿي اڀرڻ بدران ڪريو وڃيو ان حالت کي رسي جتي سندس طبقي جي وجود لاءِ جيڪي حالتون لازمي آهن، اهي

حالتون به موجود نه ٿيون رهڻ. هو ڪتبو خلاص ٿيو وڃي. ملڪ ۾ جيتري آدمشماري ۽ دولت وڌي ٿي، ان ڪان به وڌيڪ ڪنال بائي وڌي ٿي. اهڙي ريت ظاهر ٿو ٿئي ته سرمائيدار طبقو سماج ۾ حاڪم طبقو ٿي رهڻ ۽ پنهنجي وجود جي حالتن ڪي قانون وانگر سماج تي مڙهڻ جو لائق ٿي نه رهيو آهي. اهو انهيءَ ڪري حڪم هلائڻ جي لائق ناهي، ڇاڪاڻ ته هو پنهنجي غلام کي غلامي جي حالت ۾ به موجود ۽ جيئرو رکڻ جي صلاحيت نٿو رکي. سندس غلام نيٺ اهڙي حالت کي وڃيو رسي جو هو پنهنجي مالڪ يعني سرمائيدار کي کٽي کارائڻ بدران خود مالڪ تي چٽي بنجيو پوي. سرمائيدار ان حالت جو ڪوبه تدارڪ ڪري نٿو سگهي. سماج انهيءَ سرمائيدار جي ماتحت وڌيڪ وقت رهي نٿو سگهي. مطلب ته سرمائيدار طبقي جو وجود سماج سان وڌيڪ وقت نٿو ٺهڪي.

سرمائيدار طبقي جي وجود ۽ ان جي حاڪميءَ لاءِ لازمي شرط اهو آهي ته سرمايو ٺهي ۽ وڌي ويجهي. سرمايي جي لاءِ لازمي شرط آهي مزوريءَ تي پورهيو. مزوريءَ تي پورهيو، مزورن جي وچ ۾ چٽا پيٽي تي ٽڪي بڌل آهي.

سرمائيدار طبقو پنهنجي مرضيءَ جي برخلاف صنعت کي وڌائي ٿو. اڳي پاڻ ۾ چٽا پيٽي ڪرڻ ڪري مزورن جي جيڪا اڪيلائي هئي سا ان واڌ

جي ڪري بدلجيو انقلابي بڌيءَ جي صورت ورتي. هاٿوڪي صنعت جو واڌارو پنهنجن پيرن هيٺان اهو بنياد ناس ڪريو ڇڏي. جنهن بنياد تي سرمائيدار طبقو پيداوار ڪري ٿو ۽ پيداوار جو مال ڪٺي ٿو. تنهن ڪري سرمائيدار طبقو جيڪا مکيہ شيءَ پيدا ڪري ٿو سا اها آهي تہ هو پنهنجي قبر کوٽيندڙ مانهو پيدا ڪري ٿو. سرمائيدار طبقي جو زوال ۽ پورهيت طبقي جي فتح اهي ٻئي هڪ جهڙيون اڻ ٽر ڳالهيون آهن.

پورهيت ۽ ڪميونسٽ

ڪميونسٽن جو سمورن پورهيتن سان ڪهڙو لاڳاپو آهي؟

ڪميونسٽ ٻين پورهيت طبقي جي مخالفت ۾ ڪا جدا پارٽي ڪونه ٺا ناهين.

ڪين ٻين سيني پورهيتن کان الڳ ۽ ڌار ڪي به مفاد ڪونهن.

پورهيت تحريڪ کيئن ناهجي جوڙجي، تنهن لاءِ هنن ڪي به پنهنجا الڳ تنگ نظريءَ وارا اصول ڪونه بنايا آهن.

ڪميونسٽ ٻين پورهيت طبقي جي ٻين پارٽين کان فقط هنن ڳالهين ۾ نرالا آهن. (۱) ڌار ڌار ملڪن جا پورهيت پنهنجي قومي حدن اندر جيڪي جدوجهدون ڪن ٿا، انهن جدوجهدن ۾ ڪي گڏيل مفاد اهڙا هوندا آهن جي ڪنهن به خاص قوميت جي پورهيتن جا نه بر سيني قومن جي پورهيتن جا ساڳيا ۽ هڪ جهڙا مفاد آهن. ڪميونسٽ انهن گڏيل مفادن ڏانهن پورهيت جو ڌيان ڇڪائين ٿا ۽ انهن گڏيل مفادن کي جدوجهد ۾ اڳيرو ڪن ٿا. (۲) سرمائيدار طبقي

خلاف پورهيت طبقي جي جدوجهد ڪي واڌاري جي جن جن منزلن مان لنگهڻو پوي ٿو، تن سڀني منزلن ۾ هو هميشه ۽ هر هنڌ يڪي ۽ سموري جدوجهد جي ڪاميابيءَ جون ڳالهيون خيال ۾ رکن ٿا ۽ انهن کي اڳتي وڌائين ٿا.

تنهن ڪري ڪميونسٽ هڪڙي پاسي عملي طرح هر ملڪ جي پورهيت طبقي جي پارٽين جو سڀ کان اڳتي وڌيل ۽ محڪم ارادي وارو حصو آهن ۽ ٻين حصن کي اڳتي ڌڪين ٿا. ٻئي طرف هو نظرياتي طرح پورهيتن جي وڏي گهڻائيءَ کان هن ڳالهه ۾ اڳرا آهن ته کين پورهيت تحريڪ جي واٽ، ان جي حالتن ۽ ان جي آخري عام نتيجن جي ٻن سڀني کان وڌيڪ جاڻ آهي.

ڪميونسٽن جو ترت مقصد اهو ئي ساڳيو آهي، جيڪو ٻين سڀني پورهيت پارٽين جو هوندو آهي. يعني پورهيت طبقو هڪڙو باقاعدي طبقو ٺهي پوي، سرمائيدار طبقي جي راڄ جو تختو اونڌو ٿئي ۽ پورهيت طبقو سياسي اقتدار فتح ڪري.

ڪميونسٽن جيڪي نظرياتي نتيجا ڪڍيا آهن، سي ڪنهن خاص نام نهاد "سڄي جهان کي سڌاريندڙ" جي ايجاد ڪيل يا ڳوليل لڌل خيالن يا اصولن تي ٻڌل نه آهن.

اڄ جيڪا طبقن جي وچ ۾ ويڙهه پئي هلي ۽

اسان جي اکين اڳيان جيڪا تاريخي تحريڪ پئي هلي، تن مان ڪي لاڳاپا ازخود ڦٽي نڪتا آهن. ڪميونسٽن جو نظريو انهن لاڳاپن کي ئي ٿلهي ليکي بيان ڪري ٿو. هن وقت جيڪي ملڪيت جا لاڳاپا آهن ، اهي ختم ڪيا وڃن؛ سا ڳالهه ڪميونزم جي ڪا نرالي ڳالهه ڪانهي. اڳي به هميشه جڏهن تاريخي حالتون بدلبيون آهن، تڏهن ملڪيت جي لاڳاپن ۾ تاريخي رد وبدل ٿي آهي.

مثال طور: فرينچ انقلاب جاگيردار ملڪيت کي ڊاهي سرمائيدار ملڪيت کڙي ڪئي. ڪميونزم جي خاص ڳالهه اها نلهي ته اها عام طرح ملڪيت کي ختم ڪري ٿي. آن جي خاص ڳالهه اها آهي ته آها سرمائيدار ملڪيت کي ختم ڪري ٿي. پيداوار ڪرڻ ۽ پيدا ڪيل مال کي هٿ ڪرڻ جا، طبقاتي دشمنين ۽ تورن طرفان گهڻن کي استعمال ڪرڻ جي بنياد تي ٻڌل، جيڪي به نظام هيستائين ٿي گذريا آهن ، تن سڀني جو ڀرپور اظهار سرمائيدار ذاتي ملڪيت ۾ ٿئي ٿو.

انهيءَ خيال کان ڪميونسٽن جي نظريي جو هڪڙي ئي جملي ۾ نچوڙ بيان ڪري سگهجي ٿو . يعني ذاتي ملڪيت کي ختم ڪرڻ. اسان ڪميونسٽن کي ماڻهو ميار ٿا ڏين ته جيڪي ماڻهو پنهنجي پگهر جي پورهيي ۽ مڙسيءَ سان ملڪيت هٿ ٿا ڪن، تن

ڪان تومان اهو حق کسڻ گهرو ٿا. هو چون ٿا ته ماڻهوءَ جي ذاتي آزاديءَ، ڪم ۽ خود مختياريءَ جو دارومدار آهي ٿي ذاتي ملڪيت تي.

پکهر جي پورهيي ۽ مزدسيءَ سان هٿ ڪيل ملڪيت! ننڍي ڪاريگر، ننڍي آبادگار جي ان ملڪيت جي ڳالهه ٿا ڪريو ڇا، جيڪا سرمائيدار ملڪيت جي نموني کان اڳ رائج هئي؟ آن کي ختم ڪرڻ جي ڪا ضرورت ڪانهي! صنعت جي واڌاري آن کي اڳيئي گهڻو ڪري ختم ڪري ڇڏيو آهي، ۽ اڃان به روز پيو ختم ڪري. يا اڄوڪي سرمائيدار ذاتي ملڪيت جي ڳالهه ٿا ڪريو ڇا؟

پر مزوريءَ تي پورهيو، پورهيت لاءِ ڪا ملڪيت ناهي ٿو ڇا؟ بلڪل نه. اهو پورهيو سرمايو ناهي ٿو. يعني اهڙي قسم جي ملڪيت ناهي ٿو، جيڪا مزوريءَ تي ڪيل پورهيي کسي استعمال ڪري ٿي. جيڪا مزوريءَ تي ڪيل پورهيي جي هر ڀيري نئين کيپ کان نئين قرات ڪرڻ کان سواءِ وڌي ويجهي نٿي سگهي. اها ملڪيت پنهنجي هاڻوڪي صورت ۾ سرمايي ۽ مزوريءَ تي ڪيل پورهيي جي دشمنيءَ سان پيدا ٿئي ٿي. اچو ته انهيءَ دشمنيءَ جا ٻئي پاسا جا نچيون.

سرمائيدار ٿيڻ جي معنيٰ آهي ته پيداوار ۾ نه رڳو هڪڙو نج ذاتي درجو حاصل ڪرڻ، پر سماجي درجو به حاصل ڪرڻ. سرمايو هڪڙي گڏيل پيداوار آهي ۽ سرمايي

ڪي حرڪت ۾ فقط تڏهن آڻي سگهجي ٿو ، جڏهن سماج جا گهڻا فرد گڏجي ان کي حرڪت ۾ آڻين . حقيقت ۾ توڙ تائين ڳالهه جانچبي ته ڏسڻ ۾ ايندو ته سرمايو سماج جي سمورن فردن جي گڏيل ڪوشش سان ئي وڌي سگهي ٿو.

تنهن ڪري سرمايو ذاتي قوت نه پر سماجي قوت آهي . يعني سڄي سماج جي قوت آهي. تنهن ڪري جيڪڏهن سرمائي کي ڦيرائي گڏيل ملڪيت يعني سماج جي سمورن فردن جي ملڪيت بنائجي ٿو ته ان جي ڪري ڪنهن ذاتي ملڪيت کي سماجي ملڪيت نٿو بنائجي . ملڪيت جو فقط سماجي ڪردار بدلجي ٿو. ان جو طبقاتي ڪردار ختم ٿيو وڃي.

هاڻ اچو ته مزوريءَ تي ڪيل پورهيي کي وٺون.

مزوريءَ تي ڪيل پورهيي جي سراسري قيمت آهي گهٽ ۾ گهٽ مزوري . يعني جياپي جي وسيلن جو اهو مقدار، جو مزور کي پورهيت جي حيثيت ۾ فقط جيئرو رکڻ لاءِ بلڪل لازمي طرح گهربل هجي. تنهن ڪري مزوريءَ تي پورهيو ڪندڙ مزور پنهنجي پورهيي وسيلي جيڪي ڪجهه حاصل ڪري ٿو سو فقط کيس، جيئرو رکڻ ۽ سندس هٿان نوان مزور پيدا ڪرائڻ لاءِ مس پورو آهي . اسين اهو بلڪل نٿا چاهيون ته پورهيي جي پيداوار مان مزور جو اهو ذاتي ڪتيه ختم ڪريون. اهو ڪتيو ۽ ڪمائي فقط انساني حياتيءَ

ڪي جيئرو رکڻ ۽ ان مان نيون حياتيون پيدا ڪرڻ لاءِ آهي. ان مان ايتري بچت ڪانہ ٿي ٿئي جو ان بچت جي وسيلي ٻين جي پورهيي تي تسلط جمائي سگهجي. اسين فقط انهيءَ ذاتي ڪتٽي ۽ ڪمائيءَ جي ذلالت واري ڪردار کي مٽائڻ چاهيون ٿا . جو تہ انهيءَ ڪتٽي ۽ ڪمائيءَ مان مزور فقط انهيءَ لاءِ جيئرو رهي تہ جيئن سرمايي کي وڌائي. کيس فقط ايتري حد تائين جيئرو رهڻ ڏنو وڃي ٿو، جيتري حلو، تائين حاڪم طبقي کي گهرج ٿئي ٿي.

سرمائيدار سماج ۾ جيئرو پورهيو گڏ ڪيل پورهيي کي وڌائڻ جو ئي وسيلو آهي . ڪميونسٽ سماج ۾ گڏ ڪيل پورهيو جيئري پورهيي يعني مزور جي وجود کي وسيع ۽ شاهوڪار ۽ زور وٺائڻ جو وسيلو آهي.

مطلب تہ سرمائيدار سماج ۾ ماضي حال تي حاوي آهي. ڪميونسٽ سماج ۾ حال ماضيءَ تي ڇانيل آهي. سرمائيدار سماج ۾ سرمايو خود مختيار آهي ۽ کيس ذاتي حيثيت آهي. پر جيئرو انسان غلام آهي ۽ کيس پنهنجي ڪابہ حيثيت ڪانهي.

انهيءَ حالت کي ختم ڪرڻ جي ڳالهہ تي ڪجهي تہ سرمائيدار چون ٿا تہ ”اوهين ذاتي حيثيت ۽ آزادي ختم ٿا ڪريو“ هو حق تي آهن . اسين يقيناً سرمائيدار ذاتي حيثيت، سرمائيدار خود مختياري ۽ سرمائيدار آزاديءَ کي ختم ڪرڻ چاهيون ٿا.

پيداوار جي هاڻوڪين سرمائيدار حالتن ۾ آزاديءَ جو مطلب آهي، آزاد واپار، آزاد وڪرو ۽ آزاد خريداري. پر جيڪڏهن وڪرو ۽ خريداري گم ٿي وڃن ته پوءِ آزاد وڪرو ۽ آزاد خريداري به ازخود گم ٿيو وڃن. آزاد وڪري ۽ آزاد خريداريءَ جي ڳالهه تو ڙي سرمائيدارن جون آزاديءَ بابت ٻيون عام ڳالهيون فقط تڏهن اهميت رکن ٿيون، جڏهن انهن جي ڀيٽ اڳين زماني جي پابند وڪري، پابند خريداري ۽ پابند واپارين جي حالت سان ڪني وڃي. پر ڪميونسٽ نظام هيٺ خريداري ۽ وڪري کي ختم ڪرڻ، پيداوار جي سرمائيدار حالتن کي ختم ڪرڻ ۽ خود سرمائيدار طبقي کي ختم ڪرڻ واري ڳالهه کي مٿين ڳالهه سان ڀيٽڻ اجايو ۽ بي معنيٰ آهي.

اسين ذاتي ملڪيت ختم ڪرڻ گهرون ٿا. اها ڳالهه ٻڌيو توهان کي دهشت وٺيو وڃي. پر توهان جي هاڻوڪي سماج ۾ ڪل ماڻهن جي نون پتين جي ذاتي ملڪيت توهان اڳي ئي ختم ڪري ڇڏي آهي. ٿورڙن ماڻهن وٽ ذاتي ملڪيت آهي، انهيءَ ڪري جو آباديءَ جا نو حصا بنا ملڪيت جي هٿين خالي آهن. تنهن ڪري چئبو ته توهان ملڪيت جي جنهن صورت کي ختم ڪرڻ لاءِ اسان کي ڏوهه ٿا ڏيو، سا ملڪيت جي اها صورت آهي جنهن جي وجود لاءِ اهو لازمي آهي ته سماج جي وڏي گهڻائيءَ وٽ ڪابه ملڪيت

نہ هجي .

مطلب تہ توهان اسان کي توهان جي ملڪيت ختم ڪرڻ لاء ڏوهہ ٿا ڏيو . توهان جي ميار واجبي آهي. اسين برابر بنهہ ائين ئي ڪرڻ چاهيون ٿا. جنهن مهل پورهيي کي بدلائي سرمايي جي رقم يا مسواڙ جي رقم بنائڻ ناممڪن ٿيو پوي ، جنهن گهڙيءَ پورهيي کي بدلائي هڪ هٿي ڇمائڻ جهڙي سماجي قوت بنائڻ واري ڳالهہ ختم ٿيو وڃي، جنهن مهل ذاتي ملڪيت کي بدلائي سرمائيدار ملڪيت يعني سرمايو بنائڻ جو امڪان ختم ٿيو وڃي ، تنهن مهل توهان چئو ٿا تہ ذاتي حيثيت ختم ٿي .

تنهن ڪري توهان کي اها ڳالهہ قبول ڪرڻي پوندي تہ فرد جي توهان وٽ معنيٰ آهي ، سرمائيدار يا وچين طبقي وارو ملڪيت جو مالڪ. انهيءَ شخص کي برابر رستي تان ٻهاري آڇلي ڇڏڻ کپي ۽ اهڙو بندوبست ڪرڻ کپي جو اهو وري آسري نہ سگهي.

ڪميونزم ڪنهن بہ ماڻهوءَ کي سماج جي پيداوار مان حاصلات ڪرڻ جي طاقت کان نٿي روڪي . اها فقط انهيءَ ڳالهہ کي روڪي ٿي تہ ڪوبہ ماڻهو سماج جي پيداوار مان اهڙي نموني حاصلات نہ ڪري سگهي جو ٻين جي پورهيي جو مالڪ ٿي وڃي.

اعتراض ڪيو ٿو وڃي تہ ذاتي ملڪيت کي ختم ڪبو تہ سڀ ڪم ڪار بيهي وينلو ۽ سڄي جهان کي

سستي وڪوڙي ويندي.

جي اها ڳالهه سچي هجي ته سرمائيدار سماج نسوري سستيءَ سبب گهڻا ڏينهن اڳ ڪڏهن بلڪ جو ڪاڄ ٿي وڃي ها. ڇو ته سرمائيدار سماج جا جيڪي فرد ڪم ڪن ٿا تن کي ڪجهه به هٿ حاصل ڪونه ٿو ٿئي ۽ جن کي هٿ حاصل ٿئي ٿو سي ڪوبه ڪم ڪار ڪونه ٿا ڪن. اهو اعتراض حقيقت ۾ هڪڙي ٻئي اعتراض تي ٻڌل آهي. اهو ٻيو اعتراض هي آهي ته سرمايو نه هوندو ته مزوريءَ تي پورهيو به نه رهندو.

ڪميونسٽ نظام ۾ مادي شين کي پيدا ڪرڻ ۽ حاصل ڪرڻ جو جيڪو نمونو هوندو، تنهن تي جيڪي اعتراض ڪيا ويا آهن؛ اهي ساڳيا اعتراض ڪميونسٽ نظام ۾ ذهني پيداوار پيدا ڪرڻ ۽ حاصل ڪرڻ جي نموني تي به ڪيا ويا آهن. سرمائيدار لاءِ جهڙي ريت طبقاتي ملڪيت جو ختم ٿيڻ ائين آهي جڻ پيداوار جو ختم ٿيڻ. تيئن هن لاءِ طبقاتي ثقافت جو گم ٿيڻ به ائين آهي جڻ سموري ثقافت جو گم ٿيڻ.

جنهن ثقافت جي ختم ٿيڻ بابت هو اوچنگارون ڏئي ٿو، اها ثقافت وڏي گهڻائي لاءِ ماڻهن کي ڦيرائي مشينون بڻائڻ جي تربيت آهي. سرمائيدار ملڪيت کي ختم ڪرڻ بابت اسان جي جيڪا رٿ آهي، تنهن سان جيستائين توهان آزاديءَ، ثقافت، قانون وغيره بابت توهان جا جيڪي سرمائيدار تصور ۽ ماپا آهن، سي لاڳو ڪندا رهندا تيستائين توهان جو اسان سان بحث

ڪرڻ فضول آهي. خود توهان جا جيڪي خيال آهن سي به توهان جي سرمائيدار پيداوار ۽ سرمائيدار ملڪيت جون جيڪي حالتون آهن ۽ جنهن ماحول ۾ آهي حالتون پيدا ٿين ٿيون، تن مان ئي پيدا ٿيا آهن. ساڳيءَ طرح توهان جا قانوني نظريا خود توهان جي طبقي جي مرضي تي ٻڌل آهن. توهان پنهنجي طبقي جي مرضيءَ کي سيني لاءِ قانون بنائي ڇڏيو آهي. توهان جي طبقي جي مرضيءَ ۽ مطلب جو اصل ڪردار ۽ لاڙو وري توهان جي طبقي جي وجود لاءِ جيڪي اقتصادي حالتون گهربل آهن تن مان پيدا ٿئي ٿو.

اڄ توهان انهيءَ خود مطلبيءَ واري غلط فهميءَ ۾ مبتلا آهيو ته توهان جو هاڻوڪو پيداوار جو نمونو ۽ ملڪيت جو روپ جڻ ته ڪي قدرتي قانون آهن ۽ انهن ۾ ڪا وڏي دانائي سمايل آهي.

ان غلط فهميءَ ۾ رڳو اوهين مبتلا نه آهيو. اوهان کان اڳ به جيڪي حاڪم طبقا ٿي گذريا آهن، سي به اهڙين ئي ساڳين خود مطلبيءَ وارين غلط فهمين ۾ مبتلا رهندا آيا آهن. نه ته حقيقت اها آهي ته توهان جي پيداوار جي طريقي ۽ ملڪيت جي روپ مان جيڪي سماجي صورتون پيدا ٿيون آهن، سي حقيقت ۾ تاريخي لاڳاپا آهن. پيداوار جيئن اڳتي وڌي ٿي، تيئن اهڙي قسم جا لاڳاپا پيدا ٿيندا ۽ ختم ٿيندا رهيا آهن. قديم زماني جي ملڪيت ۽ جاگيرداري دور جي ملڪيت بابت اها سچي ڳالهه توهان کي صاف نظر اچي ٿي ۽ توهان آها

مجيو ٿئي پر جنهن وقت توهان جي سرمائيدار قمونيوِ واري ملڪيت جي ڳالهه تي نڪري تڏهن ڇو ڪو توهان کي اها ڳالهه مڃڻ ڪان منع ڪريو ڇڏي؟

زال مڙس جي ناتي جو خاتمو؟ جيڪي بنهه آزاد خيال آهن سي به ڪميونسٽن جي ان "بدنام" رٿ تـي تپيو باهه ٿيو وڃن. هاڻوڪو سرمائيدار ڪٽنب ۽ گهر ڀلا ڪهڙي بنياد تي بيٺل آهي؟ سرمايي تي، ذاتي نفعي تي. اهڙي قسم جو مڪمل طرح رچي راس ٿيل ڪٽنب فقط سرمائيدار ڪٽنب ٿيندو آهي. پر سرمائيدار ڪٽنب وڏي ان منزل تي پهچندا ٿي تڏهن اُهن جڏهن پورهيتن ۾ کي به ڪٽنب جا لاڳاپا نه هوندا آهن ۽ پبلڪ ۽ پرائيويٽ چڪلا عام جاءِ هوندا آهن. پورهيتن ۾ باقائدي ڪٽنبن جو نه هجڻ ۽ چڪلن جو عام هجڻ سرمائيدار ڪٽنب جو پيو لازمي پاسو آهي. جي اهو پاسو نه رهندو ته سرمائيدار ڪٽنب به گم ٿي ويندو.

اوهان اسان تي الزام ٿا هڻو ڇا ته اسين مائٽن طرفان پنهنجي ٻارن کي استعمال ڪرڻ جي رواج کي ختم ڪرڻ چاهيون ٿا؟ اسين انهيءَ ڏوهه جا قبولدار آهيون.

توهان چوندا ته توهين گهرو تعليم جي جاءِ تي سماجي تعليم جو رواج وجهندا تـه پاڪ ڪان پاڪ لاڳاپا تباه ٿي ويندا.

۽ توهان جي تعليم! ڇا اها به سماجي نه آهي؟

ڇا آهڙا انهن حالتن جي ماتحت نہ آهي جن حالتن ۾ توهان تعليم ڏيو ٿا. ڇا ان تعليم ۾ اسڪولن وغيره وسيلي سماج سڌي اڻ سڌي دست اندازي نٿو ڪري.

تعليم ۾ سماج جي دست اندازي ڪميونسٽن ايجاد ڪانہ ڪئي آهي. هو فقط ان دست اندازيءَ جو ڪردار بدلائڻ چاهين ٿا ۽ ان کي حاڪم طبقي جي اثر کان آجو ڪرڻ چاهين ٿا.

سرمائيدار طبقو گهر (ڪٽنب) ۽ تعليم بابت، ماءُ ۽ اولاد جي مقدس لاڳاپن بابت ڏاڍي ڇاڙ ي هٽي تو. جيئن جيئن هاڻوڪي صنعت، پورهيت طبقي ۾ پورهيت طبقي جي ڪٽنبن کي ڇني ڏار ڏار ڪندي وڃي ۽ سندن ٻارن کي واپار جون معمولي شيون ۽ پورهيي جا اوزار بنائيندي وڃي، تيئن تيئن اها ڇاڙي وڌيڪ نفرت جوڳي ٿيو پوي. سڄو سرمائيدار طبقو هڪ ٻئي سان سُر ملائي رنيون پيو ڪري تہ "توهين ڪميونسٽ عورتن کي سيني جو گڏيل مال بنائيندؤ."

سرمائيدار پنهنجي زال کي فقط پيداوار جو اوزار سمجهي ٿو. هو جڏهن ٻڌي ٿو تہ پيداوار جا سڀ اوزار سڀئي گڏجي استعمال ڪندا، تڏهن هو قدرتي طرح انهيءَ ئي نتيجي تي پهچي ٿو تہ عورتن سان بہ ساڳي حالت ٿيندي.

لها ڳالهہ هن جي وهم گمان ۾ ئي نٿي اچي تہ

اصل مقصد اهو آهي تہ اڄ جون عورتون رڳو پيداوار جا اوزار ٿيون پيون آهن، سا ڳالھ ختم ڪئي وڃي.

باقي جو سرمائيدار مڪر ڪريو انهي تي ٿا ڪاوڙجن تہ ڪميونسٽ سرڪاري طرح عورتن کي گڏيل مال بنائي ڪٽب آڻيندا، سو انهيءَ کان وڌيڪ واهيات پيو ڪهڙو الزام ٿيندو؟

ڪميونسٽن کي اها ضرورت ئي ڪانهي جو عورتن کي گڏيل مال بنائي استعمال ڪرڻ جو رواج وجهن. اهو رواج تہ ايامن کان وٺي هلندو اچي. اسان جو سرمائيدار پورهيتن جي زالن ۽ ڌيئن مان تہ ٺهيو پر عام رنڊين مان بہ ٺئو ڌاپي. تنهنڪري هو ڏاڍي مزي سان هڪ ٻئي جي زالن مان لسٽون وٺندا آهن.

سرمائيدار شادي حقيقت ۾ گڏپ ۾ زالون ڌارڻ جو نظام آهي. ڪميونسٽن تي وڌ ۾ وڌ اهو الزام لڳندو تہ منافقيءَ سان لڪي گڏپ ۾ زالون استعمال ڪرڻ بدران هو متان کليو کلايو زالن جي قانوني گڏپ جو رواج وجهن. باقي ظاهر آهي تہ پيداوار جو هاڻوڪو سرشتو ختم ٿيندو تہ لازمي طرح ان سرشتي مان جيڪو زالن جو گڏپ جو سرشتو ڦٽي نڪتو آهي، يعني عام چڪلي بازي ۽ پرائيوٽ رنڊيبازيءَ جو دستور قائم ٿيو آهي، سو ختم ٿي ويندو.

ڪميونسٽن تي ٻيو الزام اهو هنيو وڃي ٿو تہ

"توهان ملڪن ۽ قومن کي ختم ڪرڻ چاهيو ٿا."

پورهيت ماڻهن وٽ ڪو ملڪ آهي ئي ڪونہ. جيڪي وٽن آهي ئي ڪونهي سو اسين کانئن ڪسي ڪين سگهون. البت جنهن صورت ۾ پورهيت طبقي کي سڀ کان پهرين سياسي برتري ۽ فوقيت حاصل ڪرڻي آهي، ڪين مٿي چڙهي قوم جو اڳواڻ طبقو ٿيڻو آهي ۽ پاڻ کي خود قوم بنائڻو آهي، تنهن صورت ۾ اهو ان حد تائين خود قوم آهي. جيتوڻيڪ سرمائيدار طبقي جي مقرر ڪيل معنيٰ ۾ نہ.

سرمائيدار طبقي جي واڌاري ڪري، واپار جي آزاديءَ ڪري، سڄي دنيا جي يڪي مارڪيٽ ٺهڻ ڪري، پيداوار جي نموني ۽ ان سان ٺهڪندڙ حياتيءَ جي حالتن ۾ هر هنڌ هڪجهڙائي پيدا ٿيڻ ڪري، قومي فرق ۽ دشمنيون روز بروز گهٽ ٿينديون وڃن.

پورهيت طبقو جڏهن برتري ۽ فوقيت حاصل ڪندو، تڏهن اهي اڃا وڌيڪ تيزيءَ سان گهٽ ٿينديون. پورهيت طبقي جي ڇوٽڪاري لاءِ جيڪي حالتون لازمي طرح گهربل آهن، تن مان هڪڙي اها آهي تہ گهٽ ۾ گهٽ دنيا جا اڳوان سڌريل ملڪ گڏجي قدم کڻن.

جيئن جيئن هڪ ماڻهو هٿان ٻئي ماڻهو کي استعمال ڪرڻ جي بڇڙائي ختم ٿيندي ويندي، تيئن تيئن هڪڙي قوم هٿان ٻي قوم کي استعمال ڪرڻ جي بڇڙائي بہ ختم ٿيندي ويندي. جيئن جيئن هڪڙي قوم اندر

طبقن جي وچ ۾ دشمني ختم ٿيندي ويندي، تيئن تيئن هڪڙي قوم جو ٻي قوم سان وير، وروڌ ختم ٿيندو ويندو.

ڪميونزم تي مذهب، فلسفي ۽ عام طرح نظرياتي نقطي نظر کان جيڪي الزام هنيا وڃن ٿا سي سنجيدگيءَ سان تپاس ڪرڻ جهڙا ئي ڪونهن. جيئن جيئن ماڻهوءَ جي مادي وجود جون حالتون ڦرن ٿيون، جيئن جيئن سندس سماجي لاڳاپا ڦرن ٿا ۽ سندس سماجي زندگيءَ ۾ تبديلي اچي ٿي، تيئن تيئن سندس خيال، رايا، سوچ ۽ سمجهه ڦرندا گهرندا رهن ٿا. انهيءَ ڳالهه کي سمجهڻ لاءِ ڪنهن اونهي عقل جي ضرورت آهي ڇا؟

خيالن جي تاريخ سواءِ انهي جي ٻيو ڇا ٿي ثابت ڪري ته جيئن جيئن مادي پيداوار ڦري ٿي، تيئن تيئن ذهني پيداوار به بدلبي وڃي. هر زماني جا حاڪم خيال هميشه اهي پئي رهيا آهن، جيڪي حاڪم طبقي جا خيال هوندا آهن.

جڏهن ماڻهو چون ٿا ته فلاڻن خيالن سماج ۾ انقلاب آڻي ڇڏيو آهي، تڏهن هو فقط اها ڳالهه ظاهر ڪن ٿا ته پراڻي سماج اندر نئين سماج جا جزا پيدا ٿيندا آهن. جيتري قدر جيائي جون پراڻيون حالتون درهم برهم ٿينديون، اوتري قدر پراڻا خيال درهم برهم ٿيندا. جڏهن قديم دنيا پنهنجي سڪرات ۾ هئي، تڏهن عيسائيت قديم مذهبن تي غالب پئجي ويئي. جڏهن

ارڙهين صدي ۾ عيسائي خيال عقل تي ٻڌل خيالن جي مقابلي ۾ شڪست کائي ختم ٿيا، تڏهن پراڻي زميندار جاگيردار سماج ان وقت جي انقلابي طبقي يعني سرمائيدار طبقي سان پنهنجي حياتيءَ ۽ موت جي لڙائي ڪئي. مذهبي آزادي ۽ ضمير جي آزاديءَ جي خيالن رڳو اها ڳالهه بيان ڪئي ته علم ۽ ڄاڻ جي ميدان ۾ آزاد چٽا ڀيٽيءَ جو غلبو هجڻ کپي.

چيو ويندو ته "تاريخ جي واڌاري هلندي مذهبي، اخلاقي، فيلسوفيءَ وارن ۽ قانوني خيالن ۾ بلاشڪ ڦيريون گهيريون ٿينديون رهيون آهن. پر انهن ڦيرين گهيرين هوندي به مذهب، اخلاق، فلسفو پنهنجي جاءِ تي قائم رهياه

"تنهن کان سواءِ اهڙا به ازلي سچ آهن، جي سماج جي سمورين حالتن سان لاڳو آهن. جهڙوڪ آزادي، انصاف وغيره وغيره. پر ڪميونزم ازلي سچن کي ختم ڪري ٿي. ڪميونزم مذهب ۽ اخلاق کي نئين بنياد تي قائم ڪرڻ بدران مورڳو مذهب ۽ اخلاق کي ئي ختم ڪريو ڇڏيه تنهن ڪري اها اڳوڻي سموري تاريخي تجربي جي خلاف ورزي ۽ ڀڃڪڙي ڪري ٿي."

انهيءَ الزام جو ڇا تت آهي؟ سموري اڳوڻي سماج جي تاريخ جو نچوڙ اهو آهي ته اُن ۾ طبقاتي دشمنيون وڌيون آهن، انهن دشمنين مختلف دورن ۾ مختلف روپ ورتا آهن.

اڳوڻن سمورن زمانن ڪئي ڪيترين ئي ڌار ڌار صورتون اختيار ڪيون هجن ته به منجهن هڪڙي ڳالهه ساڳي ۽ عام آهي. اها هيءَ آهي ته هر زماني ۾ سماج جي هڪڙي ڀاڱي ٻئي ڀاڱي کي استعمال ٿي ڪيو. انهيءَ ڪري اها قدرتي ڳالهه آهي ته اڳوڻن زمانن جي سماجي سمجهه ۾ عوتن ڪئي گهڻي ئي روپ رنگ ڏنا ته به اها ڪن عام صورتن يا عام حالتن تائين محدود رهي ٿي. پراڻن زمانن جي سماجي سمجهه جي اهي عام صورتون ۽ اهي عام خيال تيستائين ٻنهي ختم ٿي نه سگهندا، جيستائين طبقاتي دشمنيون ٻنهي ختم نه ٿيون آهن. ڪميونسٽ انقلاب برپا ڪرڻ معنيٰ ملڪيت جي پراڻن لاڳاپن سان وڏي ۾ وڏي سختيءَ سان ناتا توڙڻ. تنهنڪري قدرتي طرح ڪميونسٽ انقلاب جي واڌاري لاءِ لازمي ٿيندو ته پراڻن زمانن جي خيالن سان به سختيءَ سان ناتا توڙيا وڃن. ڪميونزم تي سرمائيدارن جي اعتراضن کي هاڻ ڪئي هتي ئي ڇڏيون.

مٿان مٿي ڏسي آيا آهيون ته پورهيت طبقي جي انقلاب لاءِ پهريون قدم اهو ٿيندو ته پورهيت طبقو مٿي چڙهي حاڪم طبقي جي جاءِ والاري ۽ جمهوريت لاءِ لڙائي کٽي.

پورهيت طبقو پنهنجي سياسي برتري ۽ فوقيت کي استعمال ڪري سرمائيدار طبقي کان ڏاڪي به ڏاڪي سمورو سرمايو کسي وٺندو، پيداوار جا سمورا اوزار

سرڪار جي هٿ ۾ ڪنا ڪندو. اها سرڪار هوندي، حاڪم طبقي طور منظم ٿيل پورهيت طبقو. اهو پيداوار ڪندڙ قوتن کي جيتري قدر جلد ٿي سگهندو، اوترو جلد وڌائيندو.

ظاهر آهي ته اها ڳالهه فقط تڏهن ٿي سگهندي جڏهن شروعات ۾ ملڪيت جي حقن ۽ سرمائيدار پيداوار جي حالتن ۾ ڏڪٽري نموني دست اندازي ڪئي ويندي ۽ اهڙا قدم کنيا ويندا جي ذمن ۾ اقتصادي طرح اڻ پورا ۽ ڪمزور نظر ايندا پر آهي وڌندي وڌندي خود پاڻ کان اڳتي نڪري ويندا. اِن ڪري پراڻي سماجي سرشتي ۾ اڃا به وڌيڪ دست اندازيون ڪرڻ لازمي ۽ اٽل ٿي پوندو. ڇو ته انهن دست اندازين کان سواء پيداوار جي سرشتي ۾ پورو پورو انقلاب آڻي نه سگهبو.

اهڙا قدم ڌار ڌار ملڪن ۾ ڌار ڌار نمونن جا هوندا. پر تڏهن به سڀ کان اڳتي وڌيل ملڪن ۾ هيٺيان قدم گهڻي ڀاڱي عام طرح موزون ٿيندا. (١) زمين ۾ ذاتي ملڪيت ختم ڪرڻ ۽ زمين جي مسواڙ (ڀٽي) جيتري رقم عام فائدي جي ڪمن لاء ڪتب آڻڻ. (٢) آمدني ۽ جي ڳري ڏاڪي وارا ٽيڪس يا وڌندڙ انڪم ٽيڪس (جيئن آمدني وڌيڪ تيئن انڪم ٽيڪس جو في سيڪڙو وڌيڪ ترجمون ڪندڙ) (٣) ورثي جو سمورو حق ختم ڪرڻ. (٤) سڀني ملڪ ڇڏي ڀڄي

ويندڙن ۽ باغين جي ملڪيت ضبط ڪرڻ. (د) قرض ڏيڻ جو سمورو بندوبست سرڪاري هٿ ۾ ڪئو ڪرڻ. ان لاءِ سرڪاري سرمايي ۽ اڪيلي هڪ هنيءَ هيٺ قومي بئنڪ قائم ڪرڻ. (٦) پيغام پهچائڻ ۽ آمدرفت جا سمورا وسيلا سرڪار جي هٿ ۾ ڪنا ڪرڻ. (٧) سرڪاري ڪارخانن ۽ پيداوار جي وسيلن کي وڌائڻ. (٨) پورهيو ڪرڻ سڀني لاءِ لازمي نهرائڻ. صنعتي فوجن قائم ڪرڻ، خاص ڪري پوک لاءِ. (٩) پوک کي ڪارخاني سان ملائڻ، ملڪ جي ماڻهن کي حصي رسيءَ سان وڏيڪ هڪ جهڙي نموني سڄي ملڪ ۾ آباد ڪرڻ ۽ اهڙيءَ ريت شهر ۽ ٻهراڙيءَ جو فرق آهستي آهستي ختم ڪرڻ. (١٠) سڀني ٻارن لاءِ پبلڪ اسڪول ۾ مفت تعليم جو بندوبست ڪرڻ. ٻار هن وقت جهڙي نموني ڪارخانن ۾ ڪم ڪن ٿا، انهيءَ سرشتي کي ختم ڪرڻ. تعليم کي ڪارخانن ۾ پيداوار جي ڪمن سان ملائڻ.

جڏهن سماج جي اڳتي وڌندي وڌندي طبقاتي فرق گم ٿي ويندا ۽ سموري پيداوار سڄي قوم جي وسيع تنظيم جي هٿ ۾ اچي ويندي، تڏهن عام اقتدار پنهنجي سياسي خاصيت کان محروم ٿي ويندو. جنهن اقتدار کي صحيح معنيٰ ۾ سياسي اقتدار سڏيو وڃي ٿو سو حقيقت ۾ فقط هڪڙي طبقي طرفان ٻئي طبقي کي دٻائڻ لاءِ منظم ڪيل اقتدار هوندو آهي. جيڪڏهن

سرمائيدار طبقي سان زور آزمائي ڪندي، پورهيت طبقو
حالتن کان مجبور ٿي، پاڻ کي هڪڙي طبقي جي حيثيت
تنظيم ٿو ڪري ۽ انقلاب جي وسيلي پاڻ کي حاڪم
بنائي ٿو ۽ حاڪم طبقي جي حيثيت ۾ پيداوار
جون پراڻيون حالتون زبردستي ٻاهر اڇلائي ٿو ته
انهن حالتن سان گڏ اهي حالتون به ٻاهر جي وينديون
جيڪي طبقاتي دشمني قائم رهڻ لاءِ لازمي
هيون. اهڙيءَ ريت پورهيت طبقو خود پنهنجي
ان برتريءَ ۽ فوقيت کي به ختم ڪري ڇڏيندو.
سماج ۾ طبقاتي دشمنين واري پراڻي سرمائيداري
پنهنجي جاءِ تي هڪڙي اهڙي ڀائيچاري نهي پوندي،
جنهن ۾ سڀني فقط تڏهن آزاديءَ سان وڌي ويجهي
سگهندا جڏهن منجهانئن هرڪو آزاديءَ سان وڌي
سگهندو.

سوشلسٽ ۽ ڪميونسٽ ادب

ا- رجعت پرست يا مردار سوشلزم

الف:- وڏيرڪي جاگيرداري سوشلزم.

فرانس ۽ انگلينڊ جي وڏيرن، جاگيردارن ۽ نوابن جي تاريخي پوزيشن اهڙي ٿي پئي آهي، جو اڄوڪي سرمائيدار سماج خلاف ڇوپڙيون لکڻ سندن ڏنڌو ٿي پيو آهي. جولاء ۱۸۳۰ واري فرينچ انقلاب ۽ انگلينڊ ۾ سڌاري جي هلچل ۾ اهي وڏيرا، رئيس ۽ نواب نفرت جهڙي ڪالهوڪي ٻار يعني سرمائيدار کان مات کائي ويا. ان کان پوء ڪنهن سنجيدي سياسي مقابلي جو ته سوال ئي پيدا نٿي ٿيو. فقط علمي ۽ ادبي لڙائيءَ جو امڪان رهجي ويو هو. پر ادب جي ميدان ۾ به جاگيرداري راڄ وري قائم ڪرڻ لاء پراڻيون رڙيون ۽ رانٻاڙ ڪرڻ ناممڪن هو.

ماڻهن جون همدرديون حاصل ڪرڻ لاء وڏيرن، رئيسن ۽ نوابن کي مجبورا پنهنجن فائدن کي نظرانداز ڪري سرمائيدارن خلاف پنهنجون تهمتون فقط ڦريل لٽيل پورهيت طبقي پاران تيار ڪرڻيون پيون. اهڙي ريت وڏيرڪي طبقي پنهنجي نئين آقا يعني سرمائيدار تان ڇڙون ڪري

۽ ايندڙ تباهيءَ جي پيانڪ ۽ ڏيچاريندڙ اڳڪٿين جا پڙڪات سنڌس ڪن تي وجهي ڪانئس پنهجو بدلو ورتو.

وڏيرڪي سوشلزم اِجها ائين پيدا ٿي. آها اڌ ماتم ۽ اوچنگار هئي، ته اڌ چٿرون! اڌ ماضي جو پڙاڏو هئي، اڌ آئيندي جو دڙڪو. ڪڏهن ڪڏهن آها پنهنجي تلخ ۽ ڪوڙي ، تيز ۽ چهڪ ڏيندڙ تنقيد سان سرمائيدار طبقي جي اندر ۾ تنگ ڪريو ڇڏي . پر ان جو اثر هميشه واهيات هوندو آهي . ڇاڪاڻ جو اها تنقيد اجوڪي تاريخ جي اڳتي ڏانهن واڌاري کي سمجهڻ کان بنهه لاچار آهي. پنهنجي چوڌاري ماڻهن گڏ ڪرڻ لاءِ وڏيري ، رئيس ۽ نواب طبقي خود پنهنجي جهنڊي جهولائڻ بدران ، پورهيت طبقي پاران خيرات پنڻ جو ڪشتو هٿ ۾ لوڏيو . پر ماڻهو جڏهن به وٽن مڙندا هئا، تڏهن سندن پٺيان سندن وهڪ جي جاءِ تي سندن پراڻا وڏيرڪا ، رئيساڻا ۽ نوابي خانداني نشان ڏسي وٺندا هئا ۽ وڏا بي ادب ٽهڪ ڏيئي، کين ڇڏي هليا ويندا هئا .

فرانس ۾ بوربان شاهي گهراڻي جي حامي وڏيرن، رئيسن ۽ نوابن، ۽ انگلينڊ ۾ ”نوجوان انگلينڊ“ نالي وڏيرڪي انجمن وارن اهڙا تماشا ڏيکاريا.

جنهن مهل وڏيرڪو طبقو ماڻهن کي اهو ٻڌائي ٿو ته ”اسان جو ڦرلٽ جو طريقو سرمائيدار طبقي جي ڦرلٽ جي طريقي جهڙو ڪونه هو“ تڏهن ڪانئن اها ڳالهه

وسري ٿي وڃي ته هو بلڪل الڳ ۽ مدي خارج حالتن ۽ ماحول ۾ ماڻهن کي ڦرينداهئا. جنهن مهل هو اها ڳالهه ته پڌائين ته اسان جي راڄ ۾ هاڻوڪو پورهيت طبقو هوئي ڪونه، تنهن مهل ڪائن اِها ڳالهه وسريو وڃي ته هاڻوڪو سرمائيدار طبقو سندن پنهنجي سماجي صورت جي لازمي پيدائش آهي.

هوئن هو پنهنجي تنقيد جي رجعت پرست ۽ مردار خاصيت لڪائڻ جي تمام گهڻ ڪوشش ڪن ٿا. ايتريقدر جو سرمائيدار طبقي تي سندن مکيه تهمت آهي ٿي اها ته سرمائيدار راڄ ۾ هڪڙو اهڙو طبقو پيو وڌي ويجهي، جيڪو سماج جي پراڻي چرخي کي پچي تکر تکر ڪري ڇڏيندو.

هو سرمائيدار طبقي کي رڳو انهيءَ لاءِ جهٽ ڪونه ٿا ڪن ته "تو پورهيت طبقو چو پيدا ڪيو آهي." پر مٿس انهيءَ ڪري ڏمرجن ٿا ته "تون انقلابي پورهيت طبقو چو تو پيدا ڪرين."

تنهنڪري عملي سياست ۾ پورهيت طبقي جي خلاف جيڪي به ڏاڍايون ۽ زورآوريون تين ٿيون، تن ۾ هو شريڪ تين ٿا. روزمره جي حياتيءَ ۾ هو هڪڙي پاسي وڏي معتبري ۽ شرافت جون ڳالهيون ڪن ٿا ته ٻئي پاسي سرمائيدار صنعت جي صوفن جي باغ مان جيڪي سونا صوف پٽ تي ڪرن ٿا، تن مان ميڙيو ڪٺيو جهولي پرين. هو سچ، پيار ۽ عزت جو

سودو ڪريو، بيٺ مان پيدا ٿيل ڪنڊ ۽ ٻنانءِ جي شراب وڪڻ جون پرمٽون ۽ ليسن ونن ٿا.

جيئن ملان هميشه وڏيري سان هٿ هٺ ۾ ڏيئي هليو آهي، تيئن ملان واري سوشلزم ۽ وڏيرڪي سوشلزم به هميشه پاڻ ۾ ... ۽ ساهيڙيون رهيون آهن.

عيسائي ملان دنيا کي ترڪ ڪرڻ جو جيڪو فلسفو پڙائيندا آهن، تنهن کي سوشلزم رنگ ڏيڻ تمام سولو آهي. عيسائيت هميشه ذاتي ملڪيت، شادي ۽ سرڪار خلاف خطبا ڪانه پڙهندي رهي آهي؟ انهن جي جاء تي خيرات، غريبي، سڄي عمر ڪنواري رهڻ، بدن کي ايذاءُ ڏيڻ، مڙهين ۾ عمر گذارڻ ۽ ديول ماتا بابت واعظ ڪانه ڪندي رهي آهي؟ عيسائي سوشلزم اهو پاڪ پاڻي آهي جنهن سان پادري وڏيري، رئيس ۽ نواب طبقي جي اندر جي باهه کي چنبا هڻندو آهي، ۽ انهن کي پاڪ ۽ پوتر بنائيندو آهي.

ب:- ڇوٽي وچين طبقي جي سوشلزم!

سرمائيدار يا وچين طبقي رکو وڏيري ۽ جاگيردار طبقي کي تباهه ڪونه ڪيو آهي. رکو اُن طبقي جي وجود جون حالتون هاڻوڪي سرمائيدار سماج جي ماحول ۾ گهري گهري فنا ڪونه ٿيون آهن. وچين زماني جا شهري ماڻهو ۽ ننڍا آبادگار اڄوڪي سرمائيدار طبقي جا پيشرو هئا. جيڪي ملڪ صنعتي ۽ واپاري طرح گهڻو نه وڌيا

آهن، انهن ۾ اهي ٻيئي طبقا وڌندڙ سرمائيدار طبقي جي پرسان پيا تڳن ۽ مٿو جيترو ساهه پيا کڻن.

جن ملڪن ۾ هاڻوڪي تهذيب پوريءَ طرح وڌي ويجهي چڪي آهي، تن ۾ هڪڙو ٽئون طبقو يعني ڇوٽو وچين طبقو نهي پيو آهي. اهو طبقو پورهيت ۽ سرمائيدار طبقن جي وچ ۾ پيو گهٽجي وڌي. اصو هر پيري سرمائيدار جو واڌو حصو بنجيو اَيري ٿو پر ڇتا پيئيءَ سبب هن طبقي جا فرد سدائين اڇلجيو اچيو پورهيت طبقي ۾ ڦهڪو ڪن. جيئن جيئن هاڻوڪا ڪارخانا پيا وڌن، تيئن تيئن ڪين اها گهڙي ويجهي نظر ايندي وڃي، جڏهن هو اڄوڪي سماج ۾ هڪڙي خود مختيار حصي جي حيثيت ۾ ختم ٿي ويندا ۽ ڪارخانن، پوک ۽ واپار ۾ سندن جاءِ جماندار (جمعدار)، بيلف ۽ دڪاندار وٺندا.

اهي ملڪ جن ۾ فرانس وانگر هاري ۽ آبادگار اڌ کان گهڻا آهن، تن ۾ اها ڳالهه قدرتي هئي ته آتي جا آهي اديب ۽ عالم جيڪي سرمائيدار طبقي خلاف پورهيت طبقي جا طرفدار هئا، سي سرمائيدار راڄ تي تنقيد، آبادگار ۽ ڇوٽي وچين طبقي جي معيار پٽاندر ڪن، ۽ انهن وچٿرن طبقن جي نقطي نظرن کان پورهيت طبقي پاران لٺ کڻن. اهڙيءَ ريت ڇوٽي وچين طبقي جي سوشلزم پيدا ٿي. انگلينڊ توڙي فرانس ۾ انهي مدرسي جو وڏو استاد سيسماندي هو.

سوشلزم جي انهيءَ مدرسي وارن عالمن هاڻوڪي پيداوار جي حالتن ۾ جيڪي تضادَ ۽ ٽڪر آهن، تن جي ڏاڍي سنڌائتي ورڇ ڪئي. هنن اقتصادي ماهرن جي منافقيءَ وارن عذرن معزورن کي اگهاڙو ڪيو. مشينري ۽ پورهيي جي ورهاست، سرمايي ۽ زمين جي ٿورڙن هٿن ۾ اچڻ، اجائي گهڻي پيداوار ۽ گهوٽالا، انهن ڳالهين مان جيڪي تباهه ڪندڙ اثر پيدا ٿيا آهن، تن کي هنن لاجواب ڪندڙ ثابتين سان ثابت ڪيو. هنن چوٽي وچين طبقي ۽ آبادگارن جي لازمي تباهيءَ، پورهيت طبقي جي برن حالن، پيداوار ۾ افراتفريءَ، دولت جي ورهاست ۾ نسورين اڻ برابرين، قومن جي وچ ۾ تباهه ڪندڙ جنگين، پراڻن اخلاقي ناتن، رت ۽ سڱن جي لاڳاپن جي ٽٽي وڃڻ ۽ پراڻين قوميتن جي ختم ٿيڻ ڏانهن ماڻهن جو ڌيان ڇڪايو.

پر عملي طرح ڇا ٿيڻ کپي؟ تنهن بابت هن نموني جي سوشلزم جا مقصد يا ته اهي هئا ته پيداوار ۽ ورهاست جا پراڻا وسيلا وري قائم ٿين ۽ ساڻن گڏ ملڪيت جا پراڻا لاڳاپا ۽ پراڻو سماج به موٽي اچي، يا وري پيداوار ۽ ورهاست جي هاڻوڪن نون وسيلن کي گهٽي اهڙو سوڙهو ڪجي جو اهي وري به پراڻن لاڳاپن جي ڪارب ۾ ماپجي وڃن. حالانڪ انهن وسيلن ملڪيت جي پراڻن لاڳاپن کي ڦاڙي ڦٽو ڪري ڇڏيو هو. چو ته اها ڳالهه لازمي ۽ اٽر هئي. سوشلزم

جو هي نمونو اُنهن ٻنهي حالتن ۾ پوئتي ڌڪيندڙ ۽ هوائي آهي. ان جو ڇيهه وجي هنن آکرن تي ٿئي ٿو: ڪارخانن لاءِ ڳنڍيل جماعتون ۽ پوک لاءِ قبائلي لاڳاپا.

آخر جڏهن تاريخ جي ضدي حقيقتن پاڻ کي نڳڻ جو سمورو نشو ختم ڪري ڇڏيو، تڏهن هن نموني جي سوشلزم ڪِڪرن ۾ پنهجي پوري ٿي ويئي.

ت:- جرمن سوشلزم يا "سچي" سوشلزم.

فرانس جو سوشلسٽ ۽ ڪميونسٽ علم ۽ ادب اقتدار ۾ آيل سرمائيدار طبقي جي دٻاءَ هيٺ پيدا ٿيو. اهو ان اقتدار خلاف جدوجهد جو آواز هو. اهو جرمنيءَ ۾ اُن وقت رائج ٿيو، جڏهن جرمنيءَ جي سرمائيدار طبقي وڏيرڪي ۽ جاگيرداري آپيشاهيءَ سان مقابلو اڃان هاڻ مس شروع ڪيو هو.

جرمن نام نهاد فيلسوفن ۽ اعليٰ ذهنن آمالڪ ڪٿي ان ادب کي هٿ وڌو. البت هنن اهو وساري ڇڏيو ته اهي لکڻيون جڏهن فرانس مان هجرت ڪري جرمنيءَ ۾ آيون، تڏهن فرينچ سماجي حالتون به انهن لکڻين سان گڏ ڪونه آيون هيون. فرينچ علم ۽ ادب جڏهن جرمن سماج جي حالتن سان اچي مليو، تڏهن اهو پنهنجي فوري عملي اهميت وڃائي ويٺو ۽ فقط خالص علمي ادبي روپ ڪٿي ورتائين. تنهنڪري ١٨ صديءَ

جي جرمن فيلسوفن ﭘهرين فرينچ انقلاب جي مطالبن کي فقط عام ”عملي عقل“ جا مطالبا ڪري ليکيو. انقلابي فرينچ سرمائيدار طبقي پنهنجي ارادي ظاهر ڪرڻ لاءِ جيڪي گفتا ڪيا، تن کي هنن خالص ”ارادي“ — ”عام سچي انساني ارادي“ جا قانون ڪري ليکيو.

جرمن عالمن فقط اهو ڪم ڪيو جو نون فرينچ خيالن کي پنهنجي قديم فيلسوف ضمير سان ڪٺي نهڪايائون. يا اچا ائين چئجي ته هنن پنهنجي فلسوفيءَ جي نقطي نظر کي ترڪ ڪرڻ کان سواءِ فرينچ خيالن کي پنهنجي قبضي ۾ آڻي ڇڏيو.

اهو قبضو اهڙي رڳت ڪيائون، جيئن ڪنهن ڌارين ٻوليءَ کي قبضي ۾ آڻبو آهي يعني: ترجمي وسيلي.

سڀني کي خبر آهي ته قديم مذهب جي اعليٰ علم ۽ ادب جي مسودن جي مٿان عيسائي پادرين ڪيٿن ڪيٿولڪ فرقي جي ولين ۽ پيرن جي حياتين جا بيوقوفيءَ وارا احوال لکي ڇڏيا. جرمن عالمن ۽ اديبن ”ناپاڪ“ فرينچ ادب سان وري اُلٽي ڪار ڪئي. هنن اصل فرينچ مسودن هيٺان پنهنجي فيلسوفيءَ جي بڪواس لکي ڇڏي. مثال طور: فرينچن ناڻي جي اقتصادي ڪمن تي جيڪا تنقيد ڪئي هئي، تنهن جي هيٺان هنن لکي ڇڏيو ”انسانيت جو پري پچڻ“ ۽ فرينچن جيڪا سرمائيدار سرڪار تي تنقيد ڪئي هئي، تنهن جي هيٺان

اڪيائون "عام تصور جو تخت تان لهڻ" وغيره وغيره فرينچن جي تاريخي تنقيدن جي پويان جيڪي فيلسوفيءَ جا فقرا هئا، تن جي مهاڳ کي هنن "عمل جو فلسفو"- "سچي سوشلزم"- "سوشلزم جي جرمن سائنس"- "سوشلزم جي فيلسوفيءَ جا بنياد" وغيره ڪري ڪوٺيو.

اهڙي ريت فرينچ سوشلسٽ ۽ ڪميونسٽ علم ۽ ادب کي پوريءَ طرح خصي ڪيو ويو. اهو علم ۽ ادب جرمن عالم جي هٿ ۾ اچڻ کان پوءِ هڪڙي طبقي طرفان ٻئي طبقي خلاف جدوجهد جو اظهار ڪرڻ کان بس ٿي ويو. تنهنڪري جرمن عالم پنهنجي پر ۾ خوش ٿي ويو ته مون فرينچن جي تنگ نظريءَ ۽ ڳالهه جي فقط هڪڙي پاسي کي ڏسڻ جي خامي دور ڪري ڇڏي آهي. هاڻي اهو علم ۽ ادب حقيقي گهرجن ۽ مطالبن بدران "سچ" جا مطالبا ۽ گهرجون پوريون ڪري ٿو. پورهيت طبقي جا مفاد نه پر انساني فطرت ۽ عام انسان جا مفاد پيش ڪري ٿو. جرمن عالم جي نظر ۾ اهو عام انسان ڪنهن به طبقي جو ڪونهي. سندس ڪوبه حقيقي وجود ڪونهي. هو فقط فيلسوفيءَ جي خوابن ۽ خيالن جي دنيا ۾ رهي ٿو، جتي چوطرف رڳو ڌنڌ ۽ ڪوهيڙو آهي. انهي جرمن سوشلزم پنهنجي اسڪولي شاگردن واري ٻاراڻي ڪم کي ڏاڍي سنجيدگيءَ ۽ اهميت وارو

سمجهي ڪيو. اها پنهن جي دڪان جي مال کي مشهور ڪرڻ لاءِ آن جون ڏاڍيون ساراهون ڪرڻ لڳي. آهستي آهستي هُن جي عالمن واري معصوميت ۽ ڀالا پولائي ڳم ٿيندي ويئي. جرمن سرمائيدار خاص ڪري پرشيا جي سرمائيدارن جي وڏيرن، جاگيردارن، نوابن ۽ آپيشاه بادشاهيءَ سان ويڙهه يعني آزاد خياليءَ جي تحريڪ وڏي سنجيدي ٿي ويئي.

اهڙي طريقي سان "سچي" سوشلزم کي اهو موقعو مليو، جنهن جي ڪيس گهڻي زماني کان وٺي آس هئي. يعني سياسي تحريڪ جي سامهون سوشلسٽ مطالبا ڪرڻ، آزاد خياليءَ، چونڊيل حڪومت، سرمائيدار چٽا پيٽي، پريس جي سرمائيدار آزاديءَ، سرمائيدار قانون-سازيءَ، سرمائيدار آزاديءَ ۽ هڪجهڙائيءَ تي ڪفر جون فتوائون ڦهڪائڻ ۽ عوام کي واعظ ڪري ٻڌائڻ ته 'سرمائيدار تحريڪ مان توهان کي ڪجهه به ڪرڻ ورندو سرندو ۽ اٽلو پنهنجي هڙ جا ٽپڙ وڃائيندا.' جرمن سوشلزم فرينچ تنقيد جو بيوقوفيءَ وارو پڙاڏو هئي. فرينچ تنقيد ان حالت ۾ ٿي هئي، جڏهن هائو ڪو سرمائيدار سماج وجود ۾ اچي چڪو هو ۽ آن سان ٺهڪندڙ جيابي جون اقتصادي حالتون ۽ سياسي دستور قائم ٿي چڪا هئا. جرمنيءَ ۾ جيڪا جدوجهد ٿيڻ واري هئي، تنهن جو مقصد ئي اهو هو ته فرانس وانگر جرمنيءَ ۾ به اهي شيون وجود ۾ اچن. جرمن سوشلزم

آهي حقيقتون وساري ڇڏيون.

آپيشاهي حڪومتون جنهن جي پٺيان پادرين، پروفيسرن، ڀڀاڙي جي وڏيرن ۽ ڪامورن جون لوڏيون هيون، تن لاءِ جرمن سوشلزم ڄڻ ته غيبي امداد هئي. ڪيئن جيڪو سرمائيدار طبقو دڙڪا داٻ ڏيئي رهيو هو، تنهن جي خلاف جرمن سوشلزم کين ڪانگ نڙي وارو ڪم ڏنو.

آن زماني ۾ اهي سرڪاريون پيرهيت طبقي جي بغاوتن کي ڦٽڪن ۽ بندوق جي گولين جي ڪڙين گورين جا ڍوز ڏيئي رهيون هيون. انهن ڪڙن ڍوزن مٿان جرمن سوشلزم کين مانيءَ مٿان مناڻ ڪارائڻ جو ڪم ڏنو. انهيءَ ’سچي‘ سوشلزم آهڙي ريت انهن سرڪارين کي جرمن سرمائيدار طبقي سان وڙهڻ لاءِ هٿيار جو ڪم ڏنو. ساڳئي وقت انهيءَ هڪڙي مردار ۽ رجعت پرست مفاد جي وڪالت ۽ بچاءُ پڻ ڪيو. اهو مردار مفاد هو، جرمن ڇوٽي وچين طبقي جي منافق ۽ زماني ساز ڀهروپين جو مفاد. جرمنيءَ ۾ ڇوٽو وچيون طبقو موجوده صورتحال جو سچو پچو سماجي بنياد ۽ پيڙهه آهي. اهو طبقو سورهينءَ صديءَ جو يادگار آهي ۽ نت نون روپن ۾ هر هر نئين سر پيو اڀري.

انهيءَ طبقي کي بچائڻ ۽ سلامت رکڻ معنيٰ جرمنيءَ جي موجوده سماجي حالتن کي بچائڻ ۽ سلامت رکڻ. سرمائيدار طبقي جي صنعتي ۽ سياسي

سبرتري انهي طبقي لاءِ ٻن طرفن کان يقيني تباهيءَ
جيا خطرو ڪرڻو ڪري ٿي. هڪڙو سرمايي جي ڪلمي
تيڻ مان، ٻيو انقلابي پورهيت طبقي جي اڀرڻ مان.
"سچي" سوشلزم، جڻ هڪ ڌڪ سان اهي ٻه شڪار
هڻيا (يعني ساڳئي وقت سرمائيدار توڙي پورهيت
رجي واڌ جي مخالفت ڪيائين. مترجم). اها وبا
وانگر پکڙجي ويئي. جرمن سوشلسٽن جا هڏايل ابدي ۽
لازوال "سچ" جڻ رکيو سڪڻ هڏن تي چڙهيل چم هئا.
مٿن ڪوبه رت ست، ماس ۽ ساهه ڪونه هو. انهن
جي انهيءَ بيجڙيءَ حالت کي لڪائڻ لاءِ، ۽ عام ماڻهن
کي انهن جي خريداريءَ لاءِ آتو بنائڻ واسطي هنن
هڏن جي مٿن کي ڪٽي ڪائناتي شالون، غلاف ۽
شالون اوڍايون. اهي شالون، غلاف ۽ قبائون قياس آرائين
۽ ڪوريئڙن جي ڄارن مان اٽيل هيون. مٿن فصاحت،
بلاغت ۽ لفاظيءَ جو پرت پيل هو. اهي مريض
رت جي ٽڏڙيءَ ماڪ ۾ ٻوڙيل هيون. ان ڪري
جو ردي مال جو اهڙي قسم جي پبلڪ ۾ جام
وڪرو ٿيڻ لڳو.

جرمن سوشلزم به ويئي ڏينهون ڏينهن ان ڳالهه
يڪاپڪ محسوس ڪندي ته منڊس اصل ڊيوٽي
وچين طبقي جي منافق ۽ زماني ساز ٻهروپين جي
لفاظيءَ واري وڪالت ڪرڻ آهي.

هنن اعلان ڪيو تہ جرمن قوم مثالي قوم آهي ۽ ڇوٽڙي طبقي جو منافق، زماني ساز ڀهروپيو مثالي انسان آهي . انهيءَ مثالي ماڻهوءَ جي هر ڪنهن بدمعاشيءَ واڙيءَ ذلالت کي هنن پُراسرار، ڳجهي، اعليٰ سوشلسٽ معنيٰ ۽ مطلب جو ويس پهرايو ۽ سندس اصل ڪردار کي بنهہ ابتڙ رنگ ڏنو. اها اينتري تائين وڌي ويئي، جو فرمائڻ لڳي تہ ڪميونزم ۾ وحشي ۽ تباهہ ڪندڙ لاڙا آهن . هن اعلان ڪيو تہ اسان کي سمورين طبقاتي جدوجهدن لاءِ اعليٰ قسم جي ۽ غير جانبدار ڌڪار آهي. اڄ (سال ۱۸۴۷ ۾) جيڪي نام نهاد سوشلسٽ ۽ ڪميونسٽ ڪتاب ۽ رسالا وغيره جرمنيءَ ۾ پيا هلن، تن مان ڪن ٿورن کان سواءِ پيا سيئي انهيءَ گندي ۽ سنـڌ۔ سڪائيندڙ ادب منجهان آهن .

۲۔ مردار يا سرمائيدار سوشلزم .

سرمائيدار طبقي جو هڪڙو حصو، سرمائيدار سماج کي سلامت ۽ محفوظ رکڻ لاءِ سماجي شڪايتن کي گهٽائڻ گهري ٿو . انهيءَ حصي ۾ اقتصادي ماهر، خير جا ڪم ڪندڙ، انسانيت جا گهڻگهرا، پورهيت طبقي جي حالت بهتر بنائيندڙ، خير جي ڪمن جو انتظام ڪندڙ، جانورن ستائڻ خلاف انجمنن جا ميمبر، شراب خوريءَ جا ڪٽر مخالف، پرائي سماجي عمارت

جا ٺٺنگ ڏينڌا بند ڪندڙ، هر قسم جا سڌارڪ اچي وڃن ٿا. وڏي ڳالهه ته هن نموني جي سوشلزم کي ناهي جوڙي هڪ مڪمل سرشتو بنايو ويو آهي.

انهيءَ لاءِ اسين پرائوڊن جي "غريبي جي فلسفي" جو مثال ڏيئي سگهون ٿا.

سوشلسٽ رنگ جا سرمائيدار چاهين ٿا ته اجوڪين سماجي حالتن مان جيڪي ڪين فائدا ٿين ٿا سي سلامت هجن. پر انهن مان جيڪي ڏکر ۽ خطرا پيدا ٿين ٿا، سي نه هجن. ڪين سماج جي موجوده حالت کپي. پر ان جا انقلابي ۽ ڀڃي ڀور ڪندڙ جزا نه گهرجن. ڪين پورهيت طبقي کان سواءِ سرمائيدار طبقو گهرجي. سرمائيدار طبقو قدرتي طرح اُن دنيا کي افضل سمجهي ٿو، جنهن دنيا ۾ سندس ڏاڪو آهي. سرمائيدار سوشلزم انهيءَ آرام ڏيندڙ تصور کي وڏائي ويجهائي وڏ گهٽ مڪمل سرشتن جو روپ ڏئي ٿي. اها پورهيت طبقي کي چوي ٿي ته "اسان جي سرشتي تي عمل ڪري سڌا وڃي سماجي بهشت ۾ نڪاءُ ڪريو." سندن اصل مطلب اهو آهي ته پورهيت طبقو موجوده سماج جي حدن اندر ئي رهيو پيو هجي. باقي سرمائيدار طبقي بابت ڏڪار جا خيال دل مان ڪڍي ڇڏي.

هن وٽ سوشلزم جو هڪڙو پيو وڌيڪ عملي، پر گهٽ منظم روپ به آهي. ان قسم جي سوشلزم جو مطلب هي آهي ته پورهيت طبقي جي نظر ۾ انقلابي تحريڪن

جي اهميت گھٽائي ڇڏجي. انهيءَ لاءِ هو ڪين ٻڌائين ٿا ته مکش سياسي سڌارن مان توهان کي ڪو به سياسي فائدو ڪونه پوندو. توهان کي فائدو فقط تڏهن پوندو، جڏهن زندگيءَ جون مادي حالتون ۽ اقتصادي لاڳاپا بدلبا. زندگيءَ جي مادي حالتن جو مطلب هو اهو ٿا وٺن ته ڪو پيداوار جا سرمائيدار لاڳاپا ختم ڪيا وڃن. ڇو؟ ڇو ته اهي فقط تڏهن ختم ٿيندا، جڏهن انقلاب ايندو. هنن جو مطلب آهي ته اهي لاڳاپا پاڻ اڳي وانگر قائم رهن. رڳو انهن ۾ انتظامي سڌارا آندا وڃن. يعني اهڙا سڌارا آندا وڃن، جيڪي سرمايي ۽ پورهيي جي لاڳاپن تي ڪو به اثر نه وجهن. وڌ ۾ وڌ رڳو ايترو ڪن جو سرمائيدار سرڪار جو خرچ گهٽجي ۽ سندس انتظامي ڪم ۾ آساني پيدا ٿئي. سرمائيدار سوشلزم جو مڪمل طرح بيان فقط تڏهن ٿي سگهي ٿو، جڏهن اُن کي رڳو علامت طور ڪتب آندو وڃي.

يعني: آزاد واپار- پورهيت طبقي جي فائدي لاءِ. آمدني جا محصول- پورهيت طبقي جي فائدي لاءِ. جيلن جا سڌارا- پورهيت طبقي جي فائدي لاءِ. سرمائيدار سوشلزم اتي وڃيو دنگ ڪري، ۽ سچ پچ سندس اصل مراد آهي به اها.

ان جو تت هن هڪڙي جملي ۾ ڏيئي سگهجي ٿو: سرمائيدار، پورهيت طبقي جي ڀلي لاءِ سرمائيدار آهي.

٣ـ تنقيدي ـ خيالي سوشلزم ۽ ڪميونزم.

هن دور جي هر ڪنهن وڏي انقلاب هڪڙو اهڙو ادب به پيدا ڪيو آهي، جنهن ۾ پورهيت طبقي جون گهرون پيش ڪيل هولديون آهن. مثال طور: بابيوف ۽ بين جون لکيون. هتي اسين ان قسم جي ادب جي ڳالهه نٿا ڪريون.

جڏهن وڏيرڪي ۽ جاگيرداري سماج جو تختو اونڌو ڪيو ٿي ويو، تڏهن ان عام جوش خروش واري زماني ۾ پورهيت طبقي پنهنجا مقصد حاصل ڪرڻ لاءِ پهريون سڌيون ڪوششون ڪيون. آهي ناڪام ٿيون. جو ته پورهيت طبقو اڃا پوئتي پيل حالت ۾ هو ۽ سندس ڇوٽڪاري لاءِ گهربل اقتصادي حالتون اڃان گهٽ هيون. اهي حالتون ان کان پوءِ ترت اچڻ واري سرمائيدار دور کي پيدا ڪرڻيون هيون ۽ فقط اهو ايندڙ دور ئي انهن حالتن کي پيدا ڪري سگهيو ٿي. پورهيت طبقي جي انهن پهرين تحريڪن سان گڏ جيڪو انقلابي ادب پيدا ٿيو، اهو لازمي طرح رجعت پرست نموني جو هو. آن تمام آڏي قڏي نموني دنيا ترڪ ڪرڻ ۽ سڀني کي هڪ جهڙو ڪرڻ جي عام سکيا ڏني.

جن سرشتن کي واجبي طرح سوشلسٽ ۽ ڪميونسٽ سرشتا ڪوني سگهجي ٿو، سي آن زماني ۾ پيدا ٿيا

هئا، پورهيت طبقي ۽ سرمائيدار طبقي جي وچ ٽڪر اڃان شروعاتي ۽ پوئتي پيل حالت ۾ هو، آن حالت جو مٿي ذڪر ڪيل آهي. اهي سرشتا سينٽ سائمن، فوريئير، اوون ۽ ٻين جا تيار ڪيل هئا*

انهن سرشتن جا باني سماج جي چالو صورت ۾ جيڪي سماجي ٽڪر آهن ۽ منجهس جيڪي سڙندڙ جزا آهي، تن کي ڏسيو سگهن ٿا. پر پورهيت طبقو جو اڃان ٻالپڻ جي حالت ۾ آهي سو کين اهڙي حالت ۾ نظر اچي ٿو، جنهن حالت ۾ اهو پنهنجي دليان ڪاڻ تاريخي وک اڳتي وڌائي نٿو سگهي ۽ پنهنجي سر ۽ پنهنجي ليکي ڪاڻ خود مختيار سياسي تحريڪ هلائي نٿو سگهي.

طبقاتي ٽڪر ته اوترو ئي وڌندا آهن، جيترو صنعت ۽ ڪارخانا وڌندا آهن. هو جيڪا اقتصادي صورتحال ڏسن ٿا، تنهن ۾ کين اهي مادي حالتون ڏسڻ ۾ نٿيون اچن، جي پورهيت طبقي جي ڇوٽڪاري لاءِ گهربل آهن. تنهنڪري هو هڪڙي اهڙي نئين سماجي سائنس ۽ اهڙن نون سماجي قانونن جي ڳولا ڪرڻ لڳن ٿا، جيڪي انهن حالتن کي پيدا ڪن.

هنن ڀانيو ته تاريخي عمل بدران سندن ذاتي ايجادن جو عمل اهي حالتون ناهيندو. ڇوٽڪاري جون حالتون تاريخي

* ڏسو ياڪو پهريون ”سرمائيدار ۽ پورهيت“

طرح پيدا ٿين، تنهن جي جاء تي سندن خيالي طرح رتيل حالتون ڪم ڏين. پورهيت طبقو آهستي آهستي پاڻمراد و طبقاتي طرح منظم ٿئي، تنهن جي بدران، سماج ازين ايجاد ڪندڙن جي خاص طرح تاعيل نسخي موجب منظم ٿئي. انهن جو خيال هو، ته آئيندي جو تاريخي ڪم اهو آهي ته سندن سماجي رٿائن جي تبليغ ڪئي وڃي ۽ انهن کي عمل ۾ آندو وڃي.

هو جيڪي رٿئون ناهين ٿا، تن ۾ هو مکيه خيال پورهيت طبقي جي ڀلي جو رکن ٿا. ڇو ته هو انهي ۽ طبقي کي سڀ کان وڌيڪ ڏکويل طبقو سمجهن ٿا. حقيقت ۾ سندن نظر ۾ پورهيت طبقي جي وجود جي اهميت آهي ئي رڳي اها ته اهو سڀ کان ڏکويل طبقو آهي.

اَن وقت طبقاتي جدوجهد جي حالت توڙي سندن پنهنجي ماحول جي حالت پوئتي پيل ۽ اڻ وڌيل هوندي آهي. ان ڪري انهي قسم جا سوشلسٽ پاڻ کي سمورين طبقاتي دشمنين کان ٻنهه مٿاهون ليکيندا آهن. هو سماج جي هر فرد جي حالت بهتر بنائڻ چاهيندا آهن. ايتري قدر جو هو چاهيندا آهن ته جيڪي فرد سماج ۾ سڀ کان وڌيڪ دادلا آهن، تن جي حالت به اچا به سني ٿئي. تنهنڪري هو هميشه طبقاتي فرقن کي ڇڏي، سڄي سماج کي اپيلون ڪندا آهن. بلڪ حاڪم طبقي کي اپيل ڪرڻ پاڻ وڌيڪ پسند

ڪندا آهن. ڇو ته هو سوچيندا آهن ته سماج کي بهترين حالت ۾ آڻڻ لاءِ اسان واري بهترين رٿا ڪنهن ماڻهوءَ کي هڪ ڀيرو سمجهه ۾ اچي ويئي ته پوءِ ڀلا هو ڪيئن ان کي قبول نه ڪندو؟ تنهنڪري هو هر قسم جي سياسي ۽ خاص ڪري انقلابي قدم کي رد ڪن ٿا. هو پنهنجا مقصد صلح ءَ امن سان حاصل ڪرڻ چاهين ٿا. هو ننڍڙا تجربا ڪرڻ ۽ مثال قائم ڪرڻ سان نئين سماجي جنت لاءِ ميدان تيار ڪن ٿا.

ان وقت پورهيت طبقو اڃان پڙنتي ۾ پيل ۽ اڻ وڌيل حالت ۾ هوندو آهي. ڪيس پنهنجي پوزيشن جي صحيح ڄاڻ نه هوندي آهي؛ هن جي دل ۾ فقط اهي شروعاتي آدرشا هوندا آهن ته ڪنهن نه ڪنهن نموني سماج نئين سر ٺاهڻ کپي. ان وقت خيالي سوشلسٽ ايندڙ زماني بابت جيڪي خيال ۽ خواب جوڙ دنياڏون جوڙيندا آهن، سي پورهيت طبقي جي ان وقت جي حالت سان ٺهڪي ايندڙ آهن. پر انهن سوشلسٽ ۽ ڪميونسٽ لکڻين ۽ ڪتابن ۾ هڪڙو تنقيدي جزو به هوندو آهي. هو موجوده سماج جي هر بنيادي اصول تي حملو ڪندا آهن. تنهنڪري منجهين پورهيت طبقي جي سمجهه وڌائڻ لاءِ ڪافي قيمتي مال هوندو آهي. آهي عملي رٿون ڏيندا آهن ته شهر ۽ ٻهراڙين جي وچ ۾ فرق کي ختم ڪيو وڃي، ڪٽنب جي سرشتي کي ختم ڪيو وڃي، صنعتون ۽ ڪارخانا ماڻهن

جي ذاتي فائدن لاءِ هلائڻ جو رواج ختم ڪيو ويجي، مزوري تي پورهيو ڪرڻ جو سرشتو ختم ڪيو وڃي، سڄي سماج ۾ صلح سانت، قرب ۽ محبت پيدا ڪئي وڃي، سرڪار ڪان سندس هاٿوڪا ڪم ڇڏائي ڪيس فقط پيداوار مٿان نظرداري ڪرڻ جو ڪم ڏنو وڃي. انهن سڀني رٿن جو اشارو انهي ڳالهه ڏانهن آهي ته طبقاتي دشمنيون گم ٿين. اهي طبقاتي دشمنيون ان وقت اجا مس اپريل هيون. تنهنڪري انهن ڪتابن ۾ لکيئن ۾ ڪين سندن اوائلي، اڻ ڇٽي ۽ منجهيل صورت ۾ ڏنو ويو آهي. تنهنڪري اهي رٿون خالص خيالي قسم جون آهن.

تنقيدي خيالي سوشلزم ۽ ڪميونزم جو تاريخي واڌاري سان اهڙو لاڳاپو آهي، جو منجهانئن هڪڙي جيترو وڌي ٿي، ٻئي جي اهميت اوترو ئي گهٽجي ٿي. جيئن جيئن ۽ جيتري جيتري حد تائين هاڻوڪي طبقاتي جدوجهد وڌي ويجهي ٿي ۽ مقرر صورت وٺي ٿي، تيئن تيئن تنقيدي خيالي سوشلزم ۽ ڪميونزم طبقاتي تڪرن ڪان پاسو ڪرڻ ۽ ان تي ملامت ڪرڻ جي جيڪا ڳالهه ڪري ٿي، سا پنهنجي عملي اهميت ۽ نظرياتي جواز وڃائي ويهي ٿي. تنهنڪري جيتوڻيڪ انهن سرشتن جا باني ڪيترين ڳالهين ۾ انقلابي هئا ته به سندن پوئلڳن ۽ مريدن سدائين رکيو

مردار ۽ رجعت پرست ٽولا ٿاهيا. هو پورهيت طبقي جي ترقيءَ ڏانهن ويندڙ تاريخي واڌاري جي مقابلي ۾ پنهنجي استادن جي اصلوڪن نظرين کي ڇهنا پيا آهن. تنهنڪري هو لڳاتار اها ڪوشش ڪندا رهيا آهن ته طبقاتي جدوجهد مان ساهه پساهه ڪڍيو وڃي ۽ طبقاتي دشمني ختم ڪئي وڃي. هو اڃا تائين اهي خواب پيا لهن ته تجربا ڪري، ڪنهن ڏينهن وڃي سماجي خيالي جنت تائين پهچنداسين. جهڙوڪ: (چالز فوريئر جي رٿا موجب ٺاهيل سوشلسٽ بيٺڪ فيلينس ٽيئرس، (اوون جون مثالي ڪميونسٽ انجمنون) ”گهرو بيٺڪون“ (ڪابي جا خيالن ۾ بنايل ننڍڙا ڪميونسٽ بهشت) ”ننڍڙا اڪاريا“ وغيره. انهن خيالي محلن اڏڻ لاءِ هنن کي هميشه سرمائيدار طبقي جي همدردين کي جاڳائڻو پوي ٿو ۽ ڪائنن خيراتون پنڻيون پون ٿيون. تان جو اهي آهستي آهستي وڃيو انهن مردار رجعت پرست سوشلسٽن جي لسٽ ۾ داخل ٿين جن جو ذڪر اسان مٿي ڪري چڪا آهيون. هنن ۽ هنن ۾ فرق رڳو اهو هوندو آهي جو خيالي سوشلٽ مردار سوشلسٽن کان وڌيڪ منظم نموني عملي پلاءُ پچائيندا آهن ۽ ڪين پنهنجي سماجي سائنس جي ڪراتن تي انهن کان وڌيڪ چريائي ۽ وهم وارو ايمان هوندو آهي.

تنهنڪري پورهيتَ طبقي طرفان جيڪي به سياسي قدم کنيا ويندا آهن، تن جي هو مخالفت ڪندا آهن. ڇو ته هو سمجهندا آهن ته اهڙا قدم فقط اهو ساڳيو ڪندو، جنهن کي سندن نون آسماني ڪتابن تي ايمان نه هوندو.

انگلينڊ ۾ اوون جا پوئلڳ ۽ فرانس ۾ فوريئر جا پوئلڳ چارٽسٽن ۽ "ريفارمس" اخبار جي پوئلڳن جي مخالفت ڪن ٿا.

٤ـ هاڻوڪين ڌار ڌار مخالف پارٽين بابت ڪميونسٽن جو نقطي نظر.

انگلينڊ جي چارٽسٽن ۽ آمريڪا ۾ زرعي سڌارڪن ۽ ٻين هاڻوڪين پورهيت طبقي جي جماعتن سان ڪميونسٽن جو ڪهڙو لاڳاپو آهي، تنهن ڳالهه کي ٻئي ڀاڱي ۾ صاف ڪيو ويو آهي.

ڪميونسٽ پورهيت طبقي جي فوري مقصدن کي حاصل ڪرڻ ۽ ڪين ترت فائدن ڏيارڻ لاءِ لڙن ٿا. پر هر هلندڙ تحريڪ ۾ هو ان تحريڪ جي آئيندي ۽ مستقبل جي نمائندگي، وڪالت ۽ سنڀال ڪن ٿا. هو فرانس ۾ سوشلسٽ جمهوريت پسندن سان سات ڏيئي رجعت پرستن ۽ آزاد خيال سرمائيدارن جي مخالفت ڪن ٿا، پر سوشلسٽ جمهوريت پسندن کي

عظيم فرانس انقلاب کان پوءِ جيڪي فقراءِ خوشفهميون ورثي ۾ مليون آهن، انهن تي تنقيد جو حق ڪميونسٽ پاڻ وٽ محفوظ رکن ٿا.

سوئيزرليند ۾ هو ريڊيڪل ڌر سان ساٿ ڏين ٿا. پر هو اها ڳالهه به خيال ۾ رکن ٿا ته ان پارٽي ۾ هڪ ٻئي جا دشمن جزا گڏ آهن. هڪڙا فرينچ نموني جا جمهوري سوشلسٽ آهن، ٻيا آزاد خيال سرمائيدار آهن.

پولينڊ ۾ هو ان پارٽي جا حامي آهن، جيڪا پارٽي انهي ڳالهه تي زور ڏئي ٿي ته پولينڊ جي قومي ڇوٽڪاري لاءِ اها ڳالهه لازمي آهي ته زرعي انقلاب آندو وڃي. هيءَ اها پارٽي آهي، جنهن ١٨٤٦ع ۾ ڪريڪو شهر ۾ بغاوت، ڪئي هئي.

جرمنيءَ ۾ جڏهن به سرمائيدار طبقو انقلابي نموني هلت ڪري ٿو ۽ آپيشاهي ڪندڙ بادشاهت، جاگيرداريءَ، وڏيرا شاهي ۽ ڇوٽي وچين طبقي جي مخالفت ڪري ٿو، تڏهن ڪميونسٽ ساڻن گڏجي لڙن ٿا. پر هو هڪڙي پل لاءِ به پورهيت طبقي کي اها صاف ڄاڻ ڏيڻ کان نٿا رهن ته پورهيت طبقي ۽ سرمائيدار طبقي جي وچ ۾ جيڪا ڪٽر دشمني آهي، تنهن کي ڪيئن سڃاڻجي. هو اهو انهيءَ لاءِ ٿا ڪن ته سرمائيدار طبقو سماج تي بالادستي حاصل ڪرڻ سان گڏوگڏ جيڪي سماجي ۽ سياسي حالتون پيدا ڪندو، تن کي پورهيت طبقو هڪدم هٿيار بنائي خود سرمائيدار طبقي خلاف

استعمال ڪري. جنهن مهل جرمنيءَ ۾ رجعت پرست طبقن جي راڄ جو تختو اونڌو ٿئي، تنهن مهل کان ئي خود سرمائيدار طبقي خلاف لڙائي شروع ٿي وڃي.

ڪميونسٽ خاص ڪري جرمنيءَ ڏانهن ڌيان ڏين ٿا. ڇو ته جرمني سرمائيدار انقلاب جي چائنٽ تي اچي پهتي آهي. جڏهن انگلينڊ ۾ سترهين صديءَ ۾ ۽ فرانس ۾ ارڙهين صدي ۾ انقلاب آيا، تڏهن انگلينڊ ۽ فرانس جا مزدور طبقا واڌاري جي هيناڻين ڏاڪي تي هئا. جڏهن جرمن سرمائيدار انقلاب ايندو، تنهن مهل يورپي تهذيب جون حالتون اڳتي وڌيل هونديون ۽ انگريز ۽ فرينچ مزدور طبقن جي سندن ملڪن ۾ سرمائيدار انقلابن اچڻ وقت جيڪا حالت هئي، تنهن کان جرمن مزور طبقو اڳتي وڌيل حالت ۾ هوندو. پيو ته جرمنيءَ ۾ جڏهن سرمائيدار انقلاب ايندو تڏهن اهو فقط شروعاتي قدم هوندو. ان کان فوراً پوءِ پورهيت انقلاب ايندو.

مطلب ڳالهه جو ته هاڻوڪي سماجي ۽ سياسي صورتحال خلاف جيڪا به انقلابي تحريڪ جتي به هلي ٿي، ڪميونسٽ ان جو سات ڏين ٿا.

هو انهن سيني تحريڪن ۾ ملڪيت جي سوال کي مکيه سوال بنائي اڳيان آڻين ٿا. چاهي ان وقت اها تحريڪ ڪهڙي ڏاڪي تي ڇونه هجي.

آخري ڳالهه ته هو سيني ملڪن جي جمهوري

ڀاڙين جي وچ ۾ اتحاد ۽ ناهه لاءِ پاڻ پتوڙين ٿا.

ڪميونسٽ پنهنجا خيال ۽ مقصد لڪائڻ پسند نٿا ڪن. هو کليو کلايو اعلان ٿا ڪن ته سندن مطلب فقط هاڻوڪين سماجي حالتن جو تختو زبردستيءَ اونڌو ڪرڻ سان ئي پورا ٿيندا. ڀلي ته حاڪم طبقا ڪميونسٽ انقلاب کان ڏڪن. پورهيتن جي هٿ ۾ فقط غلاميءَ جون زنجيرون آهن. جي هارايائون ته به نه رڳيون اهي زنجيرون هارائيندا. کٽڻ لاءِ سڄي دنيا اڳيان پيئي اٿن.

ڪميونسٽ پڌرنامو

دنيا جي عظيم انقلابي نظرئي جو پهريون سبق، انقلابي تحريڪ جو سڀ کان پهريون قدم، اهو ننڍڙو ڪتاب جنهن انساني تاريخ ۾ پهريون دفعو انساني تاريخ جو راز کولي سمجهايو ۽ ان جو رخ هميشه هميشه لاءِ موڙي ڇڏيو. عظيم انقلابي اڳواڻن ڪارل مارڪس ۽ اينجلس جو جڳ مشهور لافاني ڪارنامو.

پڙهندڙ نَسُل . پ نَ

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾ عبدالله حسين ” اُداس نسلين“ نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻِڪَ ”لُڙهندڙ نَسُل“ نالي ڪتاب لکي پنهنجي دورَ جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ ئي لکيو:

انڌي ماءُ ڄڻيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ
ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لُڙهندڙ، ڪَڙهندڙ، کُڙهندڙ، ٻَرندڙ، ڇُرندڙ، ڪِرندڙ، اوسيئڙو ڪَندڙُ، ياڙي، ڪاٺُو، ياجوڪَڙُ، ڪاوڙيل ۽ وِڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سَگهجي ٿو، پَر اسان اِنهن سڀني وِچان ”پڙهندڙ“ نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان کڻي ڪمپيوُٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعني e-books ناهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وَڌڻ، ويجهَڻ ۽ هِڪَ ٻِئي کي ڳولي سَهڪارِي تحريڪ جي رستي تي آڻِڻَ جي آسَ رکون ٿا.

پڑھندڙ نَسل (پَنَ) کا بہ تنظيمَ ناهي. اُنَ جو ڪو بہ صدر، عُهديدار يا پايو وِجهندڙ نہ آهي. جيڪڏهن ڪو بہ شخص اهڙي دعوىٰ ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو ڪُوڙو آهي. نہ ئي وري پَنَ جي نالي ڪي پئسا گڏ ڪيا ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو بِہ ڪُوڙو آهي.

جهڙيءَ طَرَح وڻن جا پَنَ ساوا، ڳاڙها، نيرا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اهڙيءَ طرح پڑهندڙ نَسُل وارا پَنَ بہ مختَلِف آهن ۽ هوندا. اُهي ساڳِئي ئي وقت اُداس ۽ پڑهندڙ، پَرندڙ ۽ پڑهندڙ، سُست ۽ پڑهندڙ يا وِڑهندڙ ۽ پڑهندڙ بہ ٿي سگهن ٿا. بين لفظن ۾پَنَ ڪا خُصوصيِ ۽ تالي لڳل ڪِلَب Exclusive Club نہ آهي.

ڪوشش اها هوندي تہ پَنَ جا سڀ ڪَم ڪار سَهڪاري ۽ رَضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي تہ ڪي ڪم اُجرتي بنيادن تي بہ ٿِين. اهڙي حالت ۾ پَنَ پاڻ هِڪَبِئي جي مدد ڪَرڻ جي اُصولَ هيٺ ڏي وَٺُ ڪندا ۽ غيرتجارتي -non commercial رهندا. پَنَ پاران ڪتابن کي ڊِجيٽائِيز digitize ڪرڻ جي عَملَ مان ڪو بہ مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نہ ڪئي ويندي.

ڪتابن کي ڊِجيٽائِيز ڪرڻ کان پو ٻيو اهم مرحلو وِرهائڻ distribution جو ٿيندو. اِهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏهن ڪو پيسا ڪمائي سگهي ٿو تہ ڀلي ڪمائي، رُڳو پَنَ سان اُن جو ڪو بہ لاڳاپو نہ هوندو.

پَنَن کي کُليل اکرن ۾ صلاح ڏجي ٿي تہ هو وَسَ پٽاندڙ وڌِ کان وَڌِ ڪتاب خريد ڪَري ڪتابن جي ليکڪَن، ڇپائيندڙن ۽ ڇاپيندڙن کي هِمٿائِن. پر ساڳِئي وقت عِلم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ کي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران ڪَنهن بہ رُڪاوٽَ کي نہ مڃن.

شيخ اَيازَ علمَ، ڄاڻَ، سمجهہَ ۽ ڏاهپَ کي گيتَ، بيتَ، سِٽَ، پُڪارَ سان تَشبيهہ ڏيندي انهن سيني کي بَمن، گولين ۽ بارودَ جي مدِ مقابل بيهاريو آهي. اياز چوي ٿو تہ:

گيتَ بہِ ڄڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪَرن ٿا.

... ...

جئن جئن جاڙ وڌي ٿي جَڳَ ۾، هو بوليءَ جي آڙ ڇُپن ٿا؛

ريتيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موتي مَنجهہِ پهاڙ ڇُپن ٿا؛

... ...

ڪالهہَ هُيا جي سُرخ گُلن جيئن، اڄڪلهہ نيلا پيلا آهن؛

گيتَ بہِ ڄڻ گوريلا آهن........

... ...

هي بيتُ اَٿي، هي بَم- گولو،

جيڪي بہ ڪٽين، جيڪي بہ ڪٽين!

مون لاءِ ٻنهي ۾ فَرَقُ نہ آ، هي بيتُ بہ بَمَ جو ساٿي آ،

جنهن رِڻَ ۾ رات ڪَيا راڙا، تنهن هَڏَ ۽ چَمَ جو ساٿي آ ـ

اِن حسابَ سان اٽجاٽائي کي پاڻَ تي اِهو سوچي مَڙهڻ تہ ”هاڻي ويڙهہ ۽ عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نہ وڃايو“ ناداني‎ءَ جي نشاني آهي.

پَنَ جو پڙهڻ عام ڪِتابي ڪيڙن وانگر رُڳو نِصابي ڪتابن تائين محدود نہ هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ ڪي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج ۽ سماجي حالتن تان نظر ڪڇي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي پاليسيون policies اڻڄاڻن ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پَنَ نِصابي ڪتابن سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ ٻين ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پڙهندڙ نَسُل جا پَنَ سيني کي **ڇو، ڇالاءِ ۽ ڪيئن** جهڙن سوالن کي هر بَيانَ تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوشش ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جوابَ ڳولڻ کي نہ رڳو پنهنجو حق، پر فرض ۽ اڻٽر گهرج unavoidable necessity سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ ٻڌ ڪان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان بہ پڙهڻَ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي اِن سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا. بَس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏِسو، هر قسم جا ڳاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون ڀاڪي پائي چيو تہ ”منهنجا ڀاءُ
پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پَنَ پَنَ جو پڙلاءُ“.
- اياز (ڪلهي پاتم ڪينرو)